

**Jorge Luis Borges**

## **Aleph** **(1949)**

### **NEMURITORUL**

**Solomon saith: There is no new thing upon the earth. So that as Plato had an imagination, that all knowledge was but remembrance; so Solomon giveth his sentence, that all novelty is but oblivion.**

**Francis Bacon: Essays LVIII**

**La Londra, la începutul lui iunie 1929, anticarul Joseph Cartaphilus, din Smirna, i-a oferit prințesei de Lucinge cele șase volume in-cvarto (1715-1720) din Iliada lui Pope. Prințesa le-a cumpărat; când le-a primit, a schimbat câteva vorbe cu el. Era, se spune, un om sfârșit și înfricoșător, cu ochii și barba cenușii, cu trăsături deosebit de vagi. Se descurca cu ignoranță și fluiditate în mai multe limbi; în numai câteva minute a trecut de la franceză la engleză și de la engleză la o încrucișare enigmatică de spaniolă din Salonic și portugheză din Macao. Prin octombrie, prințesa a aflat de la un pasager de pe „Zeus” că Joseph Cartaphilus a murit pe mare, întorcându-se la Smirna și că l-au înmormântat pe insula Ios. În ultimul volum din Iliada a dat peste manuscrisul care urmează.**

**Originalul este scris în engleză și e plin de latinisme. Versiunea pe care o oferim este literală.**

Jorge Luis Borges

## Aleph

(1949)

### NEMURITORUL

Solomon saith: *There is no new thing upon the earth.* So that as Plato had an imagination, *that all knowledge was but remembrance;* so Solomon giveth his sentence, *that all novelty is but oblivion.*

Francis Bacon: *Essays* LVIII

La Londra, la începutul lui iunie 1929, anticarul Joseph Cartaphilus, din Smirna, i-a oferit prințesei de Lucinge cele șase volume în-cvarto (1715-1720) din *Iliada* lui Pope. Prințesa le-a cumpărat; când le-a primit, a schimbat câteva vorbe cu el. Era, se spune, un om sfârșit și înfricoșător, cu ochii și barba cenușii, cu trăsături deosebit de vagi. Se descurca cu ignoranță și fluiditate în mai multe limbi; în numai câteva minute a trecut de la franceză la engleză și de la engleză la o încrucișare enigmatică de spaniolă din Salonic și portugheză din Macao. Prin octombrie, prințesa a aflat de la un pasager de pe „Zeus” că Joseph Cartaphilus a murit pe mare, întorcându-se la Smirna și că l-au înmormântat pe insula Ios. În ultimul volum din *Iliada* a dat peste manuscrisul care urmează.

Originalul este scris în engleză și e plin de latinisme. Versiunea pe care o oferim este literală.

## I

Dacă-mi amintesc bine, munca mea a început într-o grădină din Tebas Hekatompylos, pe vremea împăratului Dioclețian. Luptasem (fără glorie) în recente războaie egiptene și eram tribunul unei legiuni care a fost încartiruită în Berenice, în fața Mării Roșii: febra și magia îi sfâșiaseră pe mulți dintre cei care, măreți, râvneau tăioase oțeluri. Mauritanii au fost învinși, pământurile pe care se aflaseră orașele răsculate au fost închinat în întregime zeilor platonici; Alexandria, neputincioasă, a implorat în zadar mila Cezarului; în mai puțin de un an, legiunile au repurtat deja triumful, dar eu abia de-am reușit să zăresc chipul lui Marte. Această pierdere m-a durut mult și poate tocmai asta a fost pricina pentru care m-am apucat să descopăr, în deșerturile înfricoșătoare și tăcute, Orașul secret al Nemuritorilor.

Munca, am spus, am început-o într-o grădină din Teba. N-am dormit toată noaptea pentru că ceva, nu știu ce, mi se zbătea în inimă. M-am ridicat înainte de-a se lumina; sclavii mei dormeau, iar luna avea aceeași culoare cu cea a nisipurilor nesfârșite. Un călăreț, rănit și învins, se-apropia dinspre soare-răsare. La câțiva pași de mine, a căzut de pe cal. M-a întrebat cu un glas pierdut și mistuitor, în latină, de numele râului care scălda zidurile orașului. I-am răspuns că era Egiptul, pe care îl hrănesc ploile. *Altul este râul pe care-l caut*, mi-a replicat el, trist, *râul secret, cel care-i purifică pe oameni de moarte*. Sângele, negru, îi înflorește pe piept. Mi-a spus că patria sa era un munte, dincolo de Gange, și că acolo se credea că dacă cineva merge spre apus, unde se sfârșește lumea, va ajunge la râul a cărui apă îți dă nemurirea. A mai adăugat că de partea cealaltă se află Orașul Nemuritorilor, plin de fortărețe, amfiteatre și temple. A murit înainte de zori, iar eu m-am hotărât să descopăr orașul și râul. Interogați

de călău, câțiva prizonieri mauri-tani au confirmat spusele călărețului; cineva și-a amintit de câmpia elizee, la capătul pământului, în care viața oamenilor e fără sfârșit; altcineva și-a adus aminte de crestele din care izvorăște Pactolo, unde oamenii trăiesc un secol. La Roma, am stat de vorbă cu filosofi care și-au dat cu părerea că a lungi viața oamenilor înseamnă a le lungi agonia și, deci, a înmulți numărul morților. Nu mai știu dacă am crezut vreodată în Orașul Nemuritorilor: cred că pe-atunci mi-era de-ajuns doar căutarea lui. Flavio, proconsul în Getulia, mi-a pus la dispoziție, pentru aceasta, două sute de soldați. În plus, am mai recrutat mercenari care susțineau că sunt cunoscători ai drumurilor, dar au fost tocmai cei care-au dezertat înaintea celorlalți.

Întâmplările petrecute după aceea au deformat până la nerecunoaștere amintirea primelor noastre zile. Am pornit din Arsinoe și-am intrat în vâlvătaia deșertului. Am străbătut țara troglodiților care se hrănesc cu șerpi și nu cunosc schimbul de cuvinte; pe cea a garamanților, care-și au femeile-n comun și se hrănesc cu carne de leu; pe cea a augilor, cei care nu-l venerază decât pe Tartar. Am bătut și alte deșerturi, cu nisip negru, în care călătorul trebuie să-și sacrifice orele nopții, pentru că cele ale zilei sunt insuportabile. Am zărit de departe muntele care-a dat numele oceanului: pe poalele lui crește euforbiu sau laptele-cucului, care anihilează efectul otravei; pe culmi locuiesc satirii, un popor de oameni cruzi și primitivi, înclinați desfrâului. Și tuturor ni s-a părut imposibil ca în niște întinderi atât de sălbatice, unde țărâna naște monștri, să se poată afla un oraș atât de faimos. Dar am continuat marșul, căci o întoarcere ar fi fost de mare rușine. Unii dintre cei mai curajoși s-au culcat cu fața la lună; i-a ars febra; alții au băut nebunia și moartea din apa împruțită a bălților. Pe-atunci au început și dezertările și imediat după aceea, rebeliunile. N-

am șovăit în fața legilor și le-am reprimat. Am procedat just, dar un centurion m-a avertizat că răzvrătiții (dornici să răzbune crucificarea unuia dintre ei) pun la cale asasinarea mea. Am fugit din garnizoană cu puținii soldați ce-mi rămăseseră credincioși. I-am pierdut prin vârtejurile de nisip, în nopți fără margini. Am fost rănit de-o săgeată cretană. Și nu mai știu dacă am rătăcit mai multe zile fără să dau de apă sau una singură, multiplicată de soare, de sete și de teama de sete. M-am lăsat dus de voia calului. În zori, depărtarea s-a ridicat încărcată de turnuri și piramide. Am visat că dau peste un labirint neobișnuit de viclean: în centru se afla un urcior; îl atingeam parcă, îl vedeam, dar drumurile către el erau atât de neașteptate încât începeam să cred că voi muri înainte de a-l ajunge.

## II

Revenindu-mi din coșmarul acesta, m-am trezit târât și legat, într-o nișă de piatră oblongă, nu mai mare decât un mormânt obișnuit, săpat la mică adâncime în panta muntelui. Avea marginile umede, șlefuite mai degrabă de timp decât de oameni. O durere surdă-mi zdrobea pieptul, iar setea mă ardea. Am încercat să ies mai la vedere și-am strigat ca un disperat. În josul muntelui, fără murmur, curgea un râu cotropit de mâl și nisipuri; pe celălalt țărm, strălucea (sub ultima sau sub prima lumină a soarelui) neîndoielnicul Oraș al Nemuritorilor. Ziduri, arcuri, frontispicii și foruri: totul pe o câmpie de piatră. Câteva sute de nișe neregulate ca a mea, brăzdau muntele și văile. În nisip, puțuri de mică adâncime. Din aceste găuri meschine (și din nișe) răsăreau oameni cu pielea închisă, bărbi nearanjate și dezbrăcați. Am crezut că-i recunosc: făceau parte din stirpea sălbatică a troglodiților, cei care împut țămurile Golfului

Arabic și grotele etiopice; nu m-a surprins faptul că nu vorbeau și că mâncau șerpi.

Setea arzătoare m-a făcut să prind curaj. Mi-am dat seama că mă aflu cam la treizeci de picioare distanță de țărmurile nisipoase; m-am rostogolit pe munte în jos, cu ochii închiși și mâinile legate la spate. Am băgat capul însângerat în apa întunecată. Și-am băut așa cum beau animalele. Înainte de a mă pierde iarăși în vis și deliruri, am repetat în mod inexplicabil câteva cuvinte grecești: *bogații troieni din Zelea care beau apele negre ale Esepului...*

Nu-mi amintesc câte zile și câte nopți au trecut peste mine. Plin de durere, prea slăbit ca să redobândesc adăpostul cavernei, gol în nisipurile necunoscute, am lăsat ca luna și soarele să se joace cu destinul meu zbuciumat. Troglodiții, copilăroși în sălbăticia lor, nu m-au ajutat nici să mor, nici să supraviețuiesc. I-am rugat în zadar să mă omoare. Și-ntr-o zi, cu tăișul unei bucăți de cremene, mi-am tăiat frânghiile. Într-o altă zi, m-am ridicat și-am putut să cerșesc sau să fur — eu, Marcus Flaminius Rufus, tribun militar al uneia dintre legiunile Romei — prima mea porție de carne de șarpe.

Dorința de a-i vedea pe Nemuritori și de-a pipăi Orașul supraomenesc nu mă lăsa să dorm. Nu mai dormeau nici troglodiții, de parcă mi-ar fi ghicit gândurile: la început am înțeles că mă supravegheau; mai apoi, s-au molipsit de neliniștea mea, așa cum se molipsesc câinii. Ca să mă-ndepărtez de satul sălbatic am ales ora cea mai agitată, cea dinaintea înserării, când aproape toți oamenii își părăseau cavernele și gropile lor pentru a privi apusul soarelui, fără a-l vedea. M-am rugat cu glas tare, nu atât pentru a primi darul divin, cât pentru a intimida tribul cu cuvinte articulate. Am traversat râul pierdut sub mocirlă și m-am îndreptat spre Oraș. M-au urmat, nehotărâți, doi sau trei oameni. Erau (ca și ceilalți din acest neam)

scunzi; nu-mi inspirau teamă, ci repulsie. A trebuit să ocolesc câteva gropi adânci, ca niște cariere; înșelat de grandoarea Orașului, îl crezusem aproape. Dar abia către miezul nopții am reușit să ajung între formele idolatre ridicate pe nisip galben și printre umbrele negre ale zidurilor. Un fel de oroare sacră m-a oprit pe loc. Atât de îngrozitoare sunt pentru un om deșertul și necunoscutul, încât m-am bucurat că unul dintre troglodiți mă însoțise până la capăt. Am închis ochii și-am așteptat (fără să dorm) să se facă ziuă.

Am spus că Orașul se înălța pe o câmpie de piatră. Această câmpie, asemănătoare cu țărmurile stâncoase, nu era mai puțin ostilă decât zidurile. Și mi-am obosit pașii în zadar: fundamentul de bazalt nu-și arăta nici o regularitate, zidurile, mereu aceleași, nu păreau să aibă nici un fel de poartă. Arșița zilei m-a obligat din nou să mă adăpostesc într-o cavernă; în fundul acesteia mai exista un fel de puț, iar în acesta se afla o scară care se arunca în negura abisului cel mai de jos. Am coborât; prin haosul unor coridoare sordide, am ajuns într-o vastă cameră rotundă, abia deslușită în întuneric. Avea nouă uși; opt dădeau spre un labirint care se termina în aceeași cameră; cea de-a noua (tot printr-un labirint) da într-o altă cameră rotundă; exact ca prima. Nu mai știu câte camere erau în total; nenorocul și neliniștea mea le-au multiplicat, poate. Tăcerea, aproape perfectă, îmi era ostilă; nu exista nici un alt murmur în această rețea adâncă în afara unui vânt subteran a cărui pricină n-am descoperit-o; printre crăpături, fără zgomot, se strecurau firișoare de apă feruginoasă. M-am obișnuit, nu fără teamă, cu această lume îndoielnică și-am început să cred că e cu neputință să mai existe altceva decât aceste subsoluri cu câte nouă uși, bifurcate la nesfârșit. Nu-mi amintesc cât timp am mers pe sub pământ; știu doar că de câteva ori am confundat, cu aceeași nostalgie, satul

crud al sălbaticilor și orașul meu natal, cu viță de vie.

În adâncul unui coridor, un zid neprevăzut mi-a oprit pașii, iar o lumină îndepărtată s-a revărsat peste mine. Mi-am ridicat ochii iritați: sus, într-un înalt vertiginos, am văzut un cerc de cer atât de albastru, încât mi s-a părut de purpură. Niște trepte de metal scăldau zidul. Oboseala mă trăgea în jos, dar am izbutit să urc, oprindu-mă, din când în când, doar pentru a suspina de fericire. Au început să apară capiteluri și cornișe, frontoane triunghiulare și bolți, alcătuiți pompoase de granit și de marmură. Așa mi-a fost dat să ajung din întunecata urzeală a labirinturilor în Orașul strălucitor.

Am pătruns, mai întâi, într-un fel de piațetă; mai bine spus o curte. Era înconjurată de-un singur edificiu de formă neregulată și de înălțimi deosebite. Cupole și coloane intrau în alcătuirea sa eterogenă. Mai înainte însă de orice altă trăsătură a sa, m-a surprins vechimea impresionantă a construcției. Am simțit că exista de dinaintea oamenilor și a pământului. Această vechime vădită (chiar dacă era înfricoșătoare vederii) mi s-a părut potrivită cu munca Nemuritorilor. Cu grijă la început, indiferent după aceea și disperat în cele din urmă, am rătăcit pe scările și pavajul inextricabilului palat. (Mai târziu mi-am dat seama că suprafața și înălțimea treptelor erau deosebite, fapt care m-a făcut să-nțeleg oboseala de care eram cuprins.) *Acest palat este opera zeilor*, m-am gândit eu. După aceea, am cercetat încăperile nelocuite și mi-am corectat acest gând: *Zei care l-au construit au murit*. I-am observat toate deosebiri și mi-am spus: *Zei care l-au construit erau nebuni*. Știu, am spus-o cu o neînțeleasă reprobare, care suna aproape ca o remușcare, mai mult din oroare intelectuală decât din teamă sensibilă. Impresiei de enormă vechime i s-au adăugat altele: cea de nesfârșit, cea de cruzime,

cea de nebunie fără de margini. Străbătusem un nou labirint, dar strălucitorul Oraș al Nemuritorilor m-a înspăimântat și mi-a repugnat. Un labirint este o casă făcută pentru ca oamenii să se rătăcească în ea; arhitectura lui, bogată în simetrii, este subordonată acestui scop. Palatul pe care l-am cercetat, nu în întregime, avea o arhitectură lipsită de sens. Abundau coridoarele fără ieșire, ferestrele înalte ce nu puteau fi ajunse, ușile arătoase care dădeau în celulele minuscule sau în câte un puț, iar scările erau inversate, cu treptele și balustradele în jos. Altele, înșiruite aerat pe latura unui zid monumental, mureau fără să ajungă în nici o parte, după câteva răsuciri prin negura de sus a clopotelor. Nu știu dacă toate exemplele enumerate sunt reale; știu că mulți ani mi-au provocat coșmaruri și nu-mi mai dau seama care sunt adevărate și care închipuite de nopțile mele. *Acest oraș (m-am gândit eu) este atât de oribil, încât simpla sa existență și dăinuire, chiar în mijlocul unui deșert, contaminează trecutul și viitorul, precum și, într-un anume fel, astrele. Cât timp va exista, nimeni în lume nu poate să fie curajos sau fericit.* Nu vreau să-l descriu; un haos de cuvinte eterogene, un corp de tigru sau de taur în care foiesc în mod monstruos, uniți și urându-se, dinți, organe și capete, pot (așa cred) să fie niște imagini aproximative.

Nu-mi amintesc etapele întoarcerii mele printre cavernele umede sau pline de praf. Știu doar că, ieșind din ultimul labirint, mi-era teamă să nu mă aflu înconjurat din nou de nefastul Oraș al Nemuritorilor. Nimic altceva nu mai țin minte. Și-această uitare, voluntară, poate, îmi e imposibil s-o mai înfrâng; poate că împrejurările evadării mele au fost atât de ingrate încât într-o zi, în care nu le uitaseam de tot, am jurat să le uit cu desăvârșire.

### III

Cei care-au citit cu atenție povestea chinurilor mele, își vor aminti că un om din trib m-a însoțit ca un câine, până sub umbra neregulată a zidurilor. Când am ieșit din ultimul subsol, am dat peste el la gura cavernei. Stătea întins pe nisipul pe care trasa prostește un lanț de semne, ca niște litere apărute în vis, care, exact în clipa când crezi că le poți desluși, se amestecă. La început, am crezut că-i vorba de o scriere sălbatică; apoi, m-am gândit că niște oameni care n-au ajuns încă la vorbire nu puteau să aibă o scriere. În plus, nici unul din semnele acelea nu se mai asemana cu un altul, ceea ce excludea sau îndepărta posibilitatea de a fi simboluri. Omul le trasa, se uita la ele și-apoi le îndrepta. Brusc, ca și când treaba asta l-ar fi obosit, le-a șters cu palma și cu antebrațul. M-a privit și n-a părut să mă recunoască. Totuși, alinarea mea era atât de mare și-mi umplea sufletul (sau poate atât de mare și de înfricoșătoare era singurătatea mea), încât am început să mă gândesc că acest troglodit, pe nisipul cavernei, mă așteptase. Soarele încălzea câmpia; când ne-am întors în sat, sub primul licăr al stelelor, nisipul ne fierbea sub tălpi. Trogloditul venea în spatele meu; mi-am propus ca, în noaptea aceea, să-l învăț să recunoască și, poate, să repete câteva vorbe. Câinele și calul sunt în stare de primul lucru, am gândit eu; multe păsări, ca privighetoarea Cezarului, sunt în stare de cel de-al doilea. Oricât ar fi de nedezvoltată înțelegerea unui om, trebuie să fie întotdeauna superioară animalelor.

Umilința și mizeria trogloditului m-au făcut să-mi amintesc de înfățișarea lui Argos, bătrânul câine muribund din *Odiseea*, și din pricina asta i-am pus numele de Argos și-am încercat să-l învăț să-l pronunțe. N-am reușit, am încercat din nou și, zadarnic. Eforturile mele, rigoarea, obstinția au fost întru totul în van. Nemișcat, cu ochii la fel, părea să nu audă sunetele pe care voiam să le

repete. La numai câțiva pași de mine, părea că se află foarte departe. Trântit pe nisip, ca un sfinx de lavă, mic și neputincios, lăsa cerurile să se rotească deasupra lui, din zori până-n amurguri. M-am gândit că-i imposibil să nu observe intențiile mele. E cunoscută, între etiopieni, ideea că maimuțele nu vorbesc înapoi pentru ca să nu fie puse să muncească, și mi-am explicat tăcerea lui Argos ca datorându-se neîncrederii sau fricii. De-aici am trecut la gânduri și mai negre. Între altele, că Argos și eu aparțineam unor universuri distincte, că percepțiile noastre erau la fel, dar că el le combina într-un alt mod, construind cu ele alt fel de obiecte. M-am gândit la o lume fără memorie și fără timp, la un limbaj care nu cunoaște substantivele, un limbaj al verbelor impersonale sau al epitetelor nedeclinabile. Și-așa au trecut zilele, iar cu zilele, anii, până când ceva, asemănător cu fericirea, s-a întâmplat într-o dimineață. A plouat cu o lentoare nemaicunoscută.

Noaptea din deserturi pot să fie reci, dar noaptea aceea a fost ca un incendiu. Am visat că un râu din Tesalia (căruia îi restituisem un pește de aur) venea să mă răscumpere; l-am auzit apropiindu-se peste nisipul roșu și piatra cenușie; răcoarea aerului și zgomotul ploii m-au trezit din somn. Am alergat, gol, s-o primesc peste mine. Noaptea era pe sfârșite; sub norii gălbui, tribul, nu mai puțin fericit decât mine, își oferea trupurile ploii care cădea, într-un fel de extaz. Părea că intonează un cor celor divini. Argos, cu ochii la cer, gemea; șuvoaie repezi îi curgeau pe față; nu numai de apă, ci (am aflat-o după aceea) și de lacrimi. Argos! am strigat, Argos!

Și-atunci, cu o blândă supunere, ca și când ar fi descoperit un lucru pierdut și uitat de mult amar de timp, Argos a îngânat aceste cuvinte: *Argos, câinele lui Ulise*. Iar mai apoi, fără să mă privească: *Câinele acela, aruncat în bălegar*.

Am acceptat realitatea cu ușurință, poate, tocmai pentru că ne-am dat seama că nimic nu-i real. L-am întrebat ce știe despre *Odissea*. Vorbea grecește cu greutate; a trebuit să-i repet întrebarea.

*Foarte puține lucruri, mi-a spus el. Mai puțin decât cel mai sărman rapsod. Au trecut o mie și o sută de ani de când am compus-o.*

#### IV

În ziua aceea mi s-au lămurit toate. Troglodiții erau Nemuritorii, pârâiașul cu apă feruginoasă, Râul pe care-l căuta călărețul. Orașul a cărui faimă ajunsese până la Gange fusese distrus de Nemuritori în urmă cu nouă secole. Cu relicvele ruinelor lui, ridicaseră pe același loc orașul smintit pe care-l vizitasem: un fel de parodie sau de revers, precum și templul închinat zeilor iraționali care stăpânesc lumea și despre care nu știm nimic, în afara faptului că seamănă cu oamenii. Construirea lui a fost ultimul simbol pe care Nemuritorii au înțeles să-l lase; aceasta marchează o etapă în care, apreciind că totu-i zadarnic, s-au hotărât să trăiască în reculegere și pură speculație. Au ridicat orașul, l-au uitat și s-au retras să trăiască în peșteri. Adânciți în acestea, aproape că nu mai percepeau lumea fizică.

Acestea mi le-a spus Homer, ca și când ar fi vorbit cu un copil. Mi-a vorbit, de asemenea, despre bătrânețea sa și despre ultima călătorie pe care a întreprins-o, asemenea lui Ulise, din dorința de a ajunge la oamenii care nu cunosc marea, nu mănâncă niciodată carne pregătită cu sare și habar nu au ce este o vâslă. A locuit un secol în Orașul Nemuritorilor. Când l-au distrus, i-a sfătuit să ridice altul. Asta nu trebuie să uimească pe nimeni. E arhicunoscut faptul că după ce a cântat războiul Ilionului, a proslăvit pe cel al broaștelor și

șoarecilor. A fost ca și un Dumnezeu care, după ce a creat cosmosul, a făcut haosul.

A fi nemuritor e lucru zadarnic; în afara omului, toate animalele sunt nemuritoare pentru că ignoră moartea; un lucru de neînțeles, divin și îngrozitor, e să te știi nemuritor. Am observat că, în ciuda religiilor, această convingere e foarte rară. Izraeliții, creștinii și musulmanii cred în nemurire, dar venerația pe care o aduc tribut primului secol dovedește că nu cred decât în aceasta, sortindu-le pe toate celelalte pedepsirii și recunoașterii lui. Mult mai rezonabilă mi se pare roata anumitor religii din Industan; în această roată, fără de sfârșit, fiecare viață este un efect al celei ce a precedat-o și cauză a următoarei, dar nici una nu determină întregul... Îndoctrinată prin simpla profesare pe parcursul a mai multe secole, republica oamenilor nemuritori ajunsese la perfecțiunea toleranței, aproape la disprețuirea acesteia. Se cunoaște faptul că în intervalul unui timp infinit, unui om trebuiau să i se întâmple toate lucrurile. Prin virtuțile sale trecute sau viitoare, orice om este vrednic de orice bunătate, dar și de orice trădare, datorită infamiilor sale din trecut sau din viitor. Așa cum în jocurile de noroc unele numere pare și impare tind spre un echilibru, inocența și prostia se anulează și se corectează între ele, și poate că poemul primitiv al Cidului este contragreutatea cerută de un singur epitet din Egloge sau de o sentință din Heraclit. Gândul cel mai fugar răspunde unui desen invizibil și poate să încununeze sau să inaugureze o formă secretă. Se cunosc cazuri în care răul a fost provocat pentru a deveni bine în viitor sau a-i face pe oameni experți în cunoașterea lui trecută... Judecate astfel, toate actele noastre sunt firești, dar, în același timp, indiferente. Nu există merite morale sau intelectuale. Homer a compus *Odissea*; presupunându-se un interval de timp infinit, cu întâmplări și schimbări infinite, era imposibil să n-o fi scris, măcar o singură dată. Nimeni nu-i

cineva, un singur om nemuritor este toți oamenii. Asemenea lui Cornelius Agrippa, sunt zeu, erou, filosof, demon și lume, ceea ce nu-i decât un mod arbitrar de a spune că nu sunt.

Conceptul despre lume ca un sistem cu compensații precise i-a influențat definitiv pe Nemuritori. Mai întâi, i-a făcut invulnerabili în fața pietății. Am vorbit despre vechile cariere de piatră, cele care împânzeau câmpia în partea cealaltă; cineva s-a pierdut în cea mai adâncă; nu se putea pedepsi, nici nu se putea să moară, dar îl chinuia setea; mai înainte de a-i fi aruncat o frânghie, au trecut șaptezeci de ani. De asemenea nu interesa propriul destin. Corpul era un domestic animal supus și-i ajungea, o dată pe lună, pomana câtorva ore de somn, puțină apă și o firimitură de carne. Nimeni să nu încerce să ne coboare din nou la ascetism. Nu există plăcere mai mare decât meditația, și acesteia ne dăruim. Uneori, un stimul extraordinar ne restituie lumea fizică. De exemplu, vechea bucurie primitivă la căderea ploii din dimineața aceea. Aceste lapsusuri erau foarte rare; toți nemuritorii erau în stare de o liniște perfectă; mi-amintesc de unul pe care nu l-am văzut niciodată în picioare: o pasăre își făcuse cuibul pe pieptul său.

Între corolarele doctrinei care susține că nu există nici un lucru care să nu fie compensat de un altul, se află unul de-o foarte mică importanță teoretică, dar care ne-a obligat, la sfârșitul sau la începutul secolului al X-lea, să ne risipim pe fața pământului. Încăpe în aceste cuvinte: *Există un râu ale cărui ape îți dăruiesc nemurirea; în altă parte va exista un alt râu care să ți-o ia*. Numărul râurilor nu este infinit, un peregrin nemuritor care va străbate lumea va sfârși, într-o zi, după ce a băut din toate. Ne-am propus să descoperim acest râu.

Moartea (sau presimțirea ei) îi face pe oameni patetici și pretențioși. Și te emoționează prin

condiția lor de fantasme; orice lucru pe care-l îndeplinesc ar putea să fie cel de pe urmă. Nu există nici un chip care să nu se estompeze precum chipul dintr-un vis. Totul, între muritori, are valoarea irecuperabilului și hazardului. În schimb, între nemuritori, fiecare act (și fiecare gând) este ecoul altora care l-au precedat în trecut, fără scop vizibil sau prevestirea fidelă a altora, pe care o vor repeta în viitor până la vertij. Și nu există nimic care să nu se piardă printre oglinzile neobosite. Nimic nu poate să se petreacă o singură dată, nimic nu este cu necesitate precar. Elegiacul, gravitatea, ceremoniozitatea nu sunt pentru Nemuritori. Homer și eu ne-am despărțit la porțile Tangerului; cred că nu ne-am spus adio.

Am străbătut regate noi, imperii. În toamna anului 1066, pe podul de la Stamford, am făcut parte, nu mai știu dacă din armatele lui Harold, cel care n-a întârziat să-și găsească soarta, ori din cele ale nefastului Harald Hardrada, cel care a cucerit șase picioare de pământ englez, sau ceva mai mult. În cel de-al șaptelea secol de la Hegira<sup>(1)</sup>, în cartierul Bulaq, am transcris cu o caligrafie îngrijită, într-o limbă pe care-am uitat-o, într-un alfabet pe care nu-l mai știu, cele șapte călătorii ale lui Sindbad, precum și istoria Orașului de Bronz. În curtea închisorii din Samarcand, am jucat mult timp șah. În Bikanir și Boemia am profesat astrologia. În 1638 am fost la Kolozsvár și după aceea la Leipzig. La Aberdeen, în 1714, am scris pentru cele șase volume ale *Iliadei* lui Pope; mi-amintesc că le-am citit ca pe o desfătare. Prin 1729 am discutat originea acestui poem cu un profesor de retorică numit, cred, Giambattista; judecățile sale mi s-au părut irefutabile. La 4 octombrie 1921, *Patna*, care mă ducea spre Bombay, a trebuit să acosteze într-un port de pe țărmurile ...eritree<sup>(2)</sup>. Am coborât, mi-am adus aminte de alte dimineți foarte îndepărtate, petrecute tot în fața Mării Roșii, pe când eram

tribun la Roma, iar febra, magia și lânzezeala măcinau soldații. În afara portului am văzut un râu cu apă limpede; l-am gustat, din obișnuință, îndepărtându-mă de malurile lui, un arbore mi-a rănit dosul mâinii. O durere necunoscută mi s-a părut foarte vie.

Neîncrezător, tăcut și fericit, am contemplat prețioasa formare a unei încete picături de sânge. Sunt iarăși muritor, am repetat, semăn din nou cu ceilalți oameni. Și-n noaptea aceea am dormit până dimineța.

...Paginile acestea le-am revăzut peste un an. Cred că spun adevărul, dar în primele capitole și în anumite paragrafe din altele, simt ceva fals. Asta ar putea să fie rezultatul unui abuz de date circumstanțiale, procedeu pe care l-am învățat de la poeții care contaminează totul cu falsitate, pentru că aceste date pot să fie pline de fapte, dar nu și de memoria altora... Totuși, am impresia că am descoperit o rațiune și mai intimă. O voi mărturisi: nu are importanță dacă mă vor considera fantastic.

*Istoria pe care v-am povestit-o pare ireală pentru că înlăuntrul ei se amestecă întâmplări din viața a doi oameni deosebiți.* În primul capitol, călărețul vrea să știe numele râului care scaldă zidurile Tebei; Flaminus Rufus, care mai înainte dăduse orașului epitetul de Hekatompylos, îi spune că râul este Egiptul; nici una din aceste locuțiuni nu i se potrivește lui, ci lui Homer, care amintește cu vădită intenție, în *Iliada*, de Teba Hekatompylos, iar în *Odiseea*, prin gura lui Proteu și a lui Ulise, în loc de Nil spune mereu Egipt. În cel de-al doilea capitol, romanul, bând apa vie, pronunță câteva cuvinte în grecește; aceste cuvinte sunt ale lui Homer și pot fi găsite la sfârșitul catalogului de nave. După aceea, în palatul amețitor, vorbește de „o reprobare care suna

aproape ca o remuşcare"; aceste cuvinte sunt tot ale lui Homer, care proiectase această oroare. Astfel de anomalii m-au neliniştit, altele, de ordin estetic, m-au ajutat să descopăr adevărul. Ele se află în ultimul capitol; aici se află scris că am făcut parte, la Stamford, din armatele lui Harold, că în Bulaq am transcris călătoriile lui Sindbad marinarul şi că am subscris, în Aberdeen, la *Iliada* englezească a lui Pope. A se citi, *inter alia*: „În Bikanir şi în Boemia am profesat astrologia". Nici una din aceste mărturii nu este falsă; semnificativ este faptul că le-am descoperit. Dintre toate, primul pare să se petreacă unui om de arme, dar mai apoi se descoperă că povestitorul nu se gândeşte la război, ci la soarta oamenilor. Cele care urmează sunt şi mai ciudate. Un motiv nedefinit m-a obligat să le am în vedere; ştiam că erau patetice. Spuse de romanul Flaminus Rufus, nu sunt. Spuse de Homer, da; e ciudat ca acesta să copieze în secolul al treisprezecelea aventurile lui Sindbad, celălalt Ulise, şi să descopere, după multe secole, într-un regat boreal şi într-o limbă sălbatică, formele *Iliadei*. În ceea ce priveşte propoziţia despre Bikanir, se înţelege foarte uşor că a fost făcută de un om de litere, dornic (asemenea autorului care a întocmit catalogul de nave) să arate cuvinte splendide.

Când se apropie sfârşitul, nu mai rămân chipuri ale amintirii; rămân doar cuvinte. Nu-i ciudat faptul că timpul le-ar fi confundat pe cele care m-au reprezentat cândva cu cele care au fost simboluri ale sorţii ce m-au însoţit atâtea secole. Am fost Homer; pe scurt, voi fi Nimeni, asemenea lui Ulise; voi fi toţi: voi muri.

*Post-scriptum 1950.* Dintre comentariile stârnite de publicarea celor de mai sus, cel mai ciudat, dar nu şi cel mai urban, se intitulează, biblic, *A Coat of Many Colours* (Manchester, 1948) şi este semnat de condeiful tenace al

doctorului Nahum Cordovero. Are vreo sută de pagini. Vorbește de straturile grecești, de straturile latinității vulgare, de Ben Jonson, cel ce și-a apărut contemporanii cu citate din Seneca, de *Virgilius evangelizans* al lui Alexander Ross, de artificiiile lui George Moore și Eliot și, în cele din urmă, de „povestirea atribuită anticarului Joseph Cartaphilus”. (Din primul capitol demască scurtele complicații după Pliniu (*Historia naturalis*, V, 8); din cel de-al doilea, pe cele după Thomas de Quincey (*Writings*, III, 439); din cel de-al treilea, o scrisoare a lui Descartes adresată ambasadorului Pierre Chanut; din cel de-al patrulea, pe Bernard Shaw (*Back to Methuselah*, V). Deduce, din acestea, că întregul document este apocrif.

Această concluzie, după părerea mea, este inadmisibilă. *Când se apropie sfârșitul* — scria Cartaphilus — *nu mai rămân chipuri ale amintirii; doar cuvinte*. Cuvinte, cuvinte frânte și mutilate, cuvintele altora, pomană săracă pe care o lasă ceasurile și secolele.

### *Pentru Cecilia Ingenieros*

Ernesto Sábato ne sugerează că acel „Giambattista”, care a discutat cu anticarul Cartaphilus originea *Maclei*, este Giambattista Vico; acest italian susținea că Homer este un personaj simbolic, ca Platon sau Ahile.

### MORTUL

Ca un locuitor din suburbiile Buenos Airesului, un nimenea trist și fără nici o virtute în afară de infatuarea curajului, să se piardă în pustiurile sălbatice de la frontiera Braziliei și să ajungă

căpitan de contrabandiști, pare, de la început, imposibil. Celor care înțeleg astfel lucrurile vreau să le istorisesc destinul lui Benjamin Otálora, despre care poate nu a mai rămas nici măcar o amintire în Balvanera, dar care a murit în legea sa, împușcat la granița cu Râo Grande do Sul. Nu cunosc amănunte despre aventura sa; când le voi afla, va trebui să corectez paginile acestea. Până atunci, însă, scurta narațiune care urmează poate fi folositoare.

Benjamin Otálora are, prin 1891, nouăsprezece ani. Un tinerel cu fruntea îngustă și ochi albaștri, violent ca toți cei care descind din basci; cu o cicatrice de cuțit pe obraz, semn fericit că este un om curajos. Nu-l neliniștesc nici moartea adversarului său, nici necesitatea de a fugi cât mai repede din Republică. Mai marele cartierului său îi dă o scrisoare către un anume Azevedo Bandeira, din Uruguay. Otálora se îmbarcă, oceanul e agitat, bântuit de furtună; a doua zi rătăcește pe străzile din Montevideo, cu o nemărturisită și, poate, neștiută tristețe. Nu-l întâlnește pe Azevedo Bandeira; spre miezul nopții, într-o cârciumă din Paso del Molino, asistă la un scandal dintre niște păstori. Un cuțit strălucește în aer; Otálora nu știe cine are dreptate, dar îl atrage savoarea pură a pericolului, așa cum pe alții îi atrage jocul de cărți sau muzica. Oprește, în învălmășeală, lovitura joasă de cuțit pe care un peon i-o pregătea unui om tuciuriu, cu *poncho*. Acesta, o va afla după aceea, era Azevedo Bandeira. (Otálora, într-o astfel de situație, distruge scrisoarea, preferând să-și rezolve treburile el însuși.) Azevedo Bandeira face, cu toată vitejia lui, impresia unei ființe contrafăcute; pe chipul său, ușor de deslușit, se află evreul, negrul și indianul în toată înfățișarea, maimuța și tigrlul; cicatricea care-i brăzdează obrazul e o podoabă în plus, ca și mustața neagră.

Proiecție sau greșeală a băuturii, scandalul s-a stins cu aceeași rapiditate cu care-ncepuse. Otálora cinstește cu păstorii, îi însoțește la un chef și-apoi, când soarele era deja sus, la un han din Orașul Vechi. În curtea din spate, nepietruită, dormea fiecare după cum putea să-și aștearnă. Destul de vag, Otálora compară noaptea aceasta cu cea care trecuse; acum, calcă pe pământ sigur, printre prieteni. Îl neliniștește, e adevărat, gândul că ar trebui să părăsească Buenos Aires-ul. Doarme până la amiază, când îl trezește cel care, beat, îl atacase pe Bandeira. (Otálora își amintește că omul acesta luase parte cu toți ceilalți la cheful de peste noapte și că Bandeira l-a așezat în dreapta sa și l-a obligat să bea în continuare.) Acum a venit să-i spună că-l cheamă șeful. Într-un fel de birou care dă în vestibul (Otálora nu a mai văzut niciodată un vestibul cu uși laterale) îl așteaptă Azevedo Bandeira, alături de o femeie disprețuitoare, cu părul vopsit. Bandeira îl liniștește, îi oferă un pahar de rachiu, îi repetă că pare un om curajos, și-i propune să meargă în Nord, cu ceilalți, pentru a duce o cireada de vite. Otálora primește; spre dimineață sunt deja pe drum, către Tacuarembó. Pentru Otálora începe, atunci, o viață deosebită, cu răsărituri vaste și-amiezi cu miros de cal. E o viață nouă pentru el, uneori crudă, dar care-i pătrunde sufletul, pentru că asemenea oamenilor din alte țări care presimt marea și-și petrec vara pe țărmurile ei, noi (chiar și cel care urzește aceste simboluri) îndrăgim câmpia fără de margini răsunând sub copitele cailor. Otálora crescuse într-un cartier de căruțași și crescători de vite; în mai puțin de un an se face *gaucho*. Învăță caii la călărie, îmblânzește mânjii, deprinde înjunghierea, mânuirea lasoului simplu, cel care prinde animalul și pe cea a celui cu bile, care-l trânteste la pământ. Se obișnuiește să reziste somnului, furtunilor, frigului sau arșiței; învață să mâne vitele fluierând sau strigând. În tot timpul acesta de ucenicie nu-l vede pe Azevedo

decât o singură dată, dar îi simte întotdeauna prezența, căci a fi *omul lui Bandeira* înseamnă să fii respectat și temut, și pentru că în fața oricărei dovezi de bărbăție, acești *gauchos* spun că Bandeira ar fi fost mai presus. Cineva susține că Bandeira s-a născut pe partea cealaltă a Cuareimului, în Rio Grande do Sul; lucrul acesta, deși ar trebui să-l coboare, îl îmbogățește, în mod subtil, cu imaginea pădurilor dese, a mlaștinilor, cu inextricabile, aproape infinite distanțe. Treptat, Otálora își dă seama că afacerile lui Bandeira sunt numeroase și că cea mai bună dintre ele este contrabanda. A fi păstor înseamnă a fi slugă. Otálora își propune să devină contrabandist. Doi dintre tovarășii săi, într-o noapte, trec frontiera și se întorc cu câteva duzini de sticle cu rachiu de trestie. Otálora îl provoacă pe unul dintre ei, îl rănește și-i ocupă locul. Îl împing în față ambiția și o fidelitate nedeslușită. *Trebuie să sfârșească* (își spune el) *prin a înțelege că eu fac mai mult decât toți orientalii lui la un loc.*

Și mai trece un an până ce Otálora să se întoarcă la Montevideo. Străbat țărmurile, orașul (care i se pare foarte mare); ajung la casa șerifului; își întind să doarmă în curtea din spate. Trec zilele și Otálora nu l-a văzut pe Bandeira. Cu spaimă, unii îi spun că-i bolnav; un om tuciuriu urcă la el, în dormitor, cu ceai mate și cu apă caldă. Într-o după-amiază îi încredințează treaba asta lui Otálora. Acesta se simte, vag, umilit, dar în același timp, mulțumit de sine.

Dormitorul e sărăcăcios mobilat și întunecos. Un balcon care dă spre apusul de soare, o masă cu obișnuita dezordine a unui meșteșugar, încărcată cu frâie, căpestre, pistoale și cuțite, precum și o oglindă cu pete pe luciul de argint. Bandeira zace cu fața-n sus, visează și geme. Îl luminează ultimele raze, puternice încă, ale apusului. Patul larg și alb pare să-l micșoreze și să-l întunece; Otálora observă părul alb, oboseala, slăbiciunea,

zbârciturile vârstei. Îl înfurie faptul că un bătrân ca acesta îi conduce pe ei. Îi trece prin minte gândul că ar fi de-ajuns o lovitură pentru a termina cu el. În oglindă însă, vede pe cineva care a intrat. E femeia cu părul roșu; e îmbrăcată doar pe jumătate, desculță, și-l cercetează cu o anume răceală. Bandeira se ridică, în timp ce soarbe mate după mate, vorbește de treburile obișnuite și strânge între degete părul femeii. În cele din urmă îi îngăduie lui Otálora să părăsească încăperea.

Câteva zile după aceea primesc ordin să plece în Nord. Ajung într-o fermă pierdută, ca oricare alta, în câmpia fără de margini. N-o înveselește nici un arbore și nici un râu. Soarele dimineții și cel al înserării o biciuiesc cu sângele lor. Curțile sunt înconjurată de ziduri de piatră. Și-această nevoiașă și săracă fermă se numește *El Suspiro*.

Otálora află de la peoni că Bandeira nu va întârzia mult și va veni de la Montevideo. Întreabă de ce și i se spune că a apărut un străin care ar vrea să poruncească prea mult. Otálora își dă seama că-i o glumă, dar îl măgulește ideea că această glumă poate deveni adevărată. Află, în plus, că Bandeira s-a certat cu unul dintre șefii politici și că acesta i-a retras sprijinul său. Știrea aceasta-i plăcu.

Sosesc lăzile de arme cu țeava lungă; sosesc un urcior și un lighean pentru dormitorul femeii; perdele de damasc; apoi cuțitele, iar într-o dimineată, un călăreț sumbru, cu barbă și poncho. Se numește Ulpiano Suárez și este *capanga*, adică garda lui Azevedo Bandeira. Vorbește puțin cu accent brazilian. Otálora nu-și poate da seama dacă trebuie să pună tăcerea sa pe seama ostilității, disprețului sau purei sălbăticiei. Își dă în schimb seama că, pentru planul pe care-l urzește, are nevoie de prietenia sa.

În viața lui apare mai apoi un cal negru, adus din sud de către Azevedo, cu șa bătută-n ținte și brodată cu piele de tigru. Acest cal este un simbol al autorității șefului și tocmai de aceea Otálora îl

râvnește și ajunge să-l dorească, așa cum își dorea, mândros, femeia cu păr strălucitor. Femeia, șaua, calul sunt atributele sau adjectivele unui om pe care vrea să-l distrugă.

Aici istoria se complică și se adâncește. Azevedo Bandeira e abil în arta intimidării progresive, în manevra satanică de a-l umili pe interlocutor treptat, amestecând adevăruri cu glume; Otálora se hotărăște să folosească acest sistem în ceea ce-și propune să facă. Se hotărăște să-l înlocuiască, încet-încet, pe Bandeira. În expedițiile mai puțin periculoase, reușește să câștige prietenia lui Suárez. Îi mărturisește planul său; Suárez îl asigură că-l va ajuta. După aceea se întâmplă multe lucruri, din care știu foarte puține; Otálora nu se supune ordinelor lui Bandeira; le uită, le îndeplinește altfel, le corectează. Destinul pare să lucreze alături de el, precipitând totul. Într-o după-amiază, la Tacuarembó, începe o bătălie cu împușcături cu cei din Rio Grande do Sul. Otálora uzurpă rolul lui Bandeira și începe să dea ordine orientalilor. Un glonț îi străpunge umărul, dar în seara aceea se întoarce la *El Suspiro* pe calul negru al șefului, câteva picături de sânge pătează blana tigrului, iar noaptea se culcă liniștit, în sfârșit cu femeia cu părul strălucitor. Alții spun că faptele s-au petrecut într-o altă ordine și nu toate în aceeași zi.

Dar Bandeira continua să rămână, măcar cu numele, șeful tuturor. Poruncile lui, însă, nu se mai îndeplinesc. Dintr-un amestec de milă și obișnuință, Otálora nu se atinge de el. Ultima scenă a povestirii se petrece în ultima noapte din 1894. În noaptea aceasta peonii mănâncă carne proaspătă și beau alcool foarte tare; cineva îngână la nesfârșit o milongă. Beat, Otálora își manifestă, plin de sine, bucurie după bucurie; acest șir de aiureli este un simbol al destinului său irezistibil. Taciturn, între cei care strigă, Bandeira lasă noaptea să curgă plină de țipete. Când bat cele

douăsprezece ore, ca și când ar avea o mare obligație de îndeplinit, se ridică și bate încetișor la ușa femeii. Aceasta îi deschide imediat, de parcă ar fi stat așteptându-l. Iese pe jumătate îmbrăcată și desculță. Cu un glas care pare foarte blând, supus, șeful îi spune:

— Acum, că tu și *el porteno* vă iubiți atâta, dă-i un sărut de față cu toți.

Femeia încearcă să nu se supună, dar doi oameni o iau în brațe și-o aruncă peste Otálora. Cu ochii-n lacrimi, îi sărută obrazii și pieptul. Ulpiano Suárez și-a scos pistolul. Otálora își dă seama, înainte de a muri, că l-au trădat de la început, că l-au condamnat chiar de atunci la moarte și i-au îngăduit dragostea, șefia și triumful pentru că-l considerau mort, pentru că pentru Bandeira era ca și mort.

Suárez, cu dispreț, țintește și trage.

## TEOLOGII

Devastând grădina, profanând podoabele și altarele, hunii au intrat pe cai în biblioteca monahală și au distrus cărțile pe care nu le-au înțeles, le-au pedepsit, arzându-le, temători, poate că literele ar fi putut ascunde blesteme împotriva zeului lor, transfigurat într-un iatagan de fier. Au ars mineiuri și codice, dar în mijlocul văpăilor, sub cenușă, a rămas aproape intactă cea de-a douăsprezecea carte din *Civitas Dei*, unde se spune că Platon a predicat în Atena, că la capătul multor secole toate lucrurile își vor recăpăta starea din trecut și că el, Platon, la Atena, în fața aceluiași auditoriu, îl va învăța doctrina aceasta. Textul iertat de flăcări s-a bucurat de o venerație deosebită, iar cei care l-au citit și recitit în această

parte îndepărtată de lume au pierdut din vedere faptul că autorul a susținut această doctrină numai pentru a o combate mai târziu. Un secol după aceea, Aurelian, vicar în Aquilea, a aflat că, la malurile Dunării, *monotonii* (numiți și *anulari*), cea mai nouă sectă, propovăduiau ideea că istoria este un cerc și că nu-i nimic care să nu fi fost și care să nu fie. Sus, în munți, Roata și șarpele luaseră locul Crucii. Tuturor le era frică, dar toți începeau să dea crezare zvonului că Ioan al Panoniei, distins datorită unui tratat asupra celui de-al șaptelea atribut al lui Dumnezeu, va pune capăt unei atât de abominabile erezii.

Aurelian a deplâns o astfel de stare, în special pe cea de pe urmă. Știa foarte bine că în materie de teologie, orice noutate comportă un risc; mai apoi însă, și-a dat seama că teza timpului circular era destul de fără importanță, destul de înfricoșătoare, totodată, dar fără un risc deosebit. (Ereziile de care trebuie să ne fie frică sunt cele care se pot confunda cu ortodoxismul.) L-a durut însă intervenția — amestecul — lui Ioan al Panoniei. Acesta, doisprezece ani mai înainte, cu gălăgioasa sa *De septima affectione Dei sive de aeternitate*, uzurpase o problemă din specialitatea sa; acum, ca și cum problema timpului îi aparținea tot lui, va interveni pentru a-i suprima, poate cu argumentele lui Proclus, cu leacuri mai înfricoșătoare decât cele ale Șarpelui, pe anulari... și-n noaptea aceea, Aurelian și-a petrecut timpul revăzând vechiul dialog al lui Plutarh privitor la sfârșitul oracolelor; în paragraful douăzeci și nouă a citit o glumă adresată stoicilor, cei care susțin un infinit ciclu de lumi, cu sori și luni infinite, cu mulți Apollo, Diane și Poseidoni. Descoperirea aceasta i s-a părut a fi un semn bun; s-a hotărât să pășească înaintea lui Ioan de Panonia și să-i contrazică pe ereticii Roții.

Există oameni care doresc să cucerească dragostea unei femei pentru a uita de ea, pentru a

nu se mai gândi la ea; Aurelian dorea să-l întreacă pe Ioan de Panonia, pentru a se vindeca de mânia pe care i-o provoca. Și nu pentru a-i pricinui vreun rău. Temperat de munca obișnuită, de construirea de silogisme și inventarea de injurii, de acele *nego, autem* și *nequaquam*, a putut să uite această mânie. A compus fraze lungi și aproape inextricabile, îngreunate de tăieturi, în care neglijența și solecismul păreau forme ale disprețului. Până și din cacofonie a făcut o armă de luptă. Prevăzând că Ioan de Panonia îi va distruge pe anulari prin gravitatea sentențioasă a profeției, s-a decis să nu facă același lucru, așa, din batjocură. Augustin scrisese că Isus este calea dreaptă ce ne salvează din labirintul circular prin care rătăcesc necredincioșii: Aurelian, trivial cu desăvârșire, i-a adăugat acestei idei ficatul lui Prometeu, Izionul, muncile lui Sisif și acel rege al Tebei care a văzut doi sori, precum și bălbâiala, papagalii, oglinzile, ecourile, măgărițele de la roțile pentru apă și silogismele bicornute. (Fabulele gentilice supraviețuiau, coborâte la funcții de podoabe.) Ca orice posesor al unei biblioteci, Aurelian se știa vinovat de a nu o fi cunoscut în întregime; controversa aceasta i-a permis să răsfoiască multe cărți, care păreau să-i reproșeze necunoașterea lor. Astfel, a putut să-și însușească un pasaj din lucrarea lui Origen — *De principiis*, unde este respinsă ideea că Iuda Iscariotul îl va vinde din nou pe Mântuitor și că Paul va lua parte la martiriul lui Ștefan, în Ierusalim. Din *Academica priora* a lui Cicero, și-a însușit pasajul în care acesta își bate joc de cei care-și închipuie că în timp ce el discută cu Luculus, alți Luculus și alți Cicero, în număr infinit, spun absolut același lucru, într-un număr infinit de locuri asemănătoare. În afară de aceasta, împotriva monotonilor și-a ales, ca pe o spadă de scrimă, textul lui Plutarh, denunțând faptul că unui idolatru i se potrivește mai bine acea *lumen naturae* decât acestora

cuvântul lui Dumnezeu. Toată munca aceasta i-a luat nouă zile; în cea de a zecea zi i s-a adus o copie după argumentația lui Ioan de Panonia.

Era un text ridicol de scurt; Aurelian l-a privit cu dispreț și mai apoi cu spaimă. În prima parte glosa versetele de la sfârșitul celui de-al nouălea capitol din *Epistola către evrei*, unde se afirmă că Isus nu a fost sacrificat de multe ori de la începutul lumii, ci acum, o singură dată în perindarea secolelor. În cea de-a doua parte, era adăugat preceptul biblic asupra zadarnicelor repetiții ale păgânilor (Matei, 6; 7), precum și pasajul al șaptelea din cartea lui Pliniu, cel care susține că în universul acesta dilatat nu există două chipuri egale. Ioan de Panonia susținea că nu există nici două suflete la fel și că păcătosul cel mai mare este la fel de prețios ca sângele vărsat de Isus pentru el. Actul unui singur om (afirma) cântărește mai mult decât cele nouă ceruri concentrice și a-ți închipui că ar putea să dispară și să se refacă din nou nu-i decât o frivolitate care bate la ochi. Timpul nu poate reface ceea ce noi am pierdut deja; eternitatea păstrează aceasta pentru gloria ei și pentru flăcări. Textul era foarte limpede, universal; nu părea redactat de un om anume, ci de oricare dintre oameni, de toți oamenii la un loc.

Aurelian a simțit o umilință aproape fizică. S-a gândit să-și distrugă sau să-și modifice textul propriu; mai apoi, cu o mânie precisă, l-a trimis la Roma, fără să schimbe o literă. Câteva luni mai târziu, când s-a reunit conciliul din Pergamo, teologul căruia i s-a încredințat sarcina combaterii ereziilor monotonilor a fost (evident) Ioan de Panonia. Docta și bine cumpănită sa disertație a fost suficientă pentru ca ereticul de Euforbiu să fie condamnat la arderea pe rug. *Aceasta s-a mai întâmplat și se va mai întâmpla*, a spus Euforbiu. *Nu aprindeți un rug, ci un labirint de foc. Dacă s-ar strânge aici toate focurile care-am fost eu, nu ar încăpea pe pământ, și îngerii ar rămâne orbi.*

*Asta am spus-o de multe ori. Apoi a țipat pentru că l-au ajuns flăcările.*

Roata s-a prăbușit în fața Crucii<sup>(3)</sup>, dar Aurelian și Ioan și-au continuat bătălia secretă.

Amândoi făceau parte din aceeași armată, își doreau răsplata, luptau împotriva aceluiași dușman, dar Aurelian n-a scris nici un cuvânt care să nu-și fi propus să-l întrecă pe Ioan. Duelul lor a fost invizibil; dacă voluminoasele indice nu mă înșală, numele *celuilalt* nu figurează nici măcar o singură dată în multele tomuri ale lui Aurelian, păstrate în *Patrologia* lui Migne. (Din opera lui Ioan nu au rămas decât douăzeci de cuvinte.) Amândoi au dezaprobat anatemele celui de-al doilea conciliu de la Constantinopol; amândoi i-au condamnat pe arieni, cei care negau zămislirea eternă a Fiului; amândoi au depus mărturie în favoarea ortodoxiei din *Topographia christiana* a lui Cosmas, cea care ne învață că pământul este pătrat, asemenea tabernaculului evreu. Din nefericire, în toate cele patru colțuri ale pământului s-a întins o altă erezie năprasnică. Originară din Egipt sau din Asia (mărturiile diferă, iar Bousset nu admite judecățile lui Harnack), a bântuit provinciile orientale și i s-au ridicat sanctuare în Macedonia, Cartagina și Treveris. Uneori ai impresia că a cuprins totul; se spune că în dioceza din Bretania au fost inversate crucifixe, iar chipul Domnului, în Cezareea, a fost înlocuit cu o oglindă. Oglinda și obolul au fost emblemele noilor schismatici.

Istoria îi cunoaște sub mai multe nume (*contemplatori, prăpăstioși, cainista*), dar dintre toate cel mai frecvent este cel de *histrioni*, atribuit lor de Aurelian și însușit de ei cu mult curaj. În Frigia li se spunea *simulacre*, iar în Dardania la fel. Ioan Damaschinul le-a spus *forme*; se cuvine să amintim aici faptul că pasajul acesta a fost respins de către Erfjord. Nu există eretic care să nu-și susțină nelegiuirile sale, oricât de mult ar stupefia.

Mulți dintre histrioni au profesat ascetismul; unul s-a schilodit singur, asemenea lui Origen; alții au locuit sub pământ, în canale de scurgere, mulți și-au scos ochii; alții (*nabucodonosorii* din Nitria) „pășteau asemenea boilor, iar părul lor creștea asemenea penelor de vultur". De la mortificație și rigoare treceau, de multe ori, la crimă; anumite comunități îngăduiau furtul; altele, omuciderea; altele, sodomia, incestul și bestialitatea. Toate erau defăimătoare; nu-l defăimau doar pe Dumnezeuul creștin, ci chiar și pe divinitățile din propriul lor panteon. Au falsificat cărți sfinte, a căror dispariție a fost deplânsă de către docti. Sir Thomas Browne, prin 1658, a scris: „Timpul i-a anihilat pe ambițioșii Evanghelist! *Histrionici*, dar nu și injuriile care au flagelat nepioșenia lor". Erfjord a emis părerea că aceste „injurii" (conservate de un codice grecesc) nu sunt nimic altceva decât evangheliile pierdute. Ceea ce este de neînțeles dacă ignorăm cosmologia histrionilor.

În cărțile ermetice stă scris că ceea ce există jos este asemănător cu ceea ce există deasupra, și ceea ce e deasupra, asemănător cu ceea ce se află jos; în Zohar se spune că lumea inferioară este o reflectare a celei superioare. Histrionii și-au întemeiat doctrina pe o pervertire a acestei idei. L-au invocat pe Matei 6; 12 („și iartă-ne greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri") și 11; 12 ("împărăția cerurilor se ia prin străduință"), pentru a demonstra că pământul influențează cerul; și I Corinteni, 13; 12 („acum, vedem ca într-o oglindă, în chip întunecos") pentru a demonstra că tot ceea ce vedem este fals. Influențați, poate, de monotoni, și-au imaginat că fiecare om este doi oameni și că adevăratul dintre ei este un altul, cel din cer. Și-au închipuit, de asemenea, că faptele noastre sunt un reflex invers, astfel că, dacă stăm de veghe, celălalt doarme, dacă păcătuim, celălalt este un om cast, dacă furăm, celălalt este un generos. Când murim, ne unim cu acesta și suntem

asemenea lui. (Ceva din aceste doctrine a rămas în Bloy.) Alți histrioni au născocit ideea că lumea se va sfârși atunci când se vor epuiza toate posibilitățile; cum nu pot să existe repetiții, se cuvine să eliminăm (făptuim) actele cele mai infame, pentru ca acestea să nu ne păteze viitorul și pentru a grăbi venirea împărăției lui Isus Cristos. Acest lucru a fost respins de către alte secte, care au susținut ideea că istoria lumii trebuie să se realizeze în fiecare om. Mai mult, că asemenea lui Pitagora, înainte de a-și câștiga eliberarea, trebuie să migreze în mai multe corpuri; alții, așa-zisii proteici, spuneau că în timpul unei vieți „sunt lei, dragoni, porci mistreți, ape și un copac”. Demostene vorbește de purificarea prin noroi la care erau supuși cei care se inițiau în misterele orfice; proteicii, asemenea acestora, căutau purificarea prin rău. Înțelegeau, precum Carpocrates, că nimeni nu va ieși din închisoare până nu va plăti ultimul obol (Luca 12; 59), și obișnuiau să-i amăgească pe penitenți cu acest alt verset: „Am venit ca oile să aibă viață și s-o aibă din belșug” (Ioan 10; 10). De asemenea, susțineau că a nu fi un om rău reprezintă o trufie satanică... Multe și contradictorii mitologii au urzit histrionii; unii au predicat ascetismul, alții desfrâul, toți rătăcirea. Teopomp, histrion din Berenice, a negat toate fabulele; el a afirmat că fiecare om este un organ al divinității pentru a simți lumea.

Ereticii din dioceza lui Aurelian erau dintre cei care susțineau că timpul nu tolerează repetiția și nu dintre cei care credeau că orice faptă se reflectă în cer. Acest lucru era destul de ciudat; într-o notă, adresată autorităților romane, Aurelian a ținut să-l menționeze. Prelatul care a primit nota era confesor al împărătesei; nimeni nu ignora faptul că această onoare îi interzicea plăcerile intime ale teologiei speculative. Secretarul său — vechi colaborator al lui Ioan de Panonia, acum în dușmănie cu el — se bucura de faima unui înrăit

inchizitor al heterodoxiei; Aurelian a adăugat o explicație a ereziei histrionice, exact în termenii în care se vorbea despre ea în consfăturile secrete de la Genova și Aquilea. A redactat câteva paragrafe. Când a vrut să transcrie îngrozitoarea teză, care susține că nu există două clipe egale între ele, condeiul i-a înțepenit între degete. N-a găsit formula necesară; avertismentele noii doctrine („Dorești să vezi ceea ce n-au văzut ochii omenești? Privește luna. Dorești să auzi ceea ce n-a auzit nimeni? Ascultă cântecul păsărilor. Dorești să pipăi ceea ce mâinile oamenilor nu au pipăit? Pipăie pământul. Adevăr spun ție că Dumnezeu începe să creeze lumea") erau destul de afectate și de metaforice, încât transcrierea lor nu-i era la îndemână. Deodată însă, o rugăciune de douăzeci de cuvinte i-a pogorât în suflet. A transcris-o foarte bucuros; dar, imediat după asta, a început să-l neliniștească bănuiala că era ceva străin. A doua zi și-a dat seama că o citise cu mulți ani în urmă, în *Adversus annulares* și aparținând, deci, tot lui Ioan de Panonia. A verificat citatul și într-adevăr se afla aici. Incertitudinea l-a înfricoșat și mai mult. Să modifice sau să suprimă aceste cuvinte ar fi însemnat să piardă din puterea de expresie; să le lase întocmai ar fi însemnat să plagieze o persoană pe care o ura de moarte; să indice sursa, însemna să se dea de gol. A implorat ajutorul divinității. Și spre cel de-al doilea crepuscul, îngerul său păzitor i-a dictat o soluție intermediară. Aurelian a păstrat textul, dar a pus la începutul său următorul aviz: *Ceea ce proslăvesc azi ereticii pentru rătăcirea credinței a fost spus în secolul acesta de către un bărbat foarte doct, mai mult cu ușurință decât cu vinovăție. Apoi, inevitabilul, înfricoșătorul neprevăzut s-a produs. Aurelian a trebuit să spună cine era acest bărbat; Ioan de Panonia a fost acuzat, deci, de proferarea opiniilor eretice. Patru luni mai târziu, un fierar de prin Aventin, înfricoșat de înșelăciunile histrionilor, a pus pe umerii*

copilului său o sferă de metal foarte mare, pentru ca dublura sa să zboare. Copilul a murit; oroarea acestei crime l-a supus pe Ioan unei judecăți foarte severe. Acesta n-a vrut să retracteze nimic; a repetat doar că a nega idealul său ar însemna să se facă vinovat de erezia rău mirositoare a monotonilor. Nu și-a dat seama (n-a vrut să înțeleagă) că a vorbi de monotoni însemna să dezgroape morții. Cu o insistență puțin senilă, a susținut cele mai strălucite pasaje din vechile sale polemici; judecătorii nici măcar nu auzeau ceea ce altădată i-ar fi putut zdrobi. Iar el, în loc să încerce să se purifice de cea mai mică pată de histrionism, s-a străduit să le demonstreze că idealul pentru care-l acuzau era întregimea sa ortodoxă. A stat de vorbă cu cei de a căror hotărâre depindea soarta sa și a făcut prostia de a le vorbi cu ingeniozitate și ironie. După o discuție care a durat trei zile și trei nopți, pe douăzeci și trei octombrie, l-au condamnat la moarte prin arderea pe rug.

Aurelian a luat parte la execuție pentru că, altfel, ar fi dovedit că era vinovat. Locul supliciului era o colină verde, în vârful căreia se înfipsea adânc, în pământ, un stâlp, iar împrejurul lui se aduseseră multe lemne. S-a dat citire sentinței tribunalului. Sub soarele amiezii, Ioan de Panonia zăcea cu fața în jos, scoțând strigăte bestiale. Zgâria pământul, dar călăii au pus mâna pe el, l-au târât, l-au dezbrăcat și, în cele din urmă, l-au legat de stâlp. Pe cap i-au pus o coroană de paie înmuiată în pucioasă; alături, un exemplar din rău mirositorul *Adversus annulares*. Plouase cu o noapte-n urmă și lemnele ardeau foarte prost. Ioan de Panonia s-a rugat în greacă, apoi într-o limbă necunoscută. Flăcările erau din ce în ce mai aproape, gata să-l mistuie, în clipa când Aurelian a ridicat ochii spre el și l-a privit. Și-atunci, focul s-a oprit. Aurelian a văzut pentru prima și ultima oară chipul celui dușmănit. I s-a părut că seamănă cu cineva, dar nu și-a putut da seama cu cine.

Vâlvătaia l-a cuprins din nou, ascunzându-l în brațele ei; s-a mai auzit un strigăt, ca și când ar fi strigat focul însuși.

Plutarh spune că Iulius Cezar a plâns moartea lui Pompei; Aurelian nu a plâns-o pe cea a lui Ioan, dar a simțit ceea ce simte un om atunci când se vindecă de o boală fără de leac, o boală care făcea parte din el. Și-a lăsat anii să treacă peste el, la Aquilea, la Efes, în Macedonia. A rătăcit pe marginile împărăției, prin mlaștinile cu miasme grele și prin pustiurile contemplative, pentru ca singurătatea să-l ajute și să-și înțeleagă destinul. Într-o chilie mauritană, într-o noapte plină cu lei, a refăcut în gând toată acuzația complicată împotriva lui Ioan de Panonia și a justificat, pentru a nenumărata oară, sentința. Mai greu i-a fost să justifice denunțul său întortocheat. La Rusaddier a predicat anacronica pildă *Lumină din lumină aprinsă din carnea unui păcătos*. În Hibernia, într-o cocioabă de mănăstire înconjurată de pădure, spre dimineață, l-a surprins murmurul ploii. Și-a amintit de o noapte romană când auzise același murmur minuțios. Către prânz, un fulger a dat foc arborilor și Aurelian a putut să moară așa cum murise Ioan.

Sfârșitul acestei istorii se poate spune numai în metafore, pentru că are loc în împărăția cerurilor, unde nu există timp. Poate că merită totuși să amintim că Aurelian a stat de vorbă cu Dumnezeu și că Acesta se interesa atât de puțin de diferențierile și deosebiriile dintre religii, încât l-a luat drept Ioan de Panonia. Asta ar însemna o confuzie în memoria divină. E mai corect, prin urmare, să spunem că, în Paradis, Aurelian a aflat că pentru divinitatea imposibil de cunoscut el și Ioan de Panonia (ortodoxul și ereticul, înfricoșatul și înfricoșătorul, acuzatorul și victima) erau una și aceeași persoană.

## ISTORIA RĂZBOINICULUI ȘI A PRIZONIEREI

La pagina 278 din cartea sa *La poesia* (Bari, 1942), Croce, abreviind un text latinesc al istoricului Paul Diaconul, povestește soarta lui Droctulft și transcrie epitaful acestuia.

Istoria aceasta m-a emoționat în mod deosebit și mai târziu am înțeles de ce. Droctulft a fost un războinic lombard care în timpul asediului Ravennei i-a părăsit pe ai săi și a murit apărând orașul pe care înainte îl atacase. Locuitorii Ravennei l-au înmormântat într-un templu și i-au compus un epitaf în care și-au manifestat recunoștința lor („contempsit caros, dum nos amat iile, parentes”), precum și contrastul deosebit dintre chipul crud al acestui sălbatic și marea sa simplitate și bunătate.

*Terribilis visu facies, sed mente benignus,  
Longaque robuslo pectores barba fuit!*<sup>[9]</sup>

Aceasta este povestea și soarta lui Droctulft, sălbaticul care a murit apărând Ravenna sau, cel puțin, acesta este un fragment al vieții sale pe care ni l-a lăsat Paul Diaconul. De aici, însă, nu știu nici măcar când s-a petrecut acest fapt: la jumătatea secolului al VI-lea, când lombarzii au pustiit câmpiile Italiei, sau în secolul al VIII-lea, înainte de căderea Ravennei. Să ne închipuim (acesta nu este o lucrare istorică) că ar fi vorba de primul caz.

Să ni-l mai închipuim, *sub specie aeternitatis*, pe Droctulft, nu pe individul Droctulft care, fără îndoială, a fost unic și de nerecunoscut (toți indivizii sunt), ci tipul generic pe care, din el și din mulți alții ca el, l-a făurit tradiția, operă a uitării și amintirii.

Războaiele l-au adus în Italia, peste o geografie întunecată de păduri și mlaștini, de pe malurile Dunării și Elbei și poate nici nu știa că merge spre Sud, nici că va lupta împotriva gloriei romane. Poate că profesa arianismul, care susține că gloria Fiului este reflectarea gloriei Tatălui, dar mult mai ușor e să ni-l închipuim un evlavios al Pământului, al Herthei, al cărei idol cu chip acoperit rățacea din colibă în colibă într-un car tras de vaci, sau un credincios al zeilor războiului și tunetului, chipuri simple și neîndemânaticе, cioplite din lemn și înfășurate în cârpe, încărcate cu monede și brățări. Venea din nepătrunsele păduri de mistreți și zimbri; era alb, vioi, inocent, crud, credincios șefului și tribului său, și nu universului. Războaiele l-au dus la Ravenna, iar aici vede ceea ce nu mai văzuse niciodată, sau ceea ce nu văzuse niciodată în întreaga sa strălucire. Vede ziua, marmura și chiparoșii. Vede o lume multiplă, dar ordonată; vede un oraș, un organism făcut din statui, temple, grădini, case, biserici, fântâni, capiteluri și spații libere frumos ordonate. Nici unul din aceste lucruri (știu foarte bine) nu-l impresionează prin frumusețea sa; acestea îl mișcă însă, așa cum ne-ar mișca acum o mașinărie complicată, al cărei scop nu-l cunoaștem, dar în a cărei formă bănuim o inteligență nemuritoare. Poate că îi este de-ajuns să vadă un singur arc, cu o neînțeleasă inscripție în eterne litere romane. Orașul îl orbește dintr-o dată și-i împrăștează această senzație. Își dă seama că în el va trăi ca un câine sau ca un copil și că nu va apuca nici măcar să-l cunoască, dar înțelege că prețuiește mult mai mult decât zeii și credința pe care le-a jurat-o lor, mult mai mult decât toate mlaștinile Germaniei. Droctulft îi părăsește pe ai săi și trece de partea Ravennei. Moare, iar pe mormântul său sunt gravate cuvinte pe care el nu le-ar fi înțeles:

*Contempsit caros, dum nos amat iile,  
parentes, Hanc patriam reputans esse, Ravenna,*

*suam.*

N-a fost un trădător (trădătorii nu inspiră epitafuri pioase); a fost un iluminat, un convertit. La capătul câtorva generații, longobarzii, care l-au acuzat de trădare, au procedat la fel: au devenit italieni, lombarzi și poate că cineva din sângele său — Aldiger — este străbunul lui Alighieri... Multe conjecturi se pot atribui faptei lui Droctulft; a mea este cea mai economică, și dacă nu-i adevărată în sine, e adevărată ca simbol.

Când am citit în cartea lui Croce povestea sa, am fost foarte mișcat și-am avut impresia că recâștig, sub altă formă, ceva care fusese al meu. Pentru o clipă, m-am gândit la călăreții mongoli ce doreau să facă din China un câmp nesfârșit pentru păstorit, iar mai apoi au îmbătrânit în orașele pe care visau să le distrugă; nu aceasta era memoria pe care o căutam. În cele din urmă, am găsit-o; era o povestire auzită cândva din gura bunicii mele, englezoaică, moartă de mult.

Prin 1872, bunicul meu, Borges, era comandantul frontierelor dinspre nord și apus de Buenos Aires și al celor din sud de Santa Fe. Comenduirea se afla la Junin; mai încolo, la patru sau cinci leghe, se găsea lanțul de forturi; iar mai departe, ceea ce se numea pe atunci Pampa sau Pământul Interior. Odată, bunica mea, mai în glumă, mai din plăcere, și-a povestit soarta sa de englezoaică exilată la acest capăt de lume; i s-a spus că nu era singura și i-au prezentat, câteva luni după aceea, o tânără indiană care străbătea piața cu pași înceți. Purta două pelerine colorate și era desculță; avea părul blond. Un soldat i-a spus că o altă englezoaică dorește să-i vorbească. A primit; a intrat în comenduire fără teamă, dar nu fără oarecare neîncredere. Pe chipul arămiu, pictat în culori puternice, ochii îi erau de un albastru pierdut, căruia englezii îi spun gri. Corp zvelt și ușor ca de căprioară; mâinile, puternice și osoase.

Venea din pustiu, din Pământul Interior, și totul i se părea mic: ușile, pereții, mobila.

Poate că, pentru un moment, cele două femei s-au simțit surori; se aflau departe de insula lor îndrăgită, într-o țară neverosimilă. Bunica mea a bâiguit o întrebare; cealaltă i-a răspuns cu greutate, căutând cuvintele și repetându-le, înspăimântată de o antică savoare. Trecuseră vreo cincisprezece ani de când nu mai vorbea limba natală și nu-i era deloc ușor să și-o reamintească. I-a spus că era din Yorkshire, că părinții săi emigraseră la Buenos Aires, că o pierduseră într-o invazie de indieni care-au dus-o cu ei și că acum era soția unuia dintre șefii acestora, căci ea îi dăruise doi copii, și care era foarte curajos. Toate acestea le-a spus într-o engleză primitivă, amestecată cu cuvinte araucane sau din pampa, iar în spatele acestei povești se întrezărea o viață aspră: corturile din piele de cal, vetrele cu foc de băligar, mâncărurile din carne afumată sau din viscere crude, marșurile tăcute către zorii zilei; asaltul fermelor, strigătele de luptă și jafurile, bătăliile, năvalnicele atacuri ale fermelor de către călăreți goi, poligamia, duhoarea și magia. Până la o astfel de sălbăticie se coborâse o englezoaică. Mișcată de o astfel de soartă, bunica a implorat-o să nu se mai întoarcă acolo. A jurat s-o ajute și să-i redea copiii. Femeia i-a răspuns că era fericită și a plecat, în prima noapte, către pustii. Puțin după aceea, în revoluția din '74 avea să moară Francisco Borges; poate că atunci bunica mea a întrevăzut în cealaltă femeie, învinsă și transformată de acest continent neîndurător, o oglindă a monstruosului său destin...

În fiecare an, indianca blondă obișnuia să vină la Junin sau la Fuerte Lavallo, pentru a-și cumpăra tot felul de mărunțișuri și „vicii”; după întâlnirea cu bunica, n-a mai apărut. Și totuși, s-au mai văzut o dată. Bunica mea obișnuia să vâneze; într-o fermă, aproape de mlaștini, cineva jupuia o oaie. Ca într-un vis, indianca a trecut în goana

calului. S-a aruncat la pământ și a băut sângele cald. Nu știu dacă a făcut-o pentru că nu putea altfel sau ca un semn de dispreț și sfidare.

O mie trei sute de ani și marea nesfârșită se interpunea între soarta prizonierei și destinul lui Droctulft. Amândoi, de-acum, erau iremediabil pierduți. De nerecuperat. Chipul sălbaticului care îmbrățișează Ravenna și cel al femeii europene care-și alege pustiul par antagonice. Totuși, pe amândoi i-a învins un elan tainic, un elan mai profund decât înțelepciunea și amândoi s-au supus acestui elan pe care n-au știut să-l explice. Poate că cele două povestiri sunt una singură. Fața și reversul unei monede, pentru Dumnezeu, egale.

*Pentru Utike von Kuhlmann*

## BIOGRAFIA LUI TADEO ISIDORO CRUZ (1829-1874)

*I'm looking for the face I had  
Before the world was made.  
Yeats: The Winding Stair*

La șase februarie 1829, hăituiți de Lavalles, răsculații care porniseră din Sud pentru a se încorpora diviziilor lui Lopez au poposit la o fermă al cărei nume nu-l cunoșteau, la trei sau patru leghe de Pergamino; spre dimineață, unul dintre ei a fost zguduit de un coșmar înspăimântător: strigătul lui confuz, în penumbra șopronului, a trezit femeia care dormea cu el. Nimeni nu știa ce-a visat, pentru că-n ziua următoare, pe la patru, răsculații au fost împrăștiați de cavaleria lui Suárez și urmăriți cale de nouă leghe până la pășunile părăsite, iar el a murit într-un șanț, cu craniul sfărâmat de o sabie din timpul războaielor cu Peru și Brazilia. Femeia se chema Isidora Cruz; copilul

pe care l-a născut a primit numele de Tadeo Isidoro.

Scopul meu nu este cel de a repeta povestea vieții sale. Din zilele și nopțile care-o compun, mă interesează o singură noapte; în rest, voi face doar referirile indispensabile pentru ca să se înțeleagă această noapte. Aventura constă într-o carte vestită; adică, într-o carte al cărei conținut poate să reprezinte totul pentru toți (I Corinteni 8; 22), fiind capabilă de nesfârșite repetiții, versiuni și perversiuni. Cei care au comentat povestea lui Isidoro Cruz, și sunt destui, au subliniat influența câmpiei asupra formării sale, dar și alți *gauchos* asemenea lui s-au născut și au murit pe țărmurile sălbătice ale râului Parana sau pe vârfurile munților orientali. A trăit, asta da, într-o lume a sălbăticiiei monotone. În 1874, când a murit de vărsat negru, nu apucase să vadă un munte, o lampă de petrol sau o moară. Și nici un oraș. Prin 1849, fusese la Buenos Aires cu o cireadă a lui Francisco Xavier Acevedo; văcarii ceilalți au intrat în oraș pentru a-și deșerta chimirele; Cruz, temător, n-a ieșit din crâșma din apropierea țărcurilor de vite. Și-a petrecut aici multe zile, taciturn, dormind pe pământ, sorbind ceai mate, sculându-se-n zorii zilei ca să se reculeagă în rugăciune. Și-a dat seama (dincolo de cuvinte și chiar înțelegere) că nu avea nimic în comun cu orașul. Unul dintre peoni, beat, și-a râs de el. Nu i-a răspuns, dar într-una din nopțile reîntoarcerii, când același peon repeta, lângă foc, aceleași glume, Cruz (care mai înainte nu-i arătase nici un fel de pică, nici măcar dispreț) l-a doborât dintr-o singură lovitură de cuțit. Urmărit, a trebuit să se ascundă în niște mlaștini; într-o noapte, o pasăre de baltă l-a prevenit că era înconjurat de poliție. Și-a încercat cuțitul într-un trunchi de copac pitic; ca să nu-l împiedice la mers, și-a scos pintenii. Și-n loc să se predea, a preferat să lupte. A fost rănit la antebraț, la umăr, la mâna stângă; i-a rănit și el

pe cei mai curajoși dintre polițiști; când sângele a început să-i curgă printre degete, a luptat mai aprig ca oricând; în zori, slăbit de sângele pierdut, l-au dezarmat. Pe vremea aceea, armata îndeplinea o funcție penală; Cruz a fost destinat unui pichet de pe frontiera din Nord. Ca simplu soldat, a luat parte la războaiele civile; uneori a luptat pentru provincia sa natală, alteori împotriva. Pe 23 ianuarie 1856, în Languas de Cardoso, a fost unul dintre cei treizeci de oameni care, sub comanda sergentului Eusebio Laprida, s-au bătut cu două sute de indieni. Aici a fost rănit de o lance.

În viața sa, obscură și plină de eroism, abundă hiatusurile. Prin 1868 îl aflăm din nou la Pergamino: căsătorit sau în concubinaj, tată al unui copil, stăpân al unei fâșii de pământ. În 1869 a fost numit sergent în poliția rurală. Își îndreptase trecutul; pe vremea aceea probabil că s-a crezut fericit, chiar dacă nu era adevărat. (Îl aștepta, ascunsă în viitor, o noapte lucidă, fundamentală; noaptea în care, în sfârșit, și-a văzut propriul său chip, cea în care a putut să-și audă propriul nume. Bine înțeleasă, noaptea aceea epuizează povestea sa; mai bine spus, un moment din această noapte, un singur fapt, pentru că faptele sunt simbolurile noastre.) Fiecare destin, oricât ar fi de amplu și complicat, se rezumă, în realitate, la *un singur moment*: momentul în care omul știe pentru totdeauna cine este. Se spune că Alexandru Macedon și-a citit viitorul său de fier în vestita poveste a lui Ahile. Iar Carol al XII-lea de Suedia, în cea a lui Alexandru. Lui Tadeo Isidor Cruz, care nu știa să citească, soarta nu i-a fost dezvăluită de vreo carte; s-a văzut pe sine însuși într-o învâlmășeală și într-un om. Faptele s-au petrecut în felul următor:

În ultimele zile din luna lui iunie a anului 1870, a primit ordin să-l prindă pe un răufăcător care era urmărit pentru două crime. Era un dezertor din trupele de pe frontiera din Sud, aflate

sub comanda colonelului Benito Machado; la un chef, ucisese pe cineva într-un lupanar; la un alt chef, omorâse pe unul din partidul lui Rojas; raportul mai spunea că, de loc, era din Laguna Colorada. Aici, în urmă cu patruzeci de ani, se adunaseră răzvrătiții, având nenorocul să-și dea carnea păsărilor și câinilor; de aici pornise Manuel Mesa, executat în Piața Victoriei, în timp ce tobele băteau pentru a-i acoperi strigătele de ură; aici murise necunoscutul tată al lui Cruz, într-un șanț, cu capul sfărâmat de o sabie din războaiele cu Peru și Brazilia. Cruz își uitase acest nume; cu o neliniște ușoară dar inexplicabilă, și l-a amintit... Criminalul, încolțit de soldați, a urzit, călare, un labirint de plecări și întoarceri; totuși, aceștia l-au descoperit în noaptea de 12 iulie. Se ascunsese în stufăriș. Ceața era aproape de nepătruns; Cruz și oamenii săi, pe jos, s-au apropiat de tufa în care pândeau sau dormeau urmăritul. A țipat o pasăre de baltă. Tadeo Isidoro Cruz a avut senzația că trăise momentul acesta. Criminalul a ieșit din vizuină să se bată. Lui Cruz i s-a părut înfricoșător; pletele lungi și barba păreau că-i rod fața. Un motiv ușor de ghicit mă oprește să descriu bătălia. Mi-e de ajuns să spun că dezertorul i-a rănit sau i-a ucis pe mulți dintre oamenii lui Cruz. Acesta, în timp ce lupta din întuneric (în timp ce trupul său se lupta din întuneric), a început să-și dea seama ce se întâmplă cu el. Și-a dat seama că nici un destin nu-i mai bun decât altul, dar că fiecare om trebuie să-și asculte lăuntrul. Și-a dat seama că uniformă și călăria îl incomodau. Și-a perceput destinul său intim: de lup și nu de câine obișnuit cu curtea; și-a dat seama că celălalt era el. În câmpia fără margini se lumina de ziuă; Cruz și-a aruncat chipiul, a strigat că nu va îngădui ca un alt om atât de curajos să fie ucis și-a trecut să lupte împotriva soldaților săi, alături de dezertorul Martin Fierro.

## EMMA ZUNZ

Pe 14 ianuarie, Emma Zunz, întorcându-se de la țesătoria Tarbuch și Loewenthal, a găsit în vestibul o scrisoare din Brazilia, din care a aflat că tatăl său murise. Au indus-o în eroare, de la început, timbrul și plicul; mai apoi, scrisul necunoscut a început s-o neliniștească. Nouă sau zece rânduri cu litere mari încercau să umple hârtia; Emma a citit știrea că tatăl său luase din greșeală o puternică doză de veronal și murise pe trei ale lunii, în spitalul din Bage. Un om din salonul în care murise tatăl său semna această știre, un anume Fein sau Fain, din Rio Grande, care nu avea cum să știe că-i vorbea fiicei mortului.

Emma a lăsat hârtia să-i cadă din mâini. Prima senzație a fost o stare proastă de la stomac și genunchi; apoi au încercat-o vinovăția oarbă, neadevărul, frigul și spaima; și, după aceea, a dorit să vină mai repede ziua următoare. Și-a dat seama că această voință era fără rost, pentru că moartea tatălui său era singurul lucru care se întâmplase pe lume și că tot acesta era singurul care avea să se petreacă la nesfârșit. A luat hârtia de jos și s-a dus în camera sa. A pus-o într-un sertar ca și când, de acum, ar fi știut ceea ce avea să se întâmple. Începuse deja să întrezărească totul, deja era cea care urma să fie.

În întunericul care creștea, Emma a plâns până la sfârșitul acelei zile sinuciderea lui Manuel Maier, cel care în îndepărtatele zile fericite fusese Emanuel Zunz. Și-a amintit de verile petrecute la țară, lângă Gualaguay, și-a amintit (a încercat să-și amintească) de mama sa, și-a amintit de căsuța din Lanus pe care le-o luaseră, de romburile galbene ale unei ferestre, de mașina închisorii, de oprobriul lumii, de scrisorile anonime despre o „delapidare a casierului”, și-a amintit (și aceasta nu o va uita

niciodată) că, în ultima noapte, tatăl său îi jurase că hoțul era Loewenthal. Loewenthal, Aaron Loewenthal, pe atunci administrator al fabricii, iar acum unul dintre patroni. Emma Zunz păstra secretul acesta din 1916. Nu-l dezvăluise nimănui, nici măcar celei mai bune prietene, Elsa Urstein. Poate că respingea incredulitatea profană; poate că lua acest secret drept o legătură între ea și cel absent. Loewenthal nu aflase că ea știa acest lucru; din această pricină, Emma Zunz încerca un sentiment de putere.

În noaptea aceea nu a dormit, iar când primele raze au conturat cadrul ferestrei, planul era deja perfect. A căutat ca această zi, care i s-a părut nesfârșit de lungă, să fie la fel ca toate celelalte. Prin fabrică circulau zvonuri în legătură cu o posibilă grevă; Emma, ca întotdeauna, s-a declarat împotriva oricărei violențe. La șase, după terminarea lucrului, s-a dus cu Elsa la un club de femei care avea un curs de gimnastică și bazine de înot. S-au încriș și ele; a trebuit să-și repete numele și prenumele, literă cu literă și să râdă la glumele vulgare ale celor din jur. Cu Elsa și cu cea mai mică dintre fetele lui Kronfuss au stabilit la ce cinematograf să meargă duminică seara. Apoi, s-a vorbit despre logodnici și nimeni n-a așteptat ca Emma să spună vreun cuvânt despre asta. În aprilie împlinea nouăsprezece ani, dar bărbaii îi inspirau, încă, o frică aproape patologică... La întoarcere și-a pregătit o supă de tapioca și legume, a mâncat devreme, s-a culcat și și-a pus în gând să doarmă. Astfel, banal și anevoios, s-a scurs ziua de vineri, cincisprezece, ziua de ajun.

Sâmbătă, s-a trezit din pricina nerăbdării. A nerăbdării, și nu a neliniștii, de a se afla, în sfârșit, în această zi. Nu mai avea nimic să pună la cale și nimic la ce să se mai gândească; în câteva ore avea să ajungă la simplitatea lucrurilor. În „La Prensa” a citit că *Nordstjärnan* din Malmö va ridica ancora de la cheiul al treilea, în noaptea următoare. L-a

chemat pe Loewenthal la telefon și i-a spus că ar dori să-i comunice ceva important, fără să știe cealaltă femeie, ceva în legătură cu greva și i-a promis să treacă pe la biroul acestuia la căderea nopții. Îi tremura vocea; tremuratul părea firesc pentru un denunțator. Și-n dimineața aceea nu s-a mai petrecut nimic demn să fie amintit. Emma a lucrat până la douăsprezece și și-a aranjat cu Elsa și cu Perla Kronfuss toate amănuntele pentru ziua de duminică. S-a culcat după masa de prânz și și-a recapitulat, cu ochii închiși, planul pe care-l pusese la cale. Se gândea că ultima parte va fi mai puțin îngrozitoare decât prima și că-i va aduce, neîndoielnic, plăcerea victoriei și a dreptății.

Imediat, alarmată, s-a ridicat și s-a dus să deschidă sertarele comodei. Sub portretul lui Milton Sills, unde o pusese cu o seară mai înainte, se afla scrisoarea lui Fain. Nimeni n-ar fi putut s-o vadă; a recitit-o și a rupt-o în bucăți.

A povesti faptele din acea după-amiază ca adevărate ar fi greu și nepotrivit. Un atribut al lucrurilor infernale este irealitatea, un atribut care pare să le micșoreze cruzimea lor, agravându-le, poate. Cum să prezinți drept adevărată o astfel de acțiune în care aproape că nici cea care o îndeplinea nu crede, cum să refaci acest haos pe care azi memoria Emmei Zunz îl respinge și îl confundă? Emma locuia în Almagro, pe strada Liniers; în după-amiaza aceea s-a dus în port. Poate că în infamul Paseo de Julio s-a văzut multiplicată în oglinzi, urmărită de lumina lămpilor electrice și dezbrăcată de ochii înfometați și lacomi, dar mai potrivit ar fi să spunem că la început, din cauza gloatei indifferente și neștiute, a șovăit... A intrat în două sau trei baruri și-a urmărit deprinderile și felul de a se purta al celorlalte femei. În cele din urmă a dat peste oamenii de pe *Nordstjærnan*. A renunțat la unul, foarte tânăr, temându-se că i-ar inspira o oarecare duioșie și l-a ales pe un altul, mai scund decât ea și destul de

necioplit pentru ca puritatea groazei să nu pălească. Omul a condus-o spre o intrare, de aici pe un coridor întunecos, apoi a urcat o scară răsucită și după aceea au ajuns într-un vestibul (în care ferestrele aveau niște romburi exact ca la casa din Lanus), iar în cele din urmă pe un alt coridor și, în sfârșit, au intrat într-o cameră și au închis ușa. Faptele grave rămân în afara timpului pentru că, în ele, trecutul imediat pare o bucată de viitor, iar părțile care le alcătuiesc nu dau impresia unei înlănțuiri firești.

S-a gândit, oare, Emma Zunz o *singură dată* în acel timp din afara timpului, în acea dezordine perplexă de senzații disparate și atroce, la mortul care-i justifica sacrificiul? Eu mă tem că da, și că acest moment era să-i pună în pericol scopul disperat pe care-l urmărea. S-a gândit (nu ar fi putut să nu se gândească) că tatăl ei i-a făcut mamei sale același lucru urât pe care omul acesta avea să i-l facă ei. S-a gândit cu o ușoară teamă și după aceea s-a refugiat, imediat, în prăpastie. Omul, suedez sau finlandez, nu vorbea spaniola; pentru ea a fost doar o unealtă, așa cum a fost și ea pentru el; ea a servit pentru plăcere, el pentru a justifica dreptatea.

Când a rămas singură, Emma n-a deschis imediat ochii. Pe noptieră se aflau banii pe care-i lăsase bărbatul. Emma s-a ridicat și i-a rupt, așa cum mai înainte rupsese scrisoarea. A rupe banii este o impietate, ca și când ai arunca pâinea. Emmei i-a părut rău și abia de-a avut curajul să-i rupă. Încă un act de mândrie... și în ziua aceea... Teama s-a pierdut în tristețea trupului, în scârbă. Teama și scârba au pus stăpânire pe ea, dar s-a ridicat și-a-nceput să se-mbrace. În cameră, lumina se stinge treptat, o dată cu asfințitul. Emma a putut să iasă fără a fi văzută; la colțul străzii s-a urcat într-un Lacroze, care mergea spre apus. Și-a ales, conform planului ei, un loc cât mai în față, pentru ca să nu-i vadă nimeni chipul. Poate că a

liniștit-o faptul că a putut să bănuiască, în forfota insipidă a străzii, că cele întâmplare nu contaminaseră lucrurile obișnuite. A călătorit prin cartiere cu case mici și întunecoase, privindu-le și uitându-le imediat, coborând la intrarea în Warnes. În mod paradoxal, oboseala îi dădea puteri, obligând-o să se concentreze în amănuntele aventurii sale și tăinuindu-i scopul propus.

Aaron Loewenthal era, pentru toți, un om serios; pentru ai săi, puțini, era un avar. Trăia deasupra fabricii, singur. Stabilit în cartierul acesta nelocuit, se temea de hoți; în curtea fabricii avea un câine uriaș, iar în sertarul mesei, nimeni nu se îndoaia de asta, un revolver. Plânsese ca un disperat, un an în urmă, neașteptata moarte a soției sale, o Gauss, care-i adusese o moștenire frumoasă, dar banul nu era adevărata sa pasiune. Se rușina în sine știindu-se mai puțin capabil să-l câștige decât să-l păstreze. Era religios; credea că între el și Dumnezeu există un pact secret care-l scutea să se poarte cinstit în schimbul rugăciunilor și daniilor. Chel, destul de corpolent, îmbrăcat în negru, cu ochelari fumurii și barbă blondă, el aștepta, acum, raportul confidențial din partea muncitoarei Emma Zunz.

A văzut-o împingând poarta (pe care o lăsase înadins întredeschisă) și traversând curtea întunecată. A văzut-o dând un ușor ocol în clipa în care câinele a început să latre. Buzele Emmei tremurau aidoma celor ce se roagă în șoaptă; obosite, șopteau sentința pe care domnul Loewenthal avea s-o audă înainte de a muri.

Dar lucrurile nu s-au petrecut așa cum prevăzuse Emma Zunz. Din dimineața trecută ea se visase de mai multe ori îndreptând revolverul cu hotărâre și obligându-l pe acest mizerabil să-și recunoască mizerabila-i vinovăție, iar mai apoi expunându-i stratagema care va face ca Dreptatea lui Dumnezeu să triumfe împotriva dreptății umane. (Nu de frică, ci din simplul motiv că ea era

un instrument al Dreptății, nu dorea să fie condamnată.) După aceea, un singur glonț, bine țintit în inimă, urma să sigileze destinul lui Loewenthal. Lucrurile s-au petrecut, însă, altfel.

În fața lui Aaron Loewenthal, mai mult decât graba de a-și răzbuna tatăl, Emma Zunz a simțit nevoia de a pedepsi ultrajul îndurat pentru această răzbunare. După această minuțioasă dezonoare, nu putea să nu-l ucidă. De asemenea, nu avea timp de pierdut pentru tot felul de scene. Rezervată, timidă, i-a cerut scuze lui Loewenthal, a invocat (ca orice denunțator) obligația loialității, a pronunțat câteva nume, a dat să se înțeleagă altele și a tăcut, ca și când frica ar fi pus stăpânire pe ea. A reușit să-l facă pe Loewenthal să iasă pentru a-i aduce un pahar cu apă. În clipa când acesta, neîncrezător în astfel de sclifoseli, dar indulgent, s-a întors în sufragerie, Emma scosese deja revolverul din sertarul biroului. A apăsat pe trăgaci de două ori. Trupul greoi s-a prăbușit ca și când zgomotul și fumul l-ar fi tăiat în două, iar paharul cu apă i-a plesnit în mână. A privit-o cu groază și ură, înjurând-o în spaniolă și în idiș. Și, cum cuvintele urâte nu mai conteneau, Emma s-a văzut obligată să mai apese trăgaciul încă o dată. În curte, câinele a început să latre și un șuvoi de sânge a țâșnit printre buzele obscene ale bărbatului, înroșindu-i barba și hainele. Emma a început să-și rostească acuzația pe care o pregătise cu atâta grijă. („Am venit să-l răzbun pe tatăl meu și nu mă va putea pedepsi nimenea...”), dar Loewenthal murise. Niciodată n-a știut dacă a mai reușit s-o înțeleagă.

Lătrăturile insistente i-au amintit că încă nu putea să se odihnească. A dezvelit divanul, mototolind așternuturile, a desfăcut nasturii de la haina cadavrului, i-a smuls ochelarii pătrați și i-a pus pe casa de bani. Apoi a ridicat receptorul și a repetat ceea ce avea să repete de atâtea ori, cu aceleași cuvinte sau cu altele: *S-a întâmplat un lucru de necrezut... Domnul Loewenthal m-a făcut*

*să intru la el sub pretextul grevei... A abuzat de mine, l-am ucis...*

Povestea, într-adevăr, părea de necrezut, dar s-a impus în fața tuturor pentru că era destul de adevărată. Era adevărat glasul Emmei Zunz, este adevărat ultrajul pe care-l îndurase; false erau doar împrejurările, ora și unu sau două nume proprii.

## CASA LUI ASTERION

*Și regina a născut un copil care s-a numit Asterion.*

Apolodor: *Biblioteca*, III, I.

Sunt acuzat de îngâmfare, poate de mizantropie și poate de nebunie. Astfel de acuzații (pe care le voi pedepsi la timpul convenit) sunt ridicole. E adevărat că nu ies din casa mea, dar, de asemenea, este adevărat că ușile acesteia (al căror număr este infinit)<sup>(45)</sup> rămân deschise, ziua și noaptea, tuturor oamenilor, precum și animalelor. Să intre cine vrea. Nu va găsi aici luxul femeiesc, nici fastul bizar al palatelor, dar va afla liniștea și singurătatea. De asemenea, va găsi o casă cum nu mai există nici una pe fața pământului. (Mint cei care susțin că în Egipt ar exista una asemănătoare.) Până și detractorii mei recunosc că nu există *nici un fel de mobilă* în această casă. Și un alt fapt ridicol este acela că eu, Asterion, sunt un prizonier. Să mai repet că nu există nici o ușă închisă și să adaug că nu există nici vreo încuietoare? În plus, într-o după-amiază am ieșit în stradă; dacă m-am întors înainte de căderea serii am făcut-o pentru că mă înfricoșează chipurile plebei, chipuri șterse și palide, ca o mână deschisă. Soarele apusese, dar plânsul dezlănțuit al unui copil și rugăciunile protesti ale turmei m-au făcut să cred că fusesem recunoscut. Lumea se ruga, alerga, se prosterna; unii apăreau în fața templului Luminilor, alții adunau pietre. Unul, cred, s-a ascuns în mare. Nu

în zadar mama mea a fost regină; nu pot fi confundat cu vulgul, chiar dacă modestia mea ar dori asta.

Adevărul este că sunt unic. Nu mă interesează ceea ce un om poate să transmită altor oameni; ca un filosof, consider că prin arta scrisului nu poate fi comunicat nimic.

Amănuntele rușinoase și triviale nu-și au măsură în spiritul meu făcut pentru lucruri mari; n-am reținut niciodată diferența dintre o literă și altă literă. O oarecare nerăbdare generoasă nu mi-a îngăduit să învăț să citesc. Uneori îmi pare rău de asta, pentru că zilele și nopțile sunt foarte lungi.

Bineînțeles, distracțiile nu-mi lipsesc. Asemenea unui berbec care se pregătește să izbească, alerg pe coridoare de piatră până mă prăbușesc la pământ, obosit. Mă retrag în umbra vreunei fântâni sau vreunui coridor și mă joc de-a v-ați ascunselea. Există câteva terase de pe care mă las să cad, însângărându-mă. La orice oră pot să mă fac că dorm, cu ochii închiși și respirația puternică. (Uneori, am adormit de-a binelea, alteori, când am deschis ochii, culoarea zilei se schimbase.) Dar dintre toate jocurile, cel pe care-l prefer cel mai mult este cel al celuiilalt Asterion. Îmi închipui că vine să mă viziteze, iar eu îi arăt casa. Cu reverențe grave, îi spun: *Acum ne reîntoarcem la încrucișarea anterioară* sau *Acum dăm în cealaltă curte* sau *Aveam dreptate când îți spuneam că o să-ți placă fântâna aceasta* sau *Acum ai să vezi un bazin care s-a umplut de nisip* sau *Ai să vezi cum se bifurcă subsolul*. Uneori mă înșel și ne trezim amândoi râzând.

Nu mi-am imaginat doar aceste jocuri; m-am gândit și la casă. Toate încăperile care o compun se află în mai multe părți, fiecare loc este un alt loc. Nu există doar o fântână, o curte, o adăpătoare sau o iesle; există paisprezece (sunt infinite) iesle, adăposturi, curți și fântâni. Casa are mărimea lumii; mai bine spus este lumea însăși. Totuși,

obosind din pricina atâtor curți cu fântâni și coridoare de piatră întunecoase, am reușit să văd strada, Templul Luminilor și marea. Acest lucru nu l-am înțeles până în clipa când, într-o noapte, mi-am dat seama că, de asemenea există paisprezece (infinite) mări și paisprezece temple. Totul e de mai multe ori, de paisprezece ori și doar două lucruri există pe lume care par să existe o singură dată: sus, soarele; jos, Asterion. Poate că eu am creat stelele, soarele și casa enormă, dar nu-mi mai amintesc.

La fiecare nouă ani, în casă intră nouă oameni pentru ca eu să-i vindec de orice rău. Le aud pașii și glasurile în fundul coridoarelor de piatră și alerg, vesel, să-i întâmpin. Ceremonia ține câteva minute. Unul după altul se prăbușesc fără ca eu să-mi pătez mâinile de sânge. Rămân acolo unde-au căzut și cadavrele lor mă ajută să deosebesc un coridor de altul. Nu știu cine sunt, dar știu că unul dintre ei a profetizat, în ceasul morții sale, că, odată, va sosi mântuitorul meu. De atunci singurătatea nu mă mai doare pentru că știu că mântuitorul meu trăiește și că, în cele din urmă, se va ridica deasupra prafului. Dacă auzul meu ar distinge tot murmurul lumii, aș percepe cuvintele sale. De m-ar duce într-un alt loc cu mai puține coridoare și mai puține porți! Mă întreb de multe ori: Cum va fi, oare, Mântuitorul meu? Va fi un taur sau un om? Va fi un taur cu chip de om? Sau va fi asemenea mie?

Soarele dimineții a strălucit pe spada de bronz. Nu rămânea nici o urmă de sânge.

— Ai să crezi, Ariadna? a rostit Tezeu.  
Minotaurul abia de s-a apărât.

*Martei Mosquera Eastman*

## CEALALTĂ MOARTE

Au trecut, poate, doi ani (am pierdut scrisoarea), de când mi-a scris Gannon, din Gualeguaychu , anunțându-mă că mi-a trimis traducerea, probabil prima în spaniolă, a poemului *The Past* de Ralph Waldo Emerson, și adăugând într-un post-scriptum ulterior că don Pedro Damián, de care-mi amintesc, murise cu câteva nopți în urmă din cauza unei congestii pulmonare. Chinuit de febră, acesta rețrăise în delirul său sângeroasa zi de la Masoller; vestea mi s-a părut previzibilă și chiar convențională, pentru că don Pedro Damián, pe când avea nouăsprezece sau douăzeci de ani, se înrolase sub steagurile lui Aparicio Savaria. Revoluția din 1904 l-a surprins într-o fermă din Rio Negro sau din Paysandil, unde lucra ca peon; Pedro Damián, de loc, era din Entre Rios, mai exact din Gualeguaychu, dar s-a aflat mereu acolo unde se aflau prietenii săi, la fel de vesel și de ignorant ca și ei. A luat parte la câte-o încăierare și a participat la ultima bătălie; repatriat în 1905, s-a apucat, cu o tenacitate umilă, să lucreze pământul. Din câte știu, nu și-a mai părăsit provincia niciodată. Ultimii treizeci de ani i-a petrecut într-un loc foarte singuratic, la o depărtare de o leghe sau două de Nancay; în acest pustiu am stat de vorbă cu el (am încercat să stau de vorbă) într-o după-amiază din 1942. Era un om tăcut și destul de simplu. Sunetul și furia de la Masoller epuizau povestea sa; nu m-a surprins faptul că, în ceasul morții, a rețrăit aceste momente; memoria mea e atât de slabă, încât abia de-mi amintesc de o fotografie pe care i-a făcut-o Gannon. Faptul în sine nu are nimic particular dacă ținem seama că l-am văzut la începutul lui 1942, o singură dată, iar fotografia i-am văzut-o de mai multe ori. Gannon

mi-a trimis fotografia, dar am pierdut-o și nu o caut. Mi-ar fi teamă să dau peste ea.

Cel de-al doilea episod s-a petrecut la Montevideo, câteva luni după aceea. Febra și agonia omului din Entre Rios mi-au sugerat o povestire fantastică asupra înfrângerii de la Masoller; Emir Rodriguez Monegal, căruia i-am vorbit despre acesta, mi-a dat câteva rânduri către colonelul Dionisio Tabares, care făcuse campania aceasta. M-a primit după cină. Dintr-un balansoar așezat în curte, a rememorat, cu dezordine și dragoste, acele vremuri trecute. Mi-a vorbit de muniții care n-au mai sosit și de atacuri de cavalerie înfrânte, de oameni adormiți și pământii ținând labirinturi și marșuri obositoare, de Savaria, care ar fi putut să intre în Montevideo, dar s-a abătut din drum pentru că „un *gaucho* se teme de oraș”, de oameni tăiați în bucăți, de un război civil care mi s-a părut mai puțin o încheștare între două armate și mai mult un vis al unui sălbatic. Mi-a vorbit de Illescas, de Tupambae, de Masoller. A făcut-o cu amănunte atât de precise și într-un mod atât de viu, încât mi-am dat seama că povestise lucrurile acestea de multe ori și că dincolo de cuvintele sale aproape că nu mai rămânea nici o amintire, într-o pauză, am reușit să aduc în discuție numele lui Damián.

— Damián? Pedro Damián? a îngânat colonelul. A luptat cu mine. Un indian căruia băieții îi spuneau Dayman. A început să râdă în hohote și s-a oprit brusc, cu o oarecare neplăcere mimată sau, poate, adevărată.

Și cu un alt glas mi-a spus că războiul, asemenea femeilor, exista pentru ca bărbații să se pună la încercare și că, înainte de a intra în luptă, nimeni nu știa cine este. Cineva putea să se creadă un laș, dar se purta ca un curajos, altcineva, invers, așa cum s-au petrecut lucrurile cu acest sărman de Damián, care la început se afunda prin cârciumi cu emblema sa albă, pentru ca în cele din urmă să dea

înapoi, la Masoller. Într-un schimb de focuri cu *zumacii* s-a purtat ca orice bărbat, dar altfel au stat lucrurile în clipa în care armatele s-au înfruntat direct și au început să bată tunurile, iar fiecare în parte a simțit că cinci mii de oameni s-au coalizat pentru a-l ucide pe el. Bietul indian, care-și trăise viața scâldând oile, s-a văzut dintr-o dată târât într-o încheștare patriotardă...

Versiunea lui Tabares, în mod paradoxal, m-a rușinat. Aș fi preferat ca lucrurile să nu se fi petrecut astfel. Din bătrânul Damián, în după-amiaza aceea, fără să mi-o fi propus, făcusem un fel de idol; versiunea lui Tabares mi-l distrugea. Am înțeles de îndată singurătatea voită și retragerea lui Damián; nu o făcuse din modestie, ci de rușine. Am încercat în zadar să-mi repet că un om acuzat de lașitate e mult mai complicat și mai interesant decât un simplu curajos. *Gaúcho* Martin Fierro, m-am gândit eu, e mai puțin memorabil decât Lord Jim sau Razumov. Da, însă Damián, precum un *gaúcho*, era obligat să fie Martin Fierro — mai ales în fața acelor *gaúchos* orientali. Din ceea ce mi-a spus și nu mi-a spus Tabares, am perceput savoarea grosolană a ceea ce se cheamă artiguism<sup>[6]</sup>: convingerea (controversată poate) că Uruguayul este o țară mai simplă decât a noastră și, prin urmare, mai curajoasă... Mi-amintesc că în noaptea aceea ne-am despărțit foarte veseli.

Peste iarnă, necunoașterea unei împrejurări sau două, necesare povestirii mele fantastice (care se încapățâna să ia forma așteptată), m-a făcut să-l revăd pe Tabares. L-am găsit împreună cu un alt om în vârstă: doctorul Juan Francisco Amaro din Paysandu, care, de asemenea, luase parte la lupte în revoluția lui Savaria. Evident, s-a vorbit de Masoller. Amaro a spus câteva anecdote, iar după aceea a adăugat fără grabă, ca și când s-ar fi gândit cu voce tare:

— Ne-am oprit peste noapte în *Santa Irene*, țin minte, și ni s-au mai alăturat câțiva oameni.

Între ei, un veterinar francez care a murit în ajunul luptei și un băiat din Entre Rios, un cioban, un anume Pedro Damián.

L-am întrerupt cu o oarecare neplăcere:

— Da, știu, argentinianul care s-a înmuiat de tot în fața gloanțelor.

M-am oprit. Cei doi mă priveau surprinși:

— Vă înșelați, domnule, a rostit, în cele din urmă Amaro. Pedro Damián a murit așa cum ar dori să moară orice om. Să fi fost patru după-amiază. Pe vârful unui munte, infanteria inamică devenise foarte puternică; ai noștri au atacat-o cu lăncile; Damián mergea în față, strigând, și un glonț l-a lovit drept în piept. S-a oprit în învălmășeală, și-a terminat strigătul de îmbărbătare și a căzut la pământ, nemișcat între picioarele cailor. Era mort și ultimele rafale dinspre Masoller au trecut pe deasupra sa. Era atât de curajos și încă nu împlinise douăzeci de ani.

Fără îndoială, vorbea despre alt Damián, dar ceva m-a făcut să-l întreb ce striga indianul.

— Cuvinte tari, mi-a răspuns colonelul, ceea ce se strigă în timpul bătăliilor.

— S-ar putea, a intervenit Amaro, dar a strigat și „Trăiască Urquiza!”

Am tăcut. În cele din urmă, colonelul a îngânat:

— Ca și când nu ar fi luptat la Masoller, ci în Cagancha sau în India Moartă, acum un secol.

Și a adăugat cu sinceră nedumerire:

— Eu am comandat trupele acelea și aş putea să jur că e prima oară când aud vorbindu-se de un Damián.

N-am reușit să-l facem să-și amintească.

În Buenos Aires, stupoarea pe care mi-o produsese uitarea acestuia s-a repetat. În fața celor unsprezece volume încântătoare ale operei lui Emerson, la subsolul librăriei englezești din Mitchell, într-o după-amiază, am dat peste Patricio Gannon. L-am întrebat de traducerea sa din *The*

*Past.* Mi-a spus că nu se gândea să facă această traducere și că literatura spaniolă era atât de plictisitoare, încât Emerson nu mai era necesar. I-am amintit că-mi promisese această traducere în aceeași scrisoare în care îmi anunțase moartea lui Damián. M-a întrebat cine era Damián. I-am spus, dar în zadar. Cu un început de spaimă mi-am dat seama că mă asculta cu o oarecare uimire și am căutat să mă ajut cu o discuție despre detractorii lui Emerson, poet mai complex, mai îndemânatic și, fără îndoială, mai personal decât nefericitul de Poe.

Trebuie să mai amintesc unele lucruri. În aprilie am primit o scrisoare de la colonelul Dionisio Tabares: nu mai era supărat pe mine și-și amintea foarte bine de omul din Entre Rios, care mersese în primele rânduri în înțeleștarea de la Masoller și fusese îngropat de oamenii săi la poalele muntelui, în aceeași noapte. În iulie am trecut prin Gualaguaychu; n-am găsit casa lui Damián și nimeni nu-și amintea de el. Am vrut să-l întreb pe proprietarul turmelor de oi, Diego Abarco, care l-a văzut în ceasul morții; dar murise și el, la începutul iernii. Am încercat să-mi amintesc chipul lui Damián; câteva luni mai târziu, răsfoind un album, mi-am dat seama că ceea ce reușisem eu să-mi evoc era chipul celebrului tenor Tamberlick, în rolul lui Othello.

Încerc acum să propun câteva ipoteze. Cel mai ușor, dar mai puțin mulțumitor, ar fi să existe doi Damián: lașul care a murit în Entre Rios, prin 1946 și eroul, mort în 1904, la Masoller. Defectul unei astfel de supoziții rezidă în faptul că nu explică ceea ce este în mod evident o enigmă: ciudata revenire a memoriei colonelului Tabares, uitarea care anulează pentru atât de puțină vreme chipul și chiar numele celui revenit. (Nu accept, nu vreau să accept o situație mai simplă: că aș fi visat eu toate astea, mai dinainte.) Mai ciudată însă mi se pare situația pe care și-a imaginat-o Ulrike von

Kuhlmann. Pedro Damián, spunea Ulrike, a murit în luptă, dar în ceasul morții l-a implorat pe Dumnezeu să-l aducă în Entre Rios. Dumnezeu a șovăit un moment înainte de a acorda o astfel de grațiere, și cel care i-o ceruse era deja mort. Câțiva oameni îl văzuseră când s-a prăbușit. Dumnezeu, care nu poate să schimbe trecutul nimănui, dar poate schimba înfățișările acestuia, a schimbat imaginea morții în cea de leșin și, în felul acesta, umbra omului din Entre Rios s-a întors în locurile sale. S-a întors, dar nu trebuie să uităm condiția sa de umbră. A trăit în singurătate, fără nici o femeie, fără prieteni; a iubit totul, și a avut totul dar numai de la distanță, ca de cealaltă parte a ferestrei; „a murit” și imaginea sa transparentă s-a pierdut, așa cum se pierde apa în apă. Această variantă este greșită, dar ar fi trebuit să mi-o sugereze pe cea adevărată (pe cea care acum o consider adevărată), care, în același timp, este mai simplă și mai de necrezut, într-un mod aproape magic am dat peste ea în tratatul lui Pier Damiani, *De Omnipotentia*, la studierea căruia m-au determinat două versuri din cântul al XX-lea din *Paradisul*, care pun exact problema identității. În cel de-al cincilea capitol al tratatului amintit, Pier Damiani susține, împotriva lui Aristotel și a lui Fredegario de Tours, că Dumnezeu poate să facă să nu fi fost ceea ce odată a fost. Am citit aceste vechi discuții teologice și am început să înțeleg tragica poveste a lui don Pedro Damián.

O presupun astfel. Damián s-a purtat ca un laș la Masoller și și-a închinat restul vieții ștergerii acestei rușini. S-a întors la Entre Rios; n-a ridicat mâna împotriva nimănui, nu a *marcat* pe nimeni, nu a căutat faima eroului, dar în câmpiile din Nancay s-a purtat aspru, luptându-se cu muntele și ferma părăsită. Și-a pregătit, fără îndoială, fără s-o știe, minunea. A gândit cât mai profund: dacă soarta mă va pune în fata unei alte lupte, voi ști cum să mă port. Timp de patruzeci de ani a

așteptat, cu speranță, o astfel de situație și, în cele din urmă, soarta i-a adus-o, chiar în clipa morții. I-a adus-o în forma delirului, dar grecii știau că nu suntem decât umbra unui vis. În timpul agoniei, a re trăit lupta și s-a purtat ca un bărbat adevărat, a trecut în primele rânduri și un glonț l-a lovit în plin. Astfel, în 1946, datorită unei lungi pasiuni, Pedro Damián a murit în lupta de la Masoller, cea care avusese loc în iarna și primăvara lui 1904.

În *Summa Theologica* se neagă faptul că Dumnezeu ar putea să facă așa încât trecutul să nu fi fost, dar nu se spune nimic în legătură cu întortocheata în lănuire dintre efect și cauză, care-i atât de vastă și atât de intimă, încât aproape că e cu neputință să anulezi *un singur* fapt îndepărtat, oricât ar fi de neînsemnat, fără a invalida prezentul. A schimba trecutul nu înseamnă a schimba un singur lucru; înseamnă a anula consecințele sale care tind să fie infinite. Cu alte cuvinte înseamnă să creezi două istorii universale. În prima (să zicem), Pedro Damián a murit la Entre Rios, în 1946; în cea de-a doua, la Masoller, în 1904. Aceasta este cea pe care o trăim acum, dar suprimarea celeilalte nu a fost imediată și a dat naștere neînțelegerilor pe care le-am amintit aici. Colonelul Tabares a trecut prin diverse perioade: la început și-a amintit că Damián s-a purtat ca un laș; apoi l-a uitat cu desăvârșire; în cele din urmă și-a amintit de moartea sa eroică. Nu mai puțin interesant este cazul lui Abaroa; aceasta a murit, înțeleg, pentru că-și amintea mult prea bine de don Pedro Damián.

În ce mă privește, înțeleg să nu risc un pericol asemănător. Am presupus și am înregistrat un proces care nu-i accesibil oamenilor, un fel de scandal al rațiunii; dar câteva împrejurări îmi micșorează acest privilegiu înspăimântător. Pentru moment, nu știu dacă am scris de fiecare dată adevărul. Bănuiesc că Pedro Damián (dacă a existat) nu s-a numit Pedro Damián și că eu mi-l

amintesc sub acest nume pentru ca într-o zi să pot crede că povestea sa mi-a fost sugerată de argumentele lui Pier Damiani. Ceva asemănător se petrece și cu poemul amintit în primul paragraf, cel care vorbește despre irevocabilitatea trecutului. Prin 1951 voi crede că am scris o povestire fantastică și că am vorbit despre o întâmplare adevărată; chiar și inocentul Vergiliu, acum două mii de ani, a crezut că anunță nașterea unui om, profetizându-l pe Dumnezeu.

Bietul Damián! Moartea l-a purtat la cei douăzeci de ani ai săi într-un război trist și obscur și într-o luptă locală, dar a reușit să obțină ceea ce îi dorea sufletul: a așteptat mult până să reușească, dar poate că nici nu există o fericire mai mare decât aceasta.

### *DEUTSCHES REQUIEM*

Dacă o fi să mă ucidă, nu voi tremura, dar voi descurca în fața Sa firele pricinei mele.

Iov 13:15

Numele meu este Otto Dietrich zur Linde. Unul din străbunii mei, Cristoph zur Linde, a murit în atacul cavaleriei care a hotărât victoria din Zorndorf. Străbunicul meu matern, Ulrich Forkel, a fost asasinat în pădurea din Marchenoir de către pușcașii francezi, în ultimele zile din 1870; căpitanul Dietrich zur Linde, tatăl meu, s-a distins în asediul din Namur, în 1914 și, doi ani după aceea, în trecerea Dunării<sup>[7]</sup>. Cât despre mine, voi fi împușcat pentru că am fost călău și asasin. Tribunalul a acționat cu dreptate; de la bun început, m-am declarat vinovat. Mâine dimineață, când ceasul închisorii va bate ora nouă, eu voi fi mort; e firesc să mă gândesc la străbunii mei, căci

sunt foarte aproape de umbra lor și pentru că, într-un fel, sunt ei.

În timpul procesului (care din fericire a durat puțin) nu am vorbit; a mă fi dezvinovățit atunci, ar fi complicat sentința și ar fi părut o lașitate. Acum lucrurile s-au schimbat; în această noapte, înaintea executării mele, pot să vorbesc fără teamă. Nu pretind să fiu iertat, pentru că vina n-ar sălășlui în mine, dar vreau să fiu înțeles. Cei care vor ști să mă asculte, vor înțelege istoria Germaniei și viitoarea istorie a lumii.

Eu știu că situațiile identice cu a mea, excepționale și înspăimântătoare acum, foarte curând vor fi banale. Mâine dimineață voi muri, dar eu sunt un simbol al generațiilor viitoare.

M-am născut la Marienburg, în 1908. Două pasiuni, acum aproape uitate, mi-au îngăduit să înfrunt cu curaj și chiar cu bucurie mulți ani nefericiți: muzica și metafizica. Nu-i pot aminti pe toți binefăcătorii mei, dar există două nume pe care nu pot să nu le mărturisesc: cel al lui Brahms și al lui Schopenhauer. De asemenea, am scris poezii; la numele menționate, doresc să adaug un alt mare nume germanic, William Shakespeare. La începuturi, teologia m-a interesat, dar de la această fantastică materie (ca și de la credința creștină) m-au îndepărtat pentru totdeauna Schopenhauer, cu rațiuni directe, Shakespeare și Brahms cu infinita varietate a lumii lor. Să afle cel ce se va opri ca vrăjit, cutreierat de duioșie și mulțumire, în oricare loc din opera acestor fericiți, că și eu, abominabilul, am făcut-o.

Spre 1927 au intrat în viața mea Nietzsche și Spengler. Observă un scriitor din secolul al XVII-lea că nimeni nu vrea să datoreze nimic contemporanilor săi; eu, ca să mă eliberez de influența pe care am presimțit-o apăsătoare, am scris un articol intitulat *Abrechnung mit Spengler*, în care subliniam faptul că monumentul cel mai limpede al trăsăturilor pe care autorul le numește

faustice nu este drama miscelanee a lui Goethe<sup>[8]</sup>, ci un poem scris acum douăzeci de secole, *De rerum natura*. Am făcut dreptate, prin urmare, sincerității filosofului istoriei și spiritului său radical german (*kerndeutsch*), militar, în 1929 am intrat în Partid.

Nu voi spune prea multe despre anii mei de studiu. Au fost mai duri pentru mine decât pentru mulți alții, căci, deși nu sunt lipsit de curaj, nu am nicidecum vocația violenței. Totuși, am înțeles că ne aflam la marginea unui timp nou și că acest timp, comparabil cu epocile de început ale Ierusalimului sau Creștinismului, cerea oameni noi.

În mod individual, camarazii mei îmi păreau odioși; în zadar am încercat să accept că, pentru scopul înalt care ne unea, nu eram indivizi.

Ne asigură teologii că dacă Dumnezeu și-ar abate o singură clipă privirea de la mâna mea dreaptă care scrie, aceasta ar redeveni nimic, ca fulgerată de un foc fără lumină. Nimeni nu poate exista, zic eu, nimeni nu poate gusta un pahar cu apă sau împărți o bucată de pâine fără îndreptățire. Această îndreptățire este deosebită pentru fiecare om; eu așteptam inexorabilul război care să dovedească credința noastră. Îmi era de ajuns să știu că voi fi unul din soldații bătăliilor sale. Uneori m-am temut că ne va înșela așteptările lașitatea Angliei și Rusiei. Întâmplarea sau destinul au urzit astfel viitorul meu; la începutul lui martie 1939, pe înserat, au avut loc confruntări în Tilsit pe care ziarele nu le-au menționat; în strada din spatele sinagogei două gloanțe mi-au străpuns piciorul care a trebuit amputat<sup>[9]</sup>. Câteva zile după aceea, armatele noastre intrau în Bohemia; când sirenele au dat semnalul, eu mă aflam în staționarul spitalului încercând să mă pierd și să uit de mine în cărțile lui Schopenhauer. Simbol al destinului meu zadarnic, pe tocul ferestrei dormea un motan uriaș și molatec.

În primul volum din *Parerga und Paralipomena* am recitit că toate lucrurile care i se pot întâmpla unui om, din clipa nașterii până la moarte, au fost prestabilite de el însuși. Rezultă că, astfel, orice neatenție este deliberată, orice întâlnire întâmplătoare a fost prestabilită, că orice umilință este o penitență, orice înfrângere, o misterioasă victorie, orice moarte, o sinucidere. Nu există o consolare mai dibace decât gândul că ne-am ales singuri nefericirile; această teologie individuală ne descoperă un ordin secret și ne confruntă în mod minunat cu divinitatea. Ce scop neștiut (m-am gândit) m-a făcut să caut în seara aceea gloanțele acelea și mutilarea mea? Nu frica războiului, știam asta; ceva mai profund. În cele din urmă am crezut că înțeleg. Să mori pentru o religie e mai ușor decât s-o trăiești cu toată plenitudinea; să te lupți în Efes împotriva fiarelor e mai puțin greu (au făcut-o mii de martiri necunoscuți) decât să fii Sfântul Pavel, serv al lui Isus Cristos; o faptă valorează mai puțin decât toate orele din viața unui om. Luptele și gloria sunt *facilități*; mai grea decât acțiunea lui Napoleon a fost cea a lui Raskolnikov.

Pe șapte februarie 1941 am fost numit subdirector al lagărului de concentrare din Tamowitz.

Împlinirea acestei funcții nu mi-a fost deloc plăcută; dar nu am păcătuیت niciodată prin neglijență. Lașul iese la iveală în fața spadei; milostivul, credinciosul caută încercarea închisorilor și durerii străine. Nazismul, în mod intrinsec, este un fapt moral, o despuiere a omului vechi, înrăit, pentru a-l îmbrăca pe cel nou. Această mutație e ceva obișnuit în luptă, sub strigătele căpitanilor și vacarmul mulțimii; nu se întâmpla același lucru într-o celulă, unde ne ispitește cu duioșia ei vicleană pietatea. Nu scriu în zadar acest cuvânt; pentru omul superior pietatea este ultimul păcat al lui Zarathustra. Aproape că l-

am săvârșit (mărturisesc) atunci când mi l-au trimis de la Breslau pe distinsul poet David Jerusalem.

Avea omul acesta cincizeci de ani. Lipsit de bucuriile din această lume, urmărit, refuzat, pedepsit, își consacrase geniul său cântării fericirii. Albert Saergel, dacă îmi amintesc bine, în *Dichtung der Zeit*, l-a asemănat cu Whitman. Comparație nefericită; Whitman preamărește universul de la bun început, în mod general, aproape nepăsător; Jerusalem se bucură pentru orice lucru cu o dragoste minuțioasă. Nu face niciodată enumerări, nu-l ispitesc tabelele. Pot să repet încă foarte mulți hexametri din poemul acela profund care se intitulează *Tse Yung, pictor de tigri*, cel care e vârgat de tigri, ca și cum ar fi plin și străpuns de tigri transversali și tăcuți. Și nu mi-am uitat nici monologul din *Rosencrantz vorbește cu ingerul*, unde un cămătar londonez din secolul al XVI-lea încearcă în zadar, înaintea morții, să-și plătească păcatele, nebănuind că tainica justificare a vieții sale a fost aceea de a-i fi inspirat unui client (pe care-l văzuse o singură dată și nu și-l amintea) figura lui Shylock. Bărbat cu priviri memorabile, cu piele măslinie, cu barbă aproape neagră, David Jerusalem era prototipul evreului sefard, chiar dacă aparținea Ashkenazimilor cei depravați și plictisiți. Am fost aspru cu el; nu m-am lăsat împlânzit nici de milă, nici de faima lui. Înțelesesem cu mulți ani în urmă că nu există nici un lucru pe lume care să nu fie sămânța unui Infern posibil; un chip, un cuvânt, o busolă, un anunț de țigări, ar putea să înnebunească pe cineva dacă nu reușește să uite. N-ar fi nebun un om care-și închipuie la nesfârșit harta Ungariei? M-am hotărât să aplic acest principiu regimului disciplinar al casei noastre și...<sup>[10]</sup> La sfârșitul lui 1942, Jerusalem și-a pierdut mințile; iar în prima zi din martie 1943, a reușit să-și ia viața.<sup>[11]</sup> Nu știu dacă Jerusalem a înțeles că dacă eu l-am distrus,

am făcut-o pentru a-mi distruge pietatea. În fața mea, el nu era un om, nici măcar un evreu; se transformase într-un simbol al unei părți detestabile din sufletul meu. Am agonizat cu el, am murit cu el și, într-un anume fel, m-am pierdut cu el; de aceea am fost fără pic de milă.

Între timp, treceau peste noi mărețele zile și mărețele nopți ale unui război fericit. Plutea în aerul pe care-l respiram un sentiment asemănător iubirii. O uimire și o exaltare a sângelui, ca și când, brusc, am fi fost aproape de țărmurile mării. Totul, în anii aceia, era distinct; până și savoarea somnului. (Poate că eu n-am fost niciodată pe deplin fericit, dar e știut că nefericirea are nevoie de paradisuri pierdute.) Nu există om care să nu aspire la plenitudine, adică la totalul încercărilor de care e în stare un om; nu există om care să nu se teamă că ar putea să-i fie luată o parte din acest patrimoniu nesfârșit. Generația mea l-a avut în întregimea lui, căci mai întâi i-a fost hărăzită gloria, iar după aceea înfrângerea.

În octombrie sau noiembrie 1942, fratele meu, Friedrich, a murit în cea de-a doua bătălie din El Alamein, în nisipurile egiptene; câteva luni după aceea, un bombardament aerian a distrus casa noastră natală; un altul, la sfârșitul lui 1943, a distrus laboratorul meu. Încolțit pe toate continentele, murea cel de-al Treilea Reich; mâna lui se ridicase împotriva tuturor și mâinile tuturor se ridicaseră împotriva lui. S-a întâmplat atunci ceva aparte, ceva ce abia acum încep să cred că înțeleg. Eu mă credeam capabil să-mi beau paharul cu otravă, dar în fecale am descoperit un gust neașteptat, un misterios și aproape teribil gust al fericirii. Am încercat să mi-l explic în toate felurile; nu mi-a fost de-ajuns nici unul.

Am gândit : *Mă satisface înfrângerea pentru că, în secret, mă simt vinovat și numai pedeapsa mă poate izbăvi.* Am gândit, iarăși: *Mă satisface înfrângerea pentru că înseamnă un sfârșit și eu*

*sunt foarte obosit. Și am gândit din nou: Mă satisface înfrângerea pentru că s-a produs, pentru că se află unită de nenumărate ori cu toate faptele care sunt, care au fost și care vor fi, căci cenzurarea sau deplângerea unei singure fapte reale ar fi o blasfemie adusă universului. Am căutat toate aceste explicații, până am dat peste cea adevărată.*

S-a spus că toți oamenii se nasc ori aristotelici sau platonicieni. Asta înseamnă să susții că nu există nici o dezbatere cu caracter abstract care să nu reprezinte un moment din polemica dintre Aristotel și Platon; de-a lungul secolelor și latitudinilor se schimbă numele, dialectele, fețele, dar nu și eternii antagoniști. Până și istoria popoarelor înregistrează o continuitate secretă. Arminiu, când a căsăpit în mlaștini legiunile lui Varo, nu știa că va fi precursorul Imperiului German; Luther, când a tradus Biblia, nu bănuia că scopul său era de a forma un popor care să distrugă Biblia pentru totdeauna; Christoph zun Linde, ucis de un glonț moscovit, în 1758, a pregătit într-un fel victoria din 1914; Hitler a crezut că luptă pentru o țară, dar a luptat pentru toate, chiar și pentru cele pe care le-a atacat și le-a detestat. N-are importanță faptul că eul său ignora acest lucru; o știau sângele și voința sa. Lumea murea din cauza iudaismului și de această boală a iudaismului, care este credința în Isus; noi am învățat violența și credința în sabie. Această sabie ne ucide și suntem asemănați cu vrăjitorul care țese un labirint și e nevoit să rătăcească prin el până la sfârșitul zilelor sale, ori cu David care-l judecă pe un necunoscut și-l condamnă la moarte, iar apoi aude revelația: *Tu ești omul acela*. Multe lucruri trebuie distruse pentru a edifica o nouă ordine; acum știm că Germania era unul din aceste lucruri. Ne-am dat mai mult decât viețile noastre, ne-am dat soarta iubitei noastre țări. Unii să blesteme, alții să

plângă; pe mine mă bucură faptul că harul nostru este împlinit și perfect.

Planează acum peste lume o epocă implacabilă. Noi am făcut-o, noi care suntem victima ei. Ce importanță are faptul că Anglia e ciocanul, iar noi nicovala? Important e să prospere violența și nu supusele sfioșenii creștinești. Dacă victoria și nedreptatea și fericirea nu sunt pentru Germania, să fie pentru (lipsă text).

Îmi privesc fața în oglinzi pentru a ști cine sunt, pentru a ști cum mă voi purta peste câteva ceasuri, când mă voi înfrunta cu sfârșitul. Carnea mea poate să se poate să se teamă; eu nu.

## CĂUTAREA LUI AVERROES

*S'imaginant que la tragedie n'est autre chose que l'art de louer...*

Ernest Renan: *Averroes*, 48 (1861)

Abulgualid Muhámmad Ibn-Ahmad ibn-Muhámmad ibn-Rushd (se va scurge un secol până când acest nume lung să ajungă la Averroes, trecând mai întâi pe la Benraist și pe la Avenryz și chiar și pe la Aben-Rassad și Filius Rosadis) își redacta cel de-al unsprezecelea capitol din lucrarea *Tahafut-ul-Tahafut (Distrugerea Distrugerii)* în care se afirmă, împotriva ascetului persan Ghazali, autor al tratatului intitulat *Tahafut-ul-falasifa (Distrugerea filosofilor)*, că divinitatea cunoaște numai legile generale ale universului, ceea ce se referă la specii și nu la indivizi. Scria cu o lentă siguranță, de la dreapta la stânga; exercițiul formării de silogisme și înlănțuirii paragrafelor lungi nu-l împiedica să se bucure, ca de o binefacere, de răcoarea casei care-l înconjura. În

timpul siestei, porumbeii îndrăgostiți răgușeau de-atâta cântat; din câte-o curte nevăzută răzbătea până la el murmurul unei fântâni; și ceva din carnea lui Averroes, ai cărui părinți se trăgeau din deșerturile arabe, mulțumea pentru prezența apei. Jos, se aflau grădinile, câmpul; mai încolo, liniștitul Guadalquivir, iar după aceea orașul îndrăgit al Cordobei; nu mai puțin limpede decât Bagdadul sau Cairo, ca un instrument complex și delicat. În jur (Averroes se bucura și de acest lucru) se dilata spre orizonturi pământul Spaniei, în care există puține lucruri, dar fiecare pare să existe în mod fundamental și etern.

Pana alerga pe hârtie, argumentele se înlănțuiau irefutabile, dar o ușoară îngrijorare a umbrat fericirea lui Averroes. Nu era o îngrijorare pricinuită de *Tahafut*, lucrare fortuită, ci de o problemă de ordin filologic legată de opera sa de căpătâi, cea care-l va justifica în fața întregii lumi: comentariul lui Aristotel. Grecul acesta, izvor al întregii filosofii, fusese dăruit oamenilor pentru a-i învăța tot ceea ce se poate cunoaște; scopul lui Averroes era de a interpreta cărțile sale așa cum acei *ule-male* interpretează Coranul. Istoria va înregistra puține lucruri mai frumoase și mai patetice decât această consacrare a unui medic arab gândirii unui om de care-l despart paisprezece secole; dificultăților inerente trebuie să le mai adăugăm pe acelea rezultate din faptul că Averroes, necunoscător al limbilor greacă și siriană, lucra după traducerea unei traduceri, în ajun, două cuvinte îndoielnice îl făcuseră să se oprească la începutul *Poeticii*. Aceste cuvinte erau *tragedia* și *comedia*. Le mai întâlnise cu ani în urmă, în cea de-a treia carte a *Retoricii*; nimeni, în lumea Islamului, nu bănuia ce vor să însemne. Parcurseseră în zadar, rând cu rând, paginile din Alexandru și Afrodisia și tot în zadar confruntaseră traducерile nestorianului Hunain ibn-Ishaq și pe cele ale lui Abu-Bashar Mata. Cele două

misterioase cuvinte umpleau textul *Poeticii*; imposibil, deci, să fie înlăturate.

Averroes a lăsat pana să-i cadă din mâini. Și-a spus (fără prea multă convingere) că ceea ce căuta era foarte aproape, a dat la o parte manuscrisul *Distrugerii...* și s-a dus la raftul în care se aliniau, copiate de caligrafi persani, multele volume ale lucrării *Mohkam*, scrisă de orbul Abensida. Era ceva ridicol să-și închipuie că nu le consultase, dar l-a tentat plăcerea lacomă de a revedea paginile ei. L-a distras, de la această studioasă plăcere, un fel de melodie. A privit din balconul închis cu gratii; jos, într-o curticică de pământ, pe jumătate goi, se jucau niște copii. Unul, în picioare pe umerii altuia, făcea pe muezinul; cu ochii bine închiși psalmodia acel *Nu există alt dumnezeu decât Dumnezeu*. Cel care-l susținea, nemișcat, făcea pe minaretul; un al treilea, trântit cu fața la pământ, reprezenta adunarea drept-credincioșilor. Jocul a durat puțin; toți voiau să fie muezin și nimeni nu se voia minaret sau credincios. Averroes i-a auzit certându-se într-un dialect aspru, un fel de spaniolă incipientă a plebei musulmane din peninsulă. A deschis *Quitah ui ain*, cartea lui Jalil și s-a gândit cu mândrie că în toată Cordoba (poate în întregul Al-Andalus) nu exista o altă copie a acestei desăvârșite opere decât cea pe care-o ținea în mâinile sale, trimisă de către emirul Yacub Almansur din Tanger. Numele acestui port l-a făcut să-și aducă aminte de Abulcásim Al-Ashari, călătorul întors din Maroc, cu care urma să cineze în seara aceea, în casa lui Farach, un studios al Coranului. Abulcásim spunea că ajunsese până în imperiul Sin (din China); detractorii săi, cu această logică particulară pe care o oferă ura, jurau că niciodată nu călcase în China, în ale cărei temple l-a hulit pe Allah. Inevitabil, întâlnirea avea să dureze câteva ceasuri; Averroes, grăbit, s-a întors la *Tahafut*. A lucrat până la căderea întunericului.

Dialogul, în casa lui Farach, a trecut de la incomparabilele virtuți ale guvernatorului la cele ale fratelui său, emirul; după aceea, în grădină, au vorbit despre trandafiri. Abulcásim, care nu-i văzuse, a jurat că nu există trandafiri mai frumoși decât cei care împodobesc grădinile andaluze. Farach nu s-a lăsat mai prejos; a amintit faptul că învățatul Ibn Qutaiba descrie o varietate excepțională de trandafiri veșnici care cresc în grădinile din Industan și ale căror petale, de un roșu învăpăiat, formează literele care spun: *Nu există alt dumnezeu decât Dumnezeu. Muhámmad este Profetul lui Dumnezeu.* Și a adăugat că fără îndoială, Abulcásim trebuie să fi văzut acești trandafiri. Abulcásim l-a privit cu groază. Dacă ar fi spus da, toți l-ar fi judecat, pe bună dreptate, ca pe cel mai de jos impostor; dacă ar fi spus nu, l-ar fi socotit infidel. S-a mulțumit, de aceea, să îngaime că la Dumnezeu se află cheile lucrurilor ascunse și că, pe pământ, nu există un lucru verde sau un lucru veșted care să nu fie trecut în Cartea Sa. Aceste cuvinte aparțin începutului vicleniei; au fost primite cu un murmur reverențios. Încântat de victoria sa dialectică, Abulcásim a continuat să spună că Dumnezeu este perfect și de necercetat în lucrările sale. Și-atunci, Averroes, prefigurând îndepărtatele raționamente ale unui Hume încă problematic, a declarat:

— Îmi este mai ușor să admit o greșală la învățatul Ibn Qutaiba sau la copiiști, decât să cred că pământul dă trandafiri cu mărturia de credință.

— Așa este. Mari și adevărate cuvinte, a spus Abulcásim.

— Un călător, și-a amintit poetul Abdalmálik, vorbește de un pom ale cărui fructe sunt niște păsări verzi. Mi-e mai ușor să cred în ele decât în trandafirii cu petale în formă de litere.

— Culoarea păsărilor, a intervenit Averroes, pare să explice minunile. În afară de aceasta, fructele și păsările aparțin lumii naturale, iar

scrisul este o artă. Să treci de la frunze la păsări e mai ușor decât să treci de la trandafiri la litere.

Un alt invitat a negat cu indignare faptul că scrierea ar fi o artă, pentru că originalul din Coran — *mama cărții* — este anterior Creației și se păstrează în cer. Altcineva a vorbit despre Chahiz din Basra, care a spus că Coranul este o substanță care poate să ia înfățișarea unui om sau unui animal, judecată ce pare să convină acelor care-i atribuie două chipuri. Farach a expus pe larg doctrina ortodoxă. Coranul (a declarat el) este unul din attributele lui Dumnezeu, precum pietatea Sa; se poate transcrie, se poate pronunța prin grai, aminti prin suflet; limba, scrierea și semnele sunt ale oamenilor, dar Coranul este irevocabil și etern. Averroes, care comentase *Republica*, ar fi putut să spună că mama Cărții este ceva asemănător cu modelul său platonice, dar și-a dat seama că teologia era o temă inaccesibilă pentru Abulcásim.

Alții, care de asemenea înțeleseseră acest lucru, au insistat pe lângă Abulcásim să le povestească o minune. Pe atunci, ca și azi, lumea era rea; o puteau străbate cei curajoși, dar și prăpădiții, cei care se pretau la orice. Memoria lui Abulcásim era o oglindă a lașităților intime. Ce ar fi putut spune? Mai ales că îi cereau minuni; iar minunea, poate, este incomunicabilă; luna din Bengal nu este la fel cu luna din Yemen, dar poate fi descrisă în aceleași cuvinte. Abulcásim a șovăit; iar mai apoi a spus:

— Cel care străbate orașe și lumi, a declarat el onctuos, vede multe lucruri demne de crezare. De exemplu acesta, să zicem, pe care l-am povestit o singură dată regelui turc. S-a petrecut la Sin Kalán (Canton), unde râul cu Apa Vieții se varsă în mare.

Farach l-a întrebat dacă orașul se afla la o distanță mare de zidurile pe care le-a ridicat Iskander Zul Qarnain (Alexandru Bicorn al Macedoniei) pentru a-i stăvili pe Gog și Magog.

— Le despart deserturile, a spus Abulcásim, cu o involuntară superioritate. O caravană are nevoie de patruzeci de zile pentru a-i vedea turnurile și încă pe atâta pentru a ajunge la ele. În Sin Kalán n-am cunoscut pe nimeni care să le fi văzut sau să știe pe cineva care le-a văzut.

Spaima de nemărginire, de spațiu pustiu și de materie moartă l-a mișcat, pentru o clipă, pe Averroes. A privii grădina simetrică; și-a dat seama că e bătrân, inutil, ireal. Abulcásim continuă:

— Într-o după-amiază, neguțătorii musulmani care locuiesc la Sin Kalán m-au dus într-o casă de lemn pictată în care trăiau mai multe persoane. Greu de spus cum era această casă, care părea mai degrabă o singură încăpere, cu mai multe rânduri de dulapuri sau de balcoane, puse unul deasupra celuilalt. În aceste adâncituri trăiau oameni care mâncau și beau; același lucru se petrecea jos și pe terase. Oamenii de pe terase cântau din lăută și băteau tamburinele. Cincisprezece sau douăzeci de persoane (cu măști colorate în roșu) se rugau, cântau și vorbeau. Erau condamnați la închisoare; călăreau, dar caii nu se vedeau; se luptau între ei, dar săbiile erau de trestie; mureau și după aceea se ridicau iarăși în picioare.

— Comportarea nebunilor, l-a întrerupt Farach, întrece previziunile oamenilor cu scaun la cap.

— Nu erau nebuni — i-a explicat Abulcásim. Își imaginau, după cum mi-a spus unul din negustori, o istorie.

Nimeni nu a înțeles nimic, nimeni nu a vrut să înțeleagă. Abulcásim, pierdut, a trecut de la povestire la judecăți smintite. Ajutându-se cu mâinile, a spus:

— Să ne închipuim că cineva, în loc să povestească o istorie, o arată. Să fie aceasta cea a adormiților din Efes. Îi vedem retrăgându-se în caverne, îi vedem rugându-se și dormind, îi vedem dormind cu ochii deschiși și crescând în timp ce

dorm, îi vedem trezindu-se după trei sute nouă ani, îi vedem dându-i vânzătorului o monedă veche, îi vedem trezindu-se în paradis, îi vedem trezindu-se împreună cu câinele. Ceva asemănător ne-au arătat în după-amiaza aceea oamenii de pe terase.

— Vorbeau? l-a întrebat Farach.

— Bineînțeles că vorbeau, i-a răspuns Abulcásim, convertit în apologet al unui spectacol de care abia de-și mai amintea, dar care-l obosise foarte mult. Vorbeau și cântau și perorau!

— În cazul acesta, i-a replicat Farach, nu era nevoie de douăzeci de persoane. Un singur vorbitor este de-ajuns pentru a spune orice lucru, oricât de complicat ar fi el.

Toți s-au declarat de acord cu această sentință. S-a vorbit despre virtuțile limbii arabe, care este limba pe care o folosește Dumnezeu pentru a-i conduce pe îngerii; apoi, despre poezia arabă. Abdalmálik, după ce a ponderat discuția, și-a bătut joc de poeții din Damasc și Cordoba, spunându-le bătrâni, pentru că rămâneau la imagini păstorești și la un vocabular de beduini. A spus că era absurd ca un om, în fața căruia se dilată Guadalquivirul, să proslăvească apa unei fântâni. Și a vorbit despre necesitatea de a renova metaforele antice; când Zuhair, a continuat el, a comparat destinul cu o cămilă oarbă, această imagine a plăcut, dar cinci secole de admirație sunt suficiente. Și aici toți s-au declarat de acord cu această părere pe care o auziseră de mai multe ori, rostită de mai multe guri. În cele din urmă a vorbit mai mult pentru el decât pentru ceilalți.

— Cu mai puțină elocință, a spus Averroes, cu argumente asemănătoare, am apărut eu, cândva, propunerea pe care o susține acum Abdalmálik. În Alexandria s-a spus că numai cel care a fost vinovat și s-a căit este nevinovat; pentru a nu greși, să adăugăm acum, trebuie să fi greșit mai înainte. Zuhair, în scrierile lui, spune că în cei optzeci de ani de durere și glorie, a văzut de multe ori soarta

lovindu-i pe oameni, ca o cămilă oarbă; Abdalmálik crede că această imagine nu mai este pe placul nimănui. S-ar putea răspunde în mai multe feluri. Mai întâi că, dacă scopul poemului său ar fi fost înfricoșarea, timpul nu s-ar măsura cu secolele, ci cu ziua, cu ora și chiar cu minutul. În al doilea rând, că un poet celebru e mai mult un descoperitor decât un inventator. Pentru a-l lăuda pe Ibn-Sháraf din Berja, s-a zis că numai el a fost în stare să spună că, în zori, stelele cad, încet, de pe cer, ca frunzele din arbori; dacă ar fi adevărat, imaginea este un moft. Imaginea pe care numai un singur om poate s-o formeze este aceea la care nu s-a gândit nimeni. Sunt atâtea lucruri pe lume și oricine poate să alăture unul de altul. A pune stelele lângă frunze nu e mai puțin arbitrar decât a le pune lângă pești sau lângă păsări. În schimb, nimeni nu a simțit, vreodată, că destinul este puternic și simplu, inocent și, de asemenea, inuman. Pentru o astfel de convingere, care poate fi trecătoare sau continuă, dar pe care nimeni n-o înlătură, a fost scris versul lui Zuhair. Ceea ce s-a spus prin aceasta nu se va putea spune mai bine. În plus (și poate că acesta este esențialul gândurilor mele), timpul, care roade castelele, îmbogățește versurile. Cel al lui Zuhair, când l-a compus el, în Arabia, a servit pentru a confrunta două imagini: cea a cămilei bătrâne și pe cea a destinului. Repetat acum, el servește pentru amintirea lui Zuhair și pentru a confunda amărăciunile noastre cu cele ale acelui arab mort. Pe atunci metafora avea doi termeni, iar azi are patru. Timpul sporește frumusețea versurilor și cunosc câteva care, însoțite de muzică, sunt totul pentru toți oamenii. Cu ani în urmă, în Marrakesh, chinuit de amintirea Cordobei, îmi plăcea să repet apostrofa pe care Abdurrahman a adresat-o unui palmier african din grădinile de la Ruzafa:

*Tu, de asemenea, o, palmierule! în acest pământ ești un străin...*

Este un beneficiu deosebit al poeziei; cuvintele redactate de către un rege care visa să se reîntoarcă în Orient mi-au servit mie, exilat în Africa, pentru nostalgia mea după Spania.

După aceea, Averroes a vorbit despre primii poeți, despre aceia care în Timpul Ignoranței, înainte de Islam, au rostit toate lucrurile, în nesfârșitul limbaj al deserturilor. Îngrijorat, nu fără temei, de bagatele lui Ibn-Sháraf, a spus că în rosturile anticilor și în El Quran se află încifrată toată poezia, și a considerat drept zădărnice și incultură ambiția de a inova. Ceilalți l-au ascultat cu plăcere pentru că apăra trecutul.

Când Averroes s-a reîntors în biblioteca sa, muezinii chemau la rugăciunea pentru prima lumină. (În harem, sclavele cu păr negru torturaseră pe o sclavă cu părul roșu, dar el avea s-o afle abia după-amiază.) Ceva îi revelase sensul celor două cuvinte misterioase. Cu o caligrafie sigură și îngrijită a adăugat manuscrisului următoarele rânduri: *Aristu (Aristotel) numește tragedie panegiricele, iar comedie satirele și anatemele. Admirabile tragedii și comedii abundă în paginile Coranului și în cântările sfinte.*

I s-a făcut somn și i s-a făcut frig. Și-a scos turbanul și s-a privit în oglinda de metal. Nu știu ce i-au văzut ochii, pentru că nici un istoric nu i-a descris chipul. Știu doar că a dispărut, brusc, ca și când l-ar fi mistuit un foc fără lumină și că o dată cu el au dispărut casa și fântâna nevăzută, cărțile, manuscrisele și porumbeii, sclavele cu păr negru și cea torturată cu părul roșu, Farach și Abulcásim, trandafirii și poate chiar Guadalquivirul.

În povestirea anterioară am vrut să amintesc istoria unei înfrângeri. M-am gândit, mai întâi, la acel episcop din Canterbury, care și-a propus să demonstreze că există un Dumnezeu; după aceea, la alchimiștii care și-au propus să caute piatra filosofală; în al treilea rând, la zadarnica împărțire în trei părți egale a unui unghi și la rectificarea

cercului. În cele din urmă m-am gândit că mult mai poetic este cazul unui om care-și propune un scop care nu-i interzis pentru alții, dar lui, da, îi este oprit. Mi-am amintit de Averroes care, închis în lumea Islamului, n-a putut să afle niciodată sensul cuvintelor tragedie și comedie. Am povestit acest lucru; pe măsură ce înaintam, am simțit ceea ce trebuie să fi simțit acel zeu, amintit de Burton, care și-a propus să creeze un taur și a creat un bivol. Am simțit că povestea își bătea joc de mine. Am simțit că Averroes, dorind să-și închipuie ce este o dramă fără să bănuiască ce este un teatru, nu era mai absurd decât mine, dorind să mi-l închipui pe Averroes fără nici un fel de alt material decât frânturile din Renan, Lane și Asin Palacios. Când am ajuns la ultima pagină, am simțit că povestirea mea era un simbol al omului care am fost în timp ce o scriam și că, pentru a redacta această povestire, a trebuit să fiu omul acela și că, pentru a fi omul acela, a trebuit să redactez această povestire, și tot așa până la infinit. (În clipa în care voi renunța să cred în el, „Averroes” are să dispară.)

## ZAHIRUL

În Buenos Aires, Zahir este o monedă obișnuită, de douăzeci de *centavos*; urme de cuțit sau de briceag întretaie literele NT, precum și cifra *doi*; data gravată pe fața opusă este 1929. (În Guzerat, către sfârșitul veacului al XVIII-lea, Zahir a fost un tigru; în Java, un orb de la moscheea din Surakarta, care a sfârșit prin a fi lapidat de credincioși; în Persia, un astrolab pe care Nadir Șah l-a azvârlit în fundul mării; în temnițele din Mahdi, pe la 1892, o mică busolă pe care o atinsese Rudolf Karl von Slatin, înfășurată într-o fâșie de turban; în moscheea din Cordoba,

spune Zotenberg, o dungă în marmura uneia dintre cele două sute de coloane; în mahalaua evreiască din Tetuan, adâncul unei fântâni.) Astăzi e treisprezece noiembrie; în ziua de șapte iunie, în zori, a ajuns în mâinile mele Zahirul; nu mai sunt cel de atunci, dar îmi stă încă în puteri să-mi amintesc — și, poate, chiar să relatez — cele întâmplate. Sunt încă, măcar într-o măsură, Borges.

În șase iunie a murit Teodelina Villar. Portretele ei, către 1930, acopereau cu totul revistele mondene; această pletoră a făcut, desigur, să fie socotită o frumusețe, chiar dacă nu toate efigiile sale sprijineau necondiționat atare ipoteză. De altminteri, Teodelina Villar se preocupa mai puțin de frumusețe decât de perfecțiune. Evreii și chinezii au codificat toate circumstanțele omenești; în *Mishnah* se poate citi că, o dată pogorât amurgul de sâmbătă, nici un croitor nu trebuie să mai iasă din casă cu un ac asupra sa; în Cartea Riturilor, că un oaspete în clipa când i se oferă întâia cupă, trebuie să abordeze un aer grav și, când i se oferă cea de-a doua un aer respectuos și fericit. Echivalentă, dar mult mai minuțioasă, se vedea rigoarea pe care și-o impusese Teodelina Villar. Ea căuta, precum adeptul lui Confucius ori talmudistul, ireproșabila corectitudine a fiecărui act, însă efortul pe care-l depunea era mai dificil și chiar mai dur, căci normele crezului ei nu erau nicidecum eterne, ci răspundeau unor hazarduri de la Paris ori Hollywood. Teodelina Villar se arăta numai în locuri ortodoxe, la ceasuri ortodoxe, cu attribute ortodoxe, cu o detașare ortodoxă, dar detașarea, attributele, ceasurile și locurile acelea se perimau aproape îndată și ajungeau, dimpotrivă, să servească (în propria ei exprimare) pentru a defini tot ce e afectat. Căuta absolutul, asemenea lui Flaubert, dar absolutul surprins în momentan. Viața ei era exemplară, însă, cu toate acestea, o rodea fără pic de răgaz o deznădejde interioară. Își

propunea continue metamorfoze, ca pentru a fugi de sine însăși; culoarea părului, ca și modelele pieptănăturii ei erau faimoase prin nestatornicie. Schimba, de asemenea, și surâsul, nuanța pielii, forma ochilor. Începând din 1932, fusese, în mod studiat, extrem de zveltă... Războiul îi dădu mult de gândit. O dată ocupat Parisul de germani, cum să mai poți urmări moda? Un străin în care nu avusese niciodată încredere își îngădui să abuzeze de buna ei credință pentru a-i vinde un lot de pălării cilindrice; în anul următor, se dovedi că acele obiecte trăsnete *nu se purtasera la Paris niciodată* și, prin urmare, nu erau pălării, ci arbitrar și discreditate capricii. O nenorocire nu vine niciodată singură; doctorul Villar fu silit să se mute în strada Arâoz, iar portretul fiicei sale ajunse să orneze anunțuri de creme și automobile. (Cremele pe care și le aplica din plin, automobilele pe care nu le mai poseda!) Teodelina știa că o bună profesare a artei sale reclamă o avere considerabilă; preferă, așadar, capitularea. Mai mult, ar fi fost dureros pentru ea să concureze cu fetișcane de tot soiul. Sinistrul apartament din strada Arâoz deveni și el oneros; la șase iunie Teodelina Villar comise solecismul de a se stinge din viață în miezul mahalalei Sud. Mai e oare nevoie să fac mărturisirea că, mânat de cea mai sinceră din pasiunile argentinene, snobismul, eram îndrăgostit de Teodelina și moartea ei m-a emoționat până la lacrimi? Poate că cititorul a și intuit-o.

De-a lungul priveghiului înaintarea morții face ca, uneori, cadavrul să redobândească înfățișări anterioare. Într-una din etapele confuziei nopții de șase iunie, Teodelina Villar redeveni, în mod miraculos, cea pe care o știusem cu douăzeci de ani în urmă; trăsăturile ei recuperară autoritatea pe care o dau trufia, banii, tinerețea, conștiința de a încorona o ierarhie, lipsa de imaginație, limitarea, stupiditatea. Mi-am spus: nici una dintre versiunile

acestui chip care m-a tulburat într-o asemenea măsură nu va mai fi atât de memorabilă ca aceea pe care-o văd acum; se cuvine să fie, aşadar, cea de pe urmă, de vreme ce a putut să fie cea dintâi. Am lăsat-o, rigidă între flori, cu tot dispreţul ei, pe care moartea îl desăvârşea. Trebuie să fi fost ceasurile două înspre ziuă când am plecat. Afară, previzibilele şiruri de case joase şi case cu un etaj căpătaseră acel aer abstract pe care-l au întotdeauna noaptea, când sunt simplificate de umbră şi tăcere. Îmbătat de o milă aproape impersonală, am pornit să hoinăresc pe străzi. La colţul străzii Chile cu strada Tacuarf am văzut o cârciumă deschisă. În acea cârciumă, spre marea mea nenorocire, trei oameni jucau *truco*<sup>[12]</sup>. În figura de stil numită *oximoron* se aplică unui cuvânt un epitet ce pare a-l contrazice; astfel, gnosticii au vorbit despre *lumina întunecată*; alchimiştii, despre un *soare negru*. Să închei vizita mea din urmă la Teodelina Villar şi apoi să beau rachiu de trestie într-o cârciumă era un fel de *oximoron*; grosolănia şi facilitatea lui mă ispitiră. (Detaliul că se mai jucau şi cărţi sporea contrastul.) Am cerut un rachiu de trestie de portocală; ca rest mi-au dat Zahirul; l-am privit o clipă; am ieşit în stradă, poate cu un început de febră. M-am gândit că nu există monedă care să nu fie un simbol al monedelor ce strălucesc fără sfârşit în istorie şi în fabulă. M-am gândit la obolul lui Caron; la obolul cerşit de Belizarie; la cei treizeci de arginţi ai lui Iuda; la drahmele curtezanei Lais; la străvechea monedă pe care o oferă unul dintre *Cei Şapte Adormiţi* din Efes; la sclipitoarele monede ale vrăjitorului din cele *O mie şi una de nopţi*, care s-au preschimbat apoi în rotocoale de hârtie; la ineputabilul dinar al lui Isaac Laquedem; la cei şaptezeci de mii de bani de argint, unul pentru fiecăare vers al unei epopei, pe care Firdusi i-a înapoiat unui rege din pricină că nu erau din aur; la uncia de aur pe care Ahab a înfipt-

o în catarg; la ireversibilul florin al lui Leopold Bloom; la ludovicul a cărui efigie l-a trădat, în apropiere de Varennes, pe fugarul Ludovic al XVI-lea. Ca într-un vis, gândul că orice monedă îngăduie aceste ilustre conotații mi-a părut dintr-o dată de o vastă, deși inexplicabilă, însemnătate. Am străbătut, cu viteză crescândă, străzi și piețe pustii. Oboseala m-a pironit la colțul uneia din străzi.

Am văzut un răbdător grilaj de fier; îndărătul lui am văzut dalele negre și albe cu care-i pardosită curtea bisericii Concepcion. Rătăcisem în cerc; mă aflam la câțiva pași de cârciuma în care primisem Zahirul.

Am dat colțul; răscrucea întunecată mi-a indicat, din depărtare, că prăvălia se închisese. Pe strada Belgrano am luat un taxi. Fără somn, posedat, aproape fericit, mi-am spus că nu există nici un alt lucru care să fie mai puțin material decât banul, căci oricare monedă (o monedă de douăzeci de *centavos*, să spunem) este, de fapt, un repertoriu de viitoruri posibile. Banul este abstract, am repetat, banul înseamnă timpul viitor. El poate fi o seară în împrejurimile orașului, poate fi muzică de Brahms, poate fi un atlas, poate fi un joc de șah, poate fi o ceașcă de cafea, poate fi un text de Epictet ce predică disprețul pentru aur; este un Proteus mult mai versatil decât acela din insula Pharos. Este timpul imprevizibil, timpul lui Bergson, nu timpul dur al Islamului sau al Stoicilor. Determiniștii neagă faptul că ar exista în lume un singur fapt posibil, *id est* un fapt care a putut să se întâmple; o monedă simbolizează liberul nostru arbitru. (Nu bănuiam pe atunci că aceste „gânduri” erau un artificiu împotriva Zahirului și o primă formă a influenței lui demonice.) Am adormit după tenace meditații, dar m-am visat sub forma unor monede păzite de un grifon.

A doua zi am decretat că fusesem, cu siguranță, beat. Și totodată am hotărât să mă eliberez de acea monedă care mă tulbura într-atât. Am privit-o: n-avea nimic particular, cu excepția câtorva zgârieturi. S-o îngrop undeva în grădină sau s-o ascund într-un ungher al bibliotecii ar fi fost, desigur, soluția cea mai bună, însă voiam să mă și îndepărtez de orbita ei. Am preferat, prin urmare, s-o pierd. Nu m-am dus la *Pilar* în dimineața aceea, și nici la cimitir; m-am dus, cu metroul, la *Constitucion* și, de la *Constitucion*, la *San Juan y Boedo*. Am coborât, pe negândite, la *Urquiza*; m-am îndreptat spre vest și apoi spre sud; am cotit de mai multe ori, într-o dezordine voită și, pe o străduță care mi-a părut la fel cu toate celelalte, am intrat într-o cârciumă oarecare, am cerut un rachiu și, drept plată, am oferit *Zahirul*. Am plecat apoi cu ochii aproape închiși îndărătul lentilelor fumurii; am izbutit să nu văd numerele caselor, nici numele străzii. În seara aceea, am luat o pastilă de veronal și am dormit liniștit.

Până pe la sfârșitul lunii iunie, m-am lăsat furat de îndeletnicirea de a compune o povestire fantastică. Aceasta conține două sau trei perifraze enigmatice — în loc de *sânge*, *apa spadei*; în loc de aur, *culcușul șarpelui* — și este scrisă la persoana întâi. Naratorul e un ascet care a renunțat la tovărășia oamenilor și trăiește într-un soi de pustiu. (*Gnitaheidr* este numele aceluia loc.) Date fiind candoarea și simplitatea vieții lui, unii îl socotesc un înger; aceasta, însă, este o pioasă exagerare, căci nu există om care să fie liber de orice vină. Fără să căutăm prea departe, iată, el însuși și-a ucis propriul părinte; drept este că acesta fusese un mag faimos care, prin meșteșug vrăjitoresc, pusese stăpânire pe un tezaur infinit. Să păzească tezaurul de smintita lăcomie a oamenilor e misiunea căreia își dedică viața; zi și noapte veghează asupra lui. Curând, prea curând poate, această veghe se va isprăvi: stelele i-au dat

de veste că spada care o va curma pe veci a și fost făurită. (Gram este numele acelei spade.) Într-un stil tot mai întortocheat sunt lăudate strălucirea și unduirile trupului său; unul din paragrafe ne vorbește, într-o doară, despre solzi; un altul spune că tezaurul păzit este alcătuit din aur fulgurant și din inele roșii. În final, înțelegem că ascetul este șarpele Fafnir, iar tezaurul în care sălășluiește, acela al Nibelungilor. Apariția lui Sigurd curmă în mod brusc firul povestirii.

Am spus că executarea acestei bagatele (pe parcursul căreia am intercalat, în mod pseudo-erudit, câte un vers din *Fáfnismál*) mi-a îngăduit să uit moneda. Au fost chiar nopți în care m-am crezut atât de sigur că pot s-o uit încât am și memorat-o voluntar. Neîndoielnic este faptul că am abuzat de acele clipe; să le încep era mult mai ușor decât să le pot pune capăt. În van am repetat că acel abominabil disc de nichel nu se deosebea de celelalte, care tot trec din mână în mână, egale, infinite și inofensive. Stârnit de această cugetare am încercat să mă fixez asupra unei alte monede. Însă n-am reușit. Îmi amintesc și de o altă experiență, eșuată și ea, cu monede chilienne de cinci și de zece *centavos* și cu un *vinten*<sup>[13]</sup> uruguayan. La șaisprezece iulie am făcut rost de o liră sterlină; nu m-am uitat la ea în timpul zilei, dar în noaptea aceea (și în altele) am pus-o sub lentila unei lupe și am studiat-o la lumina unei puternice lămpi electrice. Apoi am desenat-o cu un creion, printr-o foiță.

De nici un ajutor nu mi-au fost, însă, nici trăsnetul și nici balaurul și nici chiar Sfântul Ghcorghe; n-am reușit să-mi schimb ideea fixă.

În luna august am hotărât să consult un psihiatru. Nu i-am mărturisit în întregime ridicula mea întâmplare; i-am spus doar că nesomnul nu-mi dă pace și că imaginea unui obiect anume obișnuiește să mă urmărească; aceea a unei fise, de exemplu, ori a unei monede... După puțină vreme,

am descoperit într-o librărie de pe strada Sarmiento un exemplar din *Urkunden zur Geschichte der Zahir sage* (Breslau, 1899) de Julius Barlach.

În acea carte se afla descris tot răul meu. Conform prologului, autorul își propusese "să reunească într-un singur tom, *in octavo majore* — format lesne de mănuit — toate documentele referitoare la superstiția Zahirului, la care se adăugau și patru piese aparținând arhivei din Habicht, precum și manuscrisul original al relatării lui Philip Meadows Taylor". Credința lui Zahir este de obârșie islamică și datează, se pare, din secolul al XVIII-lea. (Barlach contestă pasajele pe care Zotenberg le atribuie lui Abulfeda.) *Zahir* înseamnă, în arabă, "notoriu", "vizibil"; cu acest sens, el este unul din cele nouăzeci și nouă de nume ale lui Dumnezeu; pe meleagurile musulmane plebea îl folosește pentru a denumi „făpturile sau lucrurile ce au teribila virtute de a fi de neuitat și a căror imagine sfârșește prin a-i înnebuni pe oameni". Întâia mărturie necontroversată este aceea a persanului Lutf Aii Azur. În fundamentalele pagini ale enciclopediei biografice intitulate *Templul Focului*, acest poligraf și derviş istorisește că, într-un colegiu din Shiraz, a existat un astrolab din cupru, „alcătuit în așa fel încât acela care-l privea o dată nu mai putea să gândească la nimic altceva, și regele a poruncit, atunci, să fie azvârlit acolo unde e marea mai adâncă, pentru ca oamenii să nu ajungă să uite, astfel, universul". Mai amplă este relatarea lui Meadows Taylor, care l-a slujit pe nizamul din Hâidarabad și a compus faimoasa carte *Confessions of a Thug*. Pe la 1832, Taylor a auzit prin mahalalele din Bhuj neobișnuita expresie „A văzut Tigrul" (*Verily he has looked on the Tiger*) care semnifică nebunia ori sfînțenia. I s-a spus că e vorba despre un tigru miraculos care i-a dus la pierzare pe toți cei ce l-au văzut, fie și de la mare

depărtare, căci toți au continuat să se gândească la el, până la sfârșitul zilelor lor. Cineva povesti că unul dintre acești nefericiți fugise la Mysore, unde pictase, într-un palat, chipul tigrului. După ani de zile Taylor vizită temnițele aceluia regat; în cea din Nithur, guvernatorul îi arată o celulă pe ale cărei lespezi, pe ale cărei ziduri, pe a cărei boltă un fachir musulman trasase (în culori violente, pe care timpul, înainte de a le șterge, le îndulcea) un soi de tigru infinit. Acest tigru era făcut, în mod amețitor, dintr-o mulțime de tigri; era traversat de tigri, era brăzdat de tigri, includea mări și lanțuri himalaiene și oștiri care păreau, deopotrivă, tigri. Pictorul murise cu ani în urmă, în chiar tainița aceea; venea din Sind, sau din Guzerat poate, și țelul lui inițial fusese cel de a trasa o hartă a lumii. Vestigii ale acestui țel mai stăruiau și acum în monstruoasa imagine. Taylor îi relatează istoria lui Muhammad Al-Yemeni, din Fort William; acesta îi spuse că nu există ființă în lume care să nu fie în-stare să se transforme în *Zaheer*<sup>(14)</sup>, dar că Atotputernicul nu îngăduie ca două lucruri să aibă simultan această virtute, de vreme ce și unul singur poate vrăji mulțimi întregi. Spuse că un Zahir există întotdeauna și că, în Vârsta Neștiinței, Zahir a fost un idol ce se numea Yauq, iar apoi un profet din Jorasân ce folosea un vâl bățut cu pietre scumpe sau o mască de aur<sup>(15)</sup>. Mai spuse și că Dumnezeu este de nepătruns.

Am citit de multe ori monografia lui Barlach. Nu deslușesc întocmai care mi-au fost sentimentele atunci; îmi amintesc, doar, deznădejdea din clipa când am înțeles că nimic nu mă mai poate salva, intrinseca ușurare de a ști că nu eram vinovat de propria-mi nenorocire, invidia pe care mi-au stârnit-o acei oameni al căror Zahir a fost nu o monedă, ci o bucată de marmură sau un tigru. Cât de ușor este, cu siguranță, să nu te gândești la un tigru, mi-am spus. Îmi amintesc și de neliniștea ciudată stârnită de acest pasaj; "Unul

din cei care au comentat *Gulshan i Raz* spune că acela care a văzut Zahirul va vedea în curând și Roza, și invocă un vers interpolat în *Asrar Nama* (Cartea lucrurilor care nu se știu) de Attar: Zahirul este umbra Rozei și sfâșierea Vălului".

La priveghiul Teodelinei mă surprinsese faptul că n-am văzut-o printre cei de față pe doamna de Abascal, sora ei mai mică. În octombrie, o prietenă a acesteia mi-a spus:

— Sărmana Julita, avea niște manifestări destul de stranii și a trebuit să fie internată la sanatoriul Bosch. Cât de uimite trebuie să fie infirmierele acelea care-o hrănesc cu mâna lor! Aiurează întruna pe tema monedei, întocmai ca *chauffeur*-ul Morenei Sackmann.

Timpul, care atenuază amintirile, o agravează pe aceea a Zahirului. La început eu îmi imaginam, pe rând, o față și apoi cealaltă; acum le văd pe amândouă simultan. Asta nu se petrece, însă, așa cum s-ar petrece dacă Zahirul ar fi făcut din sticlă, de vreme ce o față nu i se suprapune celeilalte; e mai degrabă ca și cum viziunea ar fi sferică, iar Zahirul s-ar afla în centru. Tot ce nu are legătură cu Zahirul îmi parvine atenuat și, parcă, dintr-o depărtare: disprețuitoarea imagine a Teodelinei, durerea fizică. Tennyson spunea că, dacă am fi în stare să înțelegem o singură floare, am ști cine suntem și ce este lumea. A vrut să spună, poate, că nu există fapt, oricât de umil, care să nu implice istoria universală și infinita ei concatenare de efecte și de cauze. A vrut să spună, poate, că lumea vizibilă e conținută, întreagă, în fiecare reprezentare, tot astfel cum voința, după Schopenhauer, e conținută, întreagă, în fiecare subiect. Cabaliștii socoteau că omul este un microcosm, o simbolică oglindă a universului; totul, după Tennyson, ar fi astfel. Totul, chiar și intolerabilul Zahir.

Înainte de 1943 voi fi împărtășit destinul Juliei. Va trebui să fiu hrănit și îmbrăcat de alții, nu

voi mai ști dacă e seară sau e dimineață, nu voi mai ști cine a fost Borges. A califica acest viitor drept cumplit ar fi, însă, o inexactitate, de vreme ce nici una dintre circumstanțele lui nu va mai fi validă pentru mine. Ar fi ca și cum am susține că este îngrozitoare durerea unui anesteziat căruia i se deschide craniul. Eu nu voi mai percepe universul, voi percepe Zahirul. Conform doctrinei idealiste, verbele *a trăi* și *a visa* sunt perfect sinonime; de la mii de aparențe, voi trece la una singură; de la un vis foarte complex, la unul foarte simplu. Alții au să viseze că eu sunt nebun, în timp ce eu am să visez Zahirul. Când toți oamenii de pe fața pământului se vor gândi, zi și noapte, la Zahir, care va mai fi atunci visul și care realitatea, pământul sau Zahirul?

În ceasurile goale ale nopții încă mai pot umbla pe străzi. Zorii mă surprind de obicei pe o bancă din piața Garay, gândindu-mă (încercând să mă gândesc) la acel pasaj din *Asrar Nama*, unde se spune că Zahirul e umbra Rozei și sfârșirea Vălului. Leg această opinie de faptul următor: pentru a se pierde în Dumnezeu, sufiții repetă întruna propriul nume sau cele nouăzeci și nouă de nume divine, până când acestea ajung să nu mai spună nimic. Eu aspir să străbat același drum. Voi sfârși, poate, prin a toci Zahirul, tot gândindu-l și regândindu-l fără încetare; îndărătul monedei se află, poate, Dumnezeu.

*Lui Wally Zenner*

## SCRIPTURA ZEULUI

Tainița este adâncă și din piatră; forma ei, aceea a unei emisfere aproape perfecte, chiar dacă

pardoseala (care e tot din piatră) este ceva mai mică decât cercul maxim, fapt ce agravează întrucâtva sentimentele de opresiune și de vastitate. Un zid median o desparte în două; deși foarte înalt, acesta nu atinge partea superioară a bolții; de o parte mă aflu eu, Tzinacân, mag al piramidei lui Qaholom, pe care Pedro de Alvarado a ars-o; de cealaltă parte se află un jaguar, care măsoară, cu tainici pași egali, timpul și spațiul captivității. La nivelul solului, o fereastră înaltă, prevăzută cu drugi, întrerupe zidul central. La ceasul fără umbră [amiaza], deasupra se deschide un chepeng, și un temnicer, pe care anii au izbutit, încet, să-l șteargă, manevrează un scripete de fier și ne coboară, la capătul unei frânghii, ulcioare cu apă și bucăți de carne. Lumina pătrunde în hrubă; în clipa aceea pot vedea jaguarul.

Am pierdut socoteala anilor pe care i-am trăit zăcând în beznă; eu, care odinioară eram tânăr și puteam să mă mișc prin hruba aceasta, nu mai fac altceva decât să aștept, în atitudinea propriei mele morți, sfârșitul pe care mi-l pregătesc zeii. Cu pătrunzătorul cuțit de cremene am deschis pieptul atâtor victime și, iată, acum n-aș mai fi în stare, fără a folosi magia, să mă ridic din pulbere.

În ajunul arderii Piramidei, oameni coborâți de pe cai uriași m-au chinuit cu fiare înroșite în foc, voind să afle, de la mine, ascunzișul unei comori de taină. Au doborât, sub ochii mei, idolul zeului, însă acesta nu m-a părăsit și am răbdat caznele fără a scoate o vorbă. M-au sfâșiat, m-au frânt, m-au schilodit și apoi m-am deșteptat în temnița aceasta, din care nu voi ieși în viața-mi muritoare.

Rob al fatalității de a face neapărat ceva, de a popula într-un fel sau altul timpul, am încercat să-mi amintesc, în umbra mea, tot ce știam. Nopti după nopți am irosit, silindu-mă să-mi amintesc numărul unor șerpi de piatră sau forma unui arbore medicinal. Astfel am izbutit să birui anii, astfel am

luat din nou în stăpânire toate câte îmi aparținuseră cândva. Într-o noapte am simțit că mă apropiam de o amintire anume; înainte de a vedea marea, drumețul simte o neliniște în sânge. Câteva ceasuri mai târziu, amintirea a început să mi se deslușească; era una din datinile privitoare la zeu. Acesta, prevăzând că la sfârșitul vremurilor aveau să se petreacă o seamă de nenorociri și pustiiri, alcătuisese, în ziua cea dintâi a Firii, o scriptură magică, în stare să alunge acele rele. O scrisese astfel încât să ajungă la cele mai îndepărtate generații și să nu fie vătămată de întâmplare. Nimeni nu știe unde va fi scris-o, nici cu ce caractere, dar sigur este că ea dăinuie, în taină, și că o va citi unul din cei aleși. M-am gândit că ne aflăm, neîndoielnic, la sfârșitul vremurilor și că destinul meu de ultim sacerdot al zeului îmi va îngădui privilegiul de a dezlega acea scriptură. Faptul că mă găseam înconjurat de zidurile unei temnițe nu izbutea să-mi zădărnicească speranța; de mii de ori văzusem, poate, inscripția lui Qaholom, și nu-mi mai rămânea decât s-o înțeleg.

Gândul acesta mă însuflețește și îmi provocă un soi de amețală. Pe fața pământului există forme străvechi, forme incoruptibile și eterne; oricare dintre ele ar putea fi simbolul căutat. Cuvântul zeului ar putea fi un munte, sau un râu, sau chiar împărăția, sau așezarea astrilor. Însă de-a lungul veacurilor munții se netezesc, și drumul unui râu se abate adesea din făgaș, împărățiile cunosc schimbări și pustiiri, iar așezarea astrilor e schimbătoare. Pe bolta cerului e nestatornicie. Muntele, ca și steaua sunt indivizi, și indivizii sunt supuși pieirii. Am căutat de aceea altceva, mai tenace, mai puțin vulnerabil. M-am gândit la generațiile de cereale, de ierburi, de păsări, de oameni. Propriul meu chip e, poate, purtătorul formulei magice, poate că sunt, eu însumi, capătul propriilor mele căutări. Pradă acestor îndoieli mă

aflam când mi-am adus aminte dintr-o dată că unul din atributele zeului este jaguarul.

Atunci sufletul meu s-a simțit copleșit de înduioșare. Mi-am închipuit prima dimineață a timpului, mi l-am închipuit pe zeul meu încredințând mesajul blănii vii a jaguarilor, care aveau să se împreune și să se înmulțească la nesfârșit, în peșterile adânci, în păpuriș, pe insule, pentru ca cei din urmă oameni să-l primească. Mi-am închipuit această rețea de tigri, acest fierbinte labirint de tigri ce aveau să răspândească spaima peste pășuni și în turme doar ca să se păstreze un desen. În jumătatea cealaltă a hrubei se afla un jaguar; în faptul că-mi era vecin am deslușit o confirmare a ipotezei mele, precum și o tainică favoare.

Ani lungi am învățat apoi ordinea și configurarea petelor. Fiece oarbă zi îmi acorda o clipă de lumină, și astfel am putut statornici în minte negrele forme ce brăzdau blana galbenă. Unele dintre ele erau făcute doar din puncte; altele alcătuiau dungi transversale pe fața interioară a labelor; altele, în formă de inel, se repetau. Poate că însemnau același sunet sau același cuvânt. Multe aveau marginile roșii.

N-am să vorbesc despre truda-mi istovitoare. Nu o dată am strigat către adâncă boltă că e cu neputință să descifrez textul acela. Treptat, apoi, enigma concretă în care eram prins a început să mă neliniștească mai puțin decât enigma generică a unei sentințe scrise de un zeu. Ce tip de sentință (m-am întrebat) va fi alcătuit o minte absolută? Am cugetat că nici chiar în limbajele umane nu există propoziție care să nu implice universul întreg; a spune *tigrul* înseamnă a spune tigrii care l-au zămislit, cerbii și țestoasele pe care el le-a devorat, pășunea din care s-au hrănit cerbii, pământul care a fost maică a pășunii, cerul care i-a dat lumină pământului. Am cugetat că, în limbajul unui zeu, orice cuvânt e în stare să enunțe această

infinită concatenare a faptelor, și nu doar în mod implicit, ci explicit, și nu doar în mod progresiv, ci imediat. Cu timpul, noțiunea de sentință divină a început să-mi pară puerilă sau blasfematoare. Un zeu, mi-am spus, trebuie să rostească doar un singur cuvânt și, în cuvântul acesta, absolutul. Nici un cuvânt rostit de el nu poate fi inferior universului sau mai restrâns decât suma timpului. Umbre sau simulacre ale acestui cuvânt, ce înlocuiește un întreg limbaj și toate câte le cuprinde un limbaj, sunt ambițioasele și sărmatele vorbe omenesti, *tot, lume, univers*.

Într-o zi sau într-o noapte — între zilele și nopțile mele, ce deosebire poate fi? — am visat că pe pardoseala temniței se află un fir de nisip. Am adormit din nou, indiferent; am visat că mă trezesc și că văd două fire de nisip. Am adormit din nou; am visat că firele de nisip se făcuseră trei. S-au înmulțit așa până au umplut cu totul temnița și se făcea că eu muream sub apăsarea acelei emisfere de nisip. Am înțeles că visez: cu un uriaș efort, m-am deșteptat. Deșteptarea a fost zadarnică. Innumerabilul nisip mă sufoca. Cineva îmi spuse: *Nu te-ai trezit cu adevărat, ci numai într-un vis anterior. Acest vis se află înlăuntrul altuia și tot așa la infinit, și infinită e și suma firelor de nisip. Drumul pe care va trebui să-l străbați înapoi este interminabil și vei muri înainte de a te fi trezit cu adevărat.*

M-am simțit pierdut. Nisipul îmi năpădea gura, însă am strigat: *Nici nisipul din vis nu va putea să mă ucidă și nici vise nu există care să stea înlăuntrul altor vise.* O strălucire m-a trezit. În bezna de deasupra se strecura un cerc de lumină. Văzui chipul și mâinile temnicerului, scripetele, frânghia, carnea și ulcioarele.

Omul ajunge să se confunde, treptat, cu forma destinului său; cu vremea, el se suprapune circumstanțelor vieții sale. Mai mult decât un dezlegător de enigme sau un răzbunător, mai mult

decât un sacerdot al zeului, mă simțeam un întemnițat. Din nesfârșitul labirint de visuri m-am întors în aspra temniță ca în propria-mi casă. I-am binecuvântat umezeala, i-am binecuvântat jaguarul, i-am binecuvântat îngustul ochi de lumină, am binecuvântat bătrânu-mi trup plin de dureri, am binecuvântat bezna și piatra.

Atunci s-a petrecut ceea ce nu pot nici să uit și nici să împărtășesc. S-a petrecut unirea cu divinitatea, cu universul (nu știu dacă vorbele acestea se deosebesc). Extazul nu-și repetă simbolurile; sunt unii care l-au văzut pe Dumnezeu într-o sclipire de lumină, unii care l-au deslușit într-o spadă sau în învolburările unei roze. Eu am văzut o Roată uriașă, care nu se afla în fața ochilor mei, nici în spate, nici în lateral, ci în toate locurile, în același timp. Această Roată era făcută din apă, dar și din foc, și era (cu toate că i se vedea marginea) infinită. Înlănțuite, o alcătuiau toate lucrurile care vor fi, care sunt și au fost, iar eu eram unul din firele acestei urzeli totale, și Pedro de Alvarado, care mă chinuise, era și el un fir. Aici se aflau cauzele și efectele și îmi era de ajuns să văd această Roată pentru a înțelege totul, la nesfârșit. O, fericire de a înțelege, mai mare decât cea de a născoci ori de a simți! Am văzut universul și am văzut rosturile intime ale universului. Am văzut originile despre care vorbește Cartea cea Mare. Am văzut munții care s-au ivit din ape, am văzut primii oameni de lemn, am văzut ulcioarele răzvrătite împotriva oamenilor, am văzut câinii sfășiindu-le chipurile. Am văzut zeul fără chip care se află îndărătul zeilor. Am văzut deveniri infinite ce alcătuiau o unică fericire și, înțelegându-le pe toate acestea, am ajuns să înțeleg și scriptura jaguarului.

E o formulă de paisprezece cuvinte întâmplătoare (ce par întâmplătoare) și mi-ar fi de ajuns s-o rostesc cu glas tare pentru a fi atotputernic. Mi-ar fi de ajuns să o rostesc pentru a

năru-i această temniță din piatră, pentru ca ziua să năvălească în noaptea mea, pentru ca eu să fiu iar tânăr, să fiu nemuritor, pentru ca tigrul să-l sfâșie pe Alvarado, pentru a putea să împlânt cuțitul sacru în piepturi spaniole, pentru a zidi iar piramida, pentru a zidi împărăția ca înainte. Paisprezece silabe, paisprezece cuvinte, și eu, Tzinacân, aş stăpâni pământurile pe care le-a stăpânit Moctezuma. Dar știu că niciodată nu voi rosti aceste cuvinte, pentru că nu-mi mai amintesc de Tzinacân.

Să moară o dată cu mine taina înscrisă în lungul șir al tigrilor. Cel ce a întrezărit universul, cel ce a întrezărit arzătoare rosturi ale universului nu se mai poate gândi la un om, la comunele-i bucurii sau dureri, chiar dacă acel om este el însuși. Acel om a *fost el* și acum atare fapt a încetat de a mai avea vreo însemnătate. Ce însemnătate poate să mai aibă soarta *celuilalt*, ce însemnătate poate să mai aibă neamul *celuilalt*, dacă el, acum, este *nimeni*? De aceea nu rostesc formula, de aceea las ca zilele să mă dea încet uitării, abandonat în beznă.

*Emei Risso Platero*

ABENJACÂN EL BOJARI, MORT ÎN  
LABIRINTUL SĂU

*..seamănă cu păianjenii care-și țes pânza.*

Coranul, XXIX, 40

Acesta — spuse Dunraven cu un gest larg, care nu refuza stelele acoperite de nori, cuprinzând câmpia întunecată și fără margini, marea și o clădire maiestuoasă și decrepită, asemănătoare cu

un grajd dărăpănat pentru cai — este pământul strămoșilor mei.

Unwin, prietenul său, își scoase pipa din gură și îngână, în semn de aprobare, câteva sunete modeste. Era în prima după-amiază din vara lui 1914; obosiți de o lume fără demnitatea pericolului, cei doi prieteni aleseseră singurătatea acestui colț din Cornwall. Dunraven avea o barbă de culoare închisă și se considera autorul unei considerabile epopei pe care contemporanii săi aproape că nu o vor putea scanda și a cărei temă nu-i fusese încă, nici lui, relevantă. Unwin publicase un studiu asupra teoremei pe care Fermat nu apucase s-o scrie pe marginea unei pagini din Diofant. Amândoi — e, oare, necesar s-o mai spun? — erau tineri, veseli și pasionați.

— Să tot fie un sfert de secol, a continuat Dunraven, de când Abenjacán el Bojari, stăpân sau rege al nu mai știu cărui trib nilotic, a murit în camera principală a acestei clădiri, în mâinile vărului său, Zaid. După atâția ani, împrejurările morții lui rămân necunoscute.

Unwin întreabă, cu supunere, din ce cauză.

— Din mai multe motive, primi răspunsul. În primul rând, această casă este un labirint. În al doilea rând, era păzită de un sclav și de un leu. În al treilea rând, s-a pierdut un tezaur ascuns. În al patrulea rând, asasinul, când s-a petrecut crima, era mort. În al cincilea... Unwin, obosit, îl întrerupse.

— Nu multiplica misterele. Trebuie să fie simple. Amintește-ți de scrisoarea furată de către Poe sau de camera zidită a lui Zangwill.

— Sau complexe, i-a replicat Dunraven. Amintește-ți de univers.

Urcând colinele nisipoase, ajunseră lângă labirint. Acesta, de aproape, li s-a părut un perete drept și aproape nesfârșit, din cărămidă netencuită, puțin mai înalt decât un stat de om. Dunraven îi spuse că avea formă de cerc, dar că suprafața lui era atât de dilatată încât nu se distinge curbura.

Unwin își aminti de Nicolaus Cusanus, pentru care orice linie dreaptă este un arc de cerc infinit; spre miezul nopții descoperiră o ușă distrusă care dădea spre coridorul orb și plin de riscuri. Dunraven spuse că în istoricul casei există multe încrucișări, dar că, mergând mereu la stânga, în mai puțin de o oră vor ajunge în centrul întregii urzeli. Unwin se declară de acord. Pașii răsunară cu grijă pe dușumeaua de piatră; coridorul se bifurcă în altele mai înguste. Casa, cu acoperișul foarte jos, părea că vrea să-i sugrume. Au fost nevoiți să meargă unul în spatele celuilalt prin bezna întortocheată. Unwin mergea în față. Zidul invizibil curgea sub mâna sa aspru și colțuros. Înaintând încet, în beznă, Unwin a ascultat din gura prietenului său povestea morții lui Abenjacán.

— Poate că prima mea amintire, a spus Dunraven, este cea a lui Abenjacán el Bojari în portul din Pentreath. Îl însoțeau un om negru și un leu; neîndoielnic, primul negru și primul leu văzuți de mine, în afara celor desenați în *Sfânta Scriptură*. Eram copil, dar fiara de culoarea soarelui și negrul de culoarea nopții m-au impresionat mai mult decât Abenjacán. Mi s-a părut foarte înalt; măsliniu, cu ochii întredeschiși și negri, cu nasul în vânt și buze groase, cu barba de culoarea șofranului, cu piept puternic și cu pasul sigur și tăcut. Acasă, le-am spus: „A venit un rege cu un vapor”. După aceea, când zidarii au început să lucreze, i-am lungit numele spunându-i Regele Babei.

Vestea că străinul va locui la Pentreath a fost primită cu bucurie; mărimea și forma clădirii pe care o construia au provocat stupoare și scandaluri. Tuturor li s-a părut inadmisibil ca o casă să fie alcătuită dintr-o singură încăpere și din leghe și leghe de coridoare. Maurii pot să aibă astfel de case, dar nu și creștinii — spunea lumea. Parohul nostru, om cu lecturi ciudate, domnul Allaby, a exhumat povestea unui rege pe care Divinitatea l-a

pedepsit pentru că își construise un labirint și a ținut după aceea o predică. În luna următoare, Abenjacán a vizitat parohia; împrejurările acelei întâlniri secrete nu s-au aflat pe atunci, dar nu s-a mai rostit nici un cuvânt despre aceasta în biserică, iar maurul a reușit să-și tocmească zidarii. Câțiva ani mai târziu, când Abenjacán a murit, Allaby le-a spus autorităților ceea ce vorbise la acea întâlnire.

În picioare, Abenjacán i-a spus cuvintele acestea sau altele asemănătoare: „Nimeni nu mă poate împiedica să fac ceea ce fac. Vinovăția pe care o port în suflet e atât de mare încât, chiar dacă aș rosti timp de secole Ultimul Nume al lui Dumnezeu, nu mi-aș ușura nici cu o picătură frica și groaza pentru ziua de mâine; chiar dacă l-aș ucide cu aceste mâini, aceasta nu ar agrava cu nimic chinurile pe care mi le rezervă infinita Judecată de Apoi. Numele meu este cunoscut în toate colțurile lumii; sunt Abenjacán el Bojari și am domnit peste triburile deșertului cu un sceptru de fier. Ani de zile le-am luat tot ce aveau, împreună cu vărul meu Zaid, dar Dumnezeu le-a auzit tânguirea și le-a îngăduit să se revolte. Oamenii mei au fost înfrânți și tăiați cu cuțitul. Eu am reușit să fug cu tezaurul pe care apucasem să-l strâng. Zaid m-a condus la mormântul unui sfânt de la poalele unui munte de piatră. I-am poruncit sclavului meu să supravegheze deșertul; Zaid și eu ne-am culcat, frânți de oboseală. În noaptea aceea mi s-a părut că eram strâns într-o plasă de șerpi. M-am trezit înspăimântat. Alături de mine, în zori, Zaid mai dormea încă; o pânză de păianjen, prăbușită peste mine, mă făcuse să am visul acela. M-a durut faptul că Zaid, care era un laș, mai continua să doarmă. M-am gândit că tezaurul nu era fără fund și că el ar fi putut să-și ceară partea sa. La brâu, purtam iataganul cu mâner de argint; l-am tras și i-am străpuns gâtul. În agonie, a murmurat câteva vorbe pe care n-am reușit să le înțeleg. M-am uitat la el; era mort, dar mi-a fost

teamă că s-ar putea ridica și i-am poruncit sclavului să-i zdrobească fața cu o piatră. Am rătăcit, sub cer, mai multe zile, până am zărit marea. Pluteau pe valurile ei vapoare înalte: m-am gândit că un mort nu va putea să meargă pe mare și m-am hotărât să caut un alt pământ. În prima noapte de călătorie am visat că-l ucideam pe Zaid. S-a repetat tot ceea ce se întâmplase și de data aceasta i-am înțeles cuvintele de pe urmă. Mi-a spus: *Așa cum mă strivești acum, oriunde te vei afla, te voi strivi și eu.* M-am jurat să scap de o astfel de amenințare; mă voi ascunde în centrul unui labirint pentru ca fantasma sa să se rătăcească."

O dată spuse toate acestea, a plecat. Allaby s-a gândit că maurul era nebun și labirintul absurd era un simbol și o dovadă limpede a acestei nebunii. După aceea și-a dat seama că această explicație corespunde construcției extravagante și povestirii ciudate, dar nu și impresiei energice pe care o lăsa omul. Poate că astfel de povestiri sunt ceva obișnuit în nisipurile egiptene, poate că astfel de cazuri rare corespund (asemeni dragonilor lui Plinius) mai mult unei culturi decât unei persoane... Allaby, la Londra, a recitat numere vechi din „Times”; a verificat adevărul despre revolta sclavilor și despre înfrângerea lui Bojari și a vizirului, care se purta ca un laș.

Îndată ce zidarii au terminat lucrul, acesta s-a instalat în centrul labirintului. Nimeni nu l-a mai văzut plimbându-se; uneori, Allaby se temea că Zaid l-ar fi descoperit și ucis. Noaptea, vântul ne aducea urletul leului și oile din țarc se strângeau cu o spaimă ancestrală.

Trecând spre Cardiff sau Bristol, în golful mic mai ancorau, uneori, corăbii din porturile orientale. Sclavul ieșea din labirintul care pe vremea aceea (îmi amintesc) era mai roșu decât acum, schimba câteva cuvinte africane cu echipajele și părea că umblă să descopere printre oameni fantasma

regelui. Se știa foarte bine că astfel de ambarcații aduceau contrabandă, alcool și fildeș. De ce nu ar fi adus și oameni morți?

La trei ani după construirea clădirii, la poalele colinelor a ancorat *Rose of Sharon*. Nu m-am aflat printre cei care l-au văzut și poate că imaginea pe care o am despre velier este influențată de litografiile uitate din Aboukir sau Trafalgar. Îmi dau însă seama că era vorba de unul dintre vapoarele acestea care par mai degrabă opera unui tâmplar și nu a unui armator și, chiar mai mult, nu sunt opera unui tâmplar, ci a unui lucrător în abanos. Era (dacă nu în realitate, în visurile mele) negru-strălucitor, iute și fără zgomot și era condus de arabi și malaiezi.

A ancorat în zorii unei zile de octombrie. Spre după-amiază, Abenjacán a dat buzna în casa lui Allaby. Era îngrozit; abia de a putut să articuleze știrea că Zaid intrase deja în labirint și că sclavul și leul său fuseseră uciși. A întrebat în mod serios dacă autoritățile ar putea să-l apere. Mai înainte însă ca Allaby să-i poată răspunde, s-a retras, terorizat de aceeași groază care-l adusese în casa acestuia, pentru a doua și ultima oară. Singur în bibliotecă, Allaby se gândea că fricosul acesta, în Sudan, oprimase triburi neîmblânzite și știa ce-i o bătălie și ce înseamnă să ucizi. A doua zi, vaporul plecase (spre Suakin, în Marea Roșie; s-a aflat mai apoi). Și-a dat seama că datoria sa era de a dovedi moartea sclavului și s-a dus spre labirint.

Povestea găfăită a lui Bojari i s-a părut fantastică, dar pe unul din coridoare a dat peste leu și leul era mort, iar într-un alt coridor a dat peste sclav și sclavul era mort. În camera din centru l-a găsit pe Bojari, căruia îi distruseseră fața. La picioarele lui se afla o casetă lucrată în sidef; i se forțase încuietorea și nu mai rămăsese înăuntru nici o monedă.

Dunraven rostise ultimele fraze cu pauze oratorice, pentru a fi elocvent; Unwin și-a dat

seama că acesta povestise de mai multe ori întâmplarea cu pricina, cu aceeași gravitate și cu aceeași ineficacitate. L-a întrebat, pentru a se face că era foarte preocupat:

— Cum au murit leul și sclavul?

Glasul incorigibil i-a răspuns cu aceeași gravitate:

— Până și acestora li se distruseseră fețele.

La zgomotul pașilor s-a adăugat murmurul ploii. Unwin s-a gândit că vor dormi în labirint, în camera centrală a povestirii și că mai târziu, în amintire, această lungă neplăcere va suna ca o aventură. A tăcut. Dunraven nu s-a putut stăpâni, și l-a întrebat ca unul care nu iartă nici o datorie:

— Nu-i așa că povestea aceasta este inexplicabilă?

Unwin i-a răspuns ca unul care gândește cu voce tare:

— Nu știu dacă este explicabilă sau inexplicabilă. Știu că-i o minciună.

Dunraven s-a făcut foc și a invocat mărturia fiului mai mare al preotului (Allaby, se pare, murise), precum și pe cea a tuturor oamenilor din împrejurimi. Nu mai puțin surprins decât Dunraven, Unwin și-a cerut scuze. În întuneric, timpul părea mai lung; amândoi s-au temut că s-au rătăcit și erau foarte obosiți în clipa când o lumină plăpândă, căzând de sus, le-a desenat primele trepte ale unei scări înguste. Au urcat și au pătruns într-o cameră rotundă, în ruină. Rămâneau două dovezi ale fricii urgisitului rege: o mică fereastră care se deschidea peste câmpie și mare, iar pe dușumea o trapă care se deschidea peste scară. Camera, chiar dacă era destul de spațioasă, semăna cu o celulă de închisoare.

Cei doi prieteni, nu atât din cauza ploii, cât din dorința de a trăi pentru amintirile de mai târziu o astfel de aventură, au rămas peste noapte în labirint. Matematicianul a dormit fără griji; nu

același lucru s-a petrecut cu poetul, chinuit de versuri pe care le considera detestabile:

*Faceless the sultry and overpowering Hon,  
Faceless the sthcken slave, faceless the king.*

Unwin credea că nu-l interesase povestea morții lui Bojari, dar s-a deșteptat convins că o descifrase. Întreaga zi a fost foarte preocupat și neprietenos, construind și distrugând tot felul de ipoteze, iar trei sau patru nopți mai târziu l-a chemat pe Dunraven într-o berărie din Londra și i-a spus, mai mult sau mai puțin, următoarele cuvinte:

— La Cornwall ti-am spus că istoria aceea era o minciună. *Faptele* erau adevărate sau puteau să nu fie, dar povestite așa cum le-ai povestit tu erau, în mod absolut sigur, o minciună curată. Voi începe cu cea mai mare minciună dintre toate, cu incredibilul labirint. Un om care este urmărit nu se ascunde într-un labirint. Nu construiește un labirint pe un loc ridicat, lângă țărmuri, mai ales unul roșu care atrage atenția marinarilor de departe. Nu-i nevoie să construiești un labirint atâta timp cât universul e labirintul cel mai perfect. Pentru cel care vrea într-adevăr să se ascundă, Londra este un labirint mult mai bun decât un balcon spre care duc toate coridoarele unei întregi clădiri. Judecata aceasta mi-a fost dezvăluită în noaptea aceea, în timp ce ascultam cum plouă peste labirint și ne chinuiam să putem adormi; atras de ea, am optat pentru uitarea absurdităților tale, gândindu-mă la ceva mai sănătos.

— La teoria aproximațiilor, să spunem sau la cea de-a patra dimensiune a spațiului, a intervenit Dunraven.

— Nu, i-a replicat Unwin cu seriozitate. M-am gândit la labirintul din Creta. La labirintul în centrul căruia se afla un om cu cap de taur.

Dunraven, cunosător al romanelor polițiste, s-a gândit la faptul că rezolvarea misterului este, întotdeauna, inferioară misterului ca atare. Misterul are ceva supranatural și chiar divin; rezolvarea lui e o scamatorie. Și pentru a întârzia inevitabilul, i-a spus:

— Cap de taur are, pe monede și în sculpturi, Minotaurul. Dante și l-a imaginat cu trup de taur și cap de om.

— Îmi convine și versiunea aceasta, i-a spus Unwin. Ceea ce interesează este asemănarea dintre clădirea monstruoasă cu locuitorul monstruos. Minotaurul îndreptățește de departe o astfel de construcție. Nimeni nu va spune același lucru despre o amenințare comunicată prin vis. Evocându-mi înfățișarea Minotaurului (lucru fatal în cazul când te afli într-un labirint), în mod virtual, problema era rezolvată. Totuși, mărturisesc că nu mi-am dat seama că această înfățișare ar fi fost cheia și, în felul acesta, a trebuit ca povestirea ta să-mi ofere un simbol mai exact: păianjenul.

— Păianjenul? a îngânat, perplex, Dunraven.

— Da. Nu m-ar surprinde în nici un fel faptul că păianjenul (forma universală a păianjenului, să ne înțelegem bine, păianjenul lui Platon) i-ar fi sugerat asasinului (pentru că există un asasin) comiterea crimei. Ți amintești că Bojari, în mormântul de lângă poalele aceluia munte de piatră, a visat o plasă de șerpi și că, trezindu-se, și-a dat seama că visul acesta îi fusese provocat de un păianjen. Să ne întoarcem, însă, la noaptea în care Bojari a avut acest vis. Regele învins, vizirul și sclavul fug prin deșert cu tezaurul. Se refugiază într-un mormânt. Vizirul, despre care știm că este un laș, doarme; regele, despre care știm că este un om curajos, nu doarme. Și tot regele, pentru a nu împărți tezaurul cu vizirul, îi străpunge gâtul cu iataganul; umbra acestuia îl amenință în vis, într-o altă noapte. Toate acestea sunt de necrezut; îmi dau seama că lucrurile s-au petrecut absolut altfel. În

noaptea aceea, cel care a dormit a fost regele, curajosul, și a vegheat Zaid, lașul. A dormi înseamnă a te sustrage universului și această sustragere este destul de grea pentru cel care se știe urmărit cu sabia trasă din teacă. Lacom, Zaid s-a aplecat peste rege. S-a gândit să-l ucidă (poate chiar s-a jucat cu pumnalul), dar n-a îndrăznit. L-a chemat pe sclav, au ascuns o parte din tezaur în pământ și au fugit la Suakin și, după aceea, în Anglia. Nu pentru a se ascunde de Bojari, ci pentru a-l atrage și a-l omorî a construit labirintul acesta roșu și înalt în fața mării. Știa că vapoarele vor duce spre porturile Nubiei faima omului cu părul roșu, a sclavului și leului și mai știa că, târziu sau devreme, Bojari va veni să-l caute în labirintul său. Trapa îl aștepta în ultimul coridor. Bojari îl disprețuia cu desăvârșire; nu s-ar fi coborât într-atât încât să ia vreo măsură de precauție. Ziua mult așteptată a sosit: Abenjacán a debarcat în Anglia, a ajuns la porțile labirintului, a străbătut coridoarele oarbe și poate că a urcat și primele trepte ale scării în clipa când vizirul l-a ucis, poate împușcându-l prin deschizătoarea trapei. Sclavul a ucis leul și un alt glonț a ucis sclavul. După aceea, Zaid, cu o piatră, a distrus chipurile celor trei. A trebuit să facă acest lucru; un singur mort cu fața distrusă ar fi pus problema unei identificări, dar animalul, sclavul și regele alcătuiau o serie și, date fiind primele două, cea de-a treia era evidentă. Nu-i nimic ciudat în faptul că atunci când a vorbit cu Allaby îl stăpânea groaza: abia apucase să-și aplice oribilul plan până la capăt și se pregătea să dispară din Anglia pentru a-și recupera tezaurul. O liniște care te făcea să gândești sau să fii incredul a urmat cuvintelor lui Unwin. Înainte de a-și spune părerea, Dunraven a cerut încă o bere.

— Sunt de acord, a spus el, ca Abenjacán al meu să fie Zaid. Astfel de metamorfoze, îmi vei spune, sunt artificii clasice ale genului, adevăratele *convenții* pe care trebuie să le accepte cititorul.

Ceea ce nu pot să admit este amănuntul că o parte din tezaur ar fi rămas în Sudan. Amintește-ți că Zaid fugea de rege și dușmanii regelui; mai ușor e să mi-l închipui furând întregul tezaur decât întârziind pentru a îngropa o parte din el. Poate că nu s-a găsit nici o monedă pentru că nu mai rămăsese nici una; zidarii le vor fi luat pe toate căci, spre deosebire de aurul roșu al Nibelungilor, acesta nu era infinit, în felul acesta l-am vedea pe Abenjacán străbătând marea pentru a-și lua înapoi tezaurul care-i fusese furat.

— Furat, nu, îi spuse Unwin. Folosit la ridicarea pe pământul trădătorilor a unei uriașe curse circulare din cărămidă, menită să-l prindă și să-l anihileze. Zaid, dacă cele spuse de tine despre el sunt adevărate, atunci a procedat astfel din cauza urii și nu a lăcomiei și fricii. A furat tezaurul, dar după aceea și-a dat seama că acesta nu reprezenta pentru el lucrul cel mai important. Important era ca Abenjacán să dispară. A simulat că el este Abenjacán, l-a ucis pe Abenjacán și în cele din urmă *a fost Abenjacán*.

— Da, i-a întărit Dunraven spusele sale. A fost un vagabond care, înainte de a fi nimeni în fața morții, își va aminti că a fost sau s-a făcut că a fost cândva rege.

## CEI DOI REGI ȘI CELE DOUĂ LABIRINTURI<sup>[16]</sup>

Oameni demni de încredere spun (dar Allah știe mai mult) că în primele zile a existat un rege peste insulele Babiloniei care i-a chemat la el pe toți arhitecții și magii, poruncindu-le să-i construiască un labirint atât de complicat și de subtil încât nici cei mai curajoși bărbați să nu se aventureze pe coridoarele lui, iar dacă o vor face,

totuși, să se piardă pentru totdeauna. Această lucrare era un adevărat scandal, pentru că miracolele și confuzia sunt lucruri care țin numai de Dumnezeu, și nu de oameni. Cu trecerea vremii, la curtea regelui s-a prezentat un rege arab, și acesta (pentru a glumi pe seama simplității oaspetelui său) l-a făcut să pătrundă în labirintul prin care a rătăcit, umilit și surprins, până la căderea serii. Atunci, a implorat sprijinul divin și a dat de ieșire. Buzele sale n-au proferat nici o plângere, dar i-a spus regelui Babiloniei că el, în Arabia, avea un labirint mai bun ca acesta și că, dacă va voi Dumnezeu, într-o zi are să i-l arate. S-a întors după aceea acasă, și-a strâns căpitanii și armatele și-a venit peste regatul Babiloniei, având norocul să-i distrugă palatele, să-i omoare pe oamenii de aici și să-l facă chiar pe rege prizonier. L-a legat în spinarea unor cămile iuți și l-a dus în deșert. Au mers cale de trei zile și trei nopți, după care i-a spus: „O, rege peste timp, substanță și secol! În Babilonia ai vrut să mă pierzi într-un labirint de bronz cu scări, uși și ziduri; acum, Atotputernicul a vrut să ți-l arăt pe al meu, care nu are scări pentru a le sui, nici porți pentru a le forța, nici ziduri care să-ți oprească mersul, nici coridoare să-ți obosească pașii.”

După aceea i-a dezlegat legăturile și l-a părăsit în mijlocul deșertului, unde a murit de foame și sete. Gloria să fie cu Cel care nu moare.

## AȘTEPTAREA

Trăsura l-a lăsat la numărul patru mii patru din strada aceasta din nord-vest. Nu trecuse de nouă dimineața; omul a observat cu plăcere bananii, pătrățelul de pământ din jurul fiecăruia, casele cu balconașe decente, farmacia de alături, romburile alungite de la vopsitorie și fierărie. Un zid orb și lung, cel al spitalului, oprea trotuarul din

partea cealaltă; soarele scapără undeva, peste sere. Omul s-a gândit că aceste lucruri (întâmplătoare acum și arbitrare, fără vreo ordine, precum cele ce se văd în vis), cu timpul, dacă o vrea Dumnezeu, vor fi invariabile, necesare și familiare. Pe vitrina farmaciei se citea în litere de faianță: Brestauer. Evreii începeau să-i înlocuiască pe italieni și spanioli. Cu atât mai bine. N-avea chef să aibă de-a face cu oameni de același sânge cu al său.

Vizitiul l-a ajutat să-și coboare cufărul; o femeie cu aer distrat sau obosit i-a deschis, în cele din urmă, poarta. De pe capră, vizitiul i-a restituit una dintre monede, o para orientală pe care o avea în buzunar din timpul nopții, de la hotelul Melo. Omul i-a înmănat patruzeci de *centavos* și, imediat, a înțeles: „Sunt obligat să mă port în așa fel încât toți să-și uite de mine. Am săvârșit două greșeli: i-am dat o monedă dintr-o altă țară și i-am dovedit că această încurcătură mă preocupă.”

Însoțit de femeie, a străbătut curtea și primul vestibul. Spre norocul lui, camera ce-i fusese rezervată dădea într-o a doua curte. Patul era de fier. Meșterul îl deformase în curbe fantastice, închipuind ramuri și frunze de viță; în cameră mai erau un dulap înalt de brad, o noptieră, un raft cu cărți pus pe dușumea, două scaune desperecheate, un lavoar cu ligheanul său, săpuniera și cana de apă, precum și o sticlă de culoare murdară. O hartă a provinciei Buenos Aires și un crucifix împodobeau pereții. Tapetul era roșiatic, cu păuni uriași, repetându-și coada înfoiată. Singura ușă dădea spre curte. Pentru a putea introduce cufărul înăuntru a trebuit să se schimbe locul scaunelor. Chiriașului i-au plăcut toate; când femeia l-a întrebat cum îl cheamă, i-a spus că Villari, nu ca o sfidare secretă, nici pentru a micșora o umilință pe care, de fapt, n-o simțea, ci pentru că numele acesta îl obseda, și nu s-a putut gândi la altul. Nu l-a sedus, bineînțeles, nici eroarea literară de a-și

închipui că ar putea fi o viclenie să-și însușească numele dușmanului său.

La început, domnul Villari nu ieșea din casă; după câteva săptămâni, s-a plimbat pe stradă, la căderea întunericului. Într-o noapte s-a dus la cinematograful din apropiere. Niciodată n-a părăsit ultimul rând de scaune. Și se ridica mereu cu puțin înainte de sfârșitul filmului. A văzut tragice întâmplări cu vagabonzi; unele, neîndoielnic, aveau imagini greșite; altele, neîndoielnic, aveau imagini care fuseseră, cândva, și ale vieții sale: Villari nu și-a dat seama de acest lucru pentru că ideea unei coincidențe între artă și realitate îi era străină. Supus, încerca doar să-i placă; dorea să reușească s-o ia înaintea lor. Spre deosebire de cei care au citit romane, nu se vedea niciodată pe sine însuși ca pe un erou de carte.

Nu i-a venit niciodată vreo scrisoare, nici măcar o circulară, dar parcurgea cu o speranță nedeslușită o pagină anume din ziare. După-amiaza așeza în fața intrării unul din scaune și sorbea ceai cu un aer grav și cu privirile ațintite asupra zidului din față. Anii de singurătate îl învățaseră că zilele, în amintire, tind să semene între ele, dar că nu exista nici o zi, nici chiar dacă ți-o petreci în închisoare sau în spital, care să nu-ți aducă surprize sau care să nu fie, cercetată de aproape, o înlănțuire de astfel de surprize, oricât de mici și de neînsemnate. În alte închisori cedase tentației de a socoti zilele și orele, dar această închisoare era deosebită pentru că nu avea termen, în afară de cazul în care ziarul i-ar fi adus știrea morții lui Alejandro Villari. Era posibil ca Villari să fi murit, și-atunci această viață era doar un vis. Această situație îl neliniștea pentru că n-a reușit să priceapă dacă era o ușurare sau o nefericire; și-a spus că era absurdă și a respins-o. În zilele de mai demult, îndepărtate prin curgerea timpului și nu prin cele două sau trei întâmplări irevocabile, își dorise multe lucruri cu o dragoste fără scrupul.

Această puternică voință care născuse ura bărbaților și dragostea vreunei femei, nu avea nevoie de lucru deosebite: dorea să dureze și să nu se sfârșească. Savoarea ierbii, a tutunului negru, pânza de umbră care începea să pună stăpânire pe curte erau motive suficiente pentru a-l stimula.

Casa avea un câine lup, foarte bătrân. Villari s-a împrietenit cu el. Îi vorbea în spaniolă, în italiană și în cele câteva cuvinte ale dialectului rustic rămas din copilărie. Villari se străduia să trăiască într-un prezent simplu, fără amintiri și fără profeții. Ultimele îl interesau mai mult decât primele. În mod neclar a început să creadă că a intuit faptul că trecutul este substanța din care se construiește timpul; tocmai de aceea timpul se transformă atât de grabnic în trecut. Oboseala sa, într-o zi, i s-a părut a fi fericirea însăși; în astfel de momente nu era mai complicat decât câinele.

Într-o noapte, o neașteptată durere în fundul gurii l-a zguduit ca un trăsnet, înfricoșându-l. Miracolul oribil s-a repetat după câteva minute și, încă o dată, în zorii zilei. A doua zi, Villari a cerut să i se aducă o trăsură și a coborât la intrarea unui cabinet dentar din Once. Aici i-au scos măseaua și nu s-a purtat nici mai laș, nici mai liniștit decât alte persoane.

Într-o altă noapte, întorcându-se de la cinematograful, a simțit că este împins. Cu furie, cu ură și cu o mulțumire ascunsă, s-a pus față-n față cu obraznicul din spatele său. I-a tras o înjurătură foarte urâtă; acesta, uluit, a îngânat un fel de scuză. Era un om înalt, tânăr, cu părul negru, însoțit de o femeie care amintea tipul de nemțoaică; în noaptea aceea, Villari și-a repetat de mai multe ori că nu-i cunoștea. Totuși, au trebuit să treacă patru sau cinci zile până ieși din nou în stradă.

Între cărțile de pe raft se afla un exemplar din *Divina Commedia*, cu vechiul comentariu făcut de Andreoli. Împins mai mult de un sentiment de datorie decât de curiozitate, Villari a săvârșit

citirea acestei opere capitale; înainte de a mânca citea câte un cânt, apoi, într-o riguroasă ordine, comentariul. Nu a considerat pedepsele infernale nici excesive, nici neverosimile și nu s-a gândit că Dante l-ar fi condamnat ultimului cerc, unde dinții lui Ugolino rod la nesfârșit ceafa lui Ruggieri.

Păunii de pe tapetul roșiatic păreau făcuți pentru a-i da coșmaruri îngrozitoare, dar domnul Villari n-a visat niciodată un umbrar făcut din întortocheate păsări vii. Spre dimineață visa un vis cu același conținut, dar în condiții diferite. Doi oameni și Villari intrau în cameră cu pistoalele pregătite sau îl obligau să iasă din cinematograful sau erau, toți trei, în același timp, necunoscutul care-l împinsese sau îl așteptau, în curte, triști, făcându-se că nu-l cunosc. La sfârșitul visului, scotea pistolul din noptieră (și e adevărat că în sertarul acesteia avea un pistol) și trăgea asupra lor. Zgomotul armei îl deștepta, dar întotdeauna era un vis, iar în alt vis atacul se repeta și în alt vis trebuia să-i omoare din nou.

Într-o dimineață nedeslușită de iulie l-a trezit prezența unor oameni necunoscuți (și nu zgomotul ușii când fusese deschisă), înalți în penumbra camerei, simplificați de această penumbră (întotdeauna în visele lui de groază fuseseră mai clari), atenți, nemișcați și fără grabă, își coborau ochii ca și când i-ar fi obligat la aceasta greutatea armelor. Alejandro Villari și un necunoscut, în sfârșit, dăduseră peste el. Printr-un gest le-a cerut să-l aștepte și s-a întors cu fața la perete, ca și când și-ar fi continuat visul. A făcut-o, oare, pentru a trezi mila celor ce l-au ucis sau pentru că e mai puțin dur să suporti un fapt îngrozitor decât să ți-l închipui și să-l aștepti la nesfârșit sau — și acest lucru pare mai verosimil — pentru ca asasinii să fie un vis, cum fuseseră de atâtea ori, în același loc, la aceeași oră?

Într-o astfel de transă se afla în clipa când gloanțele au intrat în el.

## OMUL DIN PRAG

Bioy Casares își cumpărase din Londra un pumnal ciudat cu lama triunghiulară și cu mânerul în formă de H; prietenul nostru Christopher Dewey, de la Consiliul Britanic, ne-a spus că astfel de arme se folosesc în mod obișnuit în Hindustan. Și-această împrejurare i-a îngăduit să-și amintească faptul că a lucrat în acea țară în timpul dintre cele două războaie (*Ultra Auroram et Gangen*, mi-amintesc că a rostit el, în latină, greșind un vers din Juvenal). Din povestirile pe care ni le-a spus în seara aceea, mă încumet s-o reconstitui pe cea care urmează. Textul meu îi va fi fidel: să mă scape Allah de ispita adăugării de scurte trăsături de circumstanță sau de agravarea aspectului exotic al celor relatate cu interpolări din Kipling. Povestirea are, cel puțin, o savoare veche și simplă, pe care ar fi păcat s-o pierd, precum cea din *O mie și una de nopți*-

„Locul precis al faptelor pe care vi le voi povesti are foarte puțină importanță. În plus, ce semnificație au la Buenos Aires nume ca Amritsar sau Udh? Îmi este suficient, prin urmare, să vă spun că în anii aceia, într-un oraș musulman, s-au petrecut tulburări, iar guvernul central a trimis un om foarte puternic pentru a impune ordinea. Acest om era scoțian, membru al unui clan vestit de războinici și avea în sânge o tradiție a violenței. L-am văzut o singură dată, dar nu-i voi uita părul negru, pomeții ieșiți, nasul și gura lacomă, umerii lați și construcția vânjoasă de viking. În povestea mea din această seară se va numi David Alexander Glencairn; se potrivesc amândouă numele pentru că au fost ale unor regi care au domnit cu o mână de fier. David Alexander Glencairn (trebuie să mă

obișnuiesc cu numele acesta), bănuiesc, era un om temut; numai vestea sosirii lui a fost de ajuns pentru ca orașul să se liniștească. Aceasta nu l-a împiedicat să dea niște dispoziții foarte energice. Au trecut câțiva ani. Orașul și provincia trăiau în liniște; musulmanii și adversarii lor, acei *sikhs*, renunțaseră la vechile discordii și, imediat după aceea, Glencairn a dispărut. Bineînțeles, nu au lipsit zvonurile că l-ar fi sechestrat sau l-ar fi ucis.

Lucrurile astea le-am aflat de la șeful meu, pentru că cenzura era foarte puternică, iar ziarele nu au comentat (și, dacă-mi amintesc bine, nici n-au anunțat măcar) dispariția lui Glencairn. Un proverb spune că India e mai mare decât lumea; Glencairn, atotputernic, poate, în orașul care-i fusese încredințat printr-o semnătură în josul unui decret, nu era decât o simplă cifră din angrenajul administrației Imperiului. Cercetările poliției locale au rămas fără rezultat. Șeful meu s-a gândit că un polițist particular ar fi trezit mai puține bănuieli și ar fi avut mai mult noroc. Trei sau patru zile după aceea (în India măsurile sunt generoase) băteam fără prea mare speranță străzile opacului oraș în care dispăruse un om.

Am simțit, aproape instantaneu, prezența infinită a unei conjurații pentru a tăinui soarta lui Glencairn. *Nu există nici un suflet în orașul acesta* (am bănuie eu) *care să nu știe acest secret și care să nu fi jurat că îl va păstra*. Cei mai mulți dintre cei interogați dovedeau o ignoranță fără margini: nu știau cine este Glencairn, nu-l văzuseră niciodată, și niciodată nu auziseră vorbindu-se de el. Alții, în schimb, îl văzuseră în urmă cu un sfert de oră vorbind cu Cutare sau Cutare și uneori mă însoțeau chiar până la casa în care intraseră cei doi, unde nu se știa nimic despre așa ceva, sau mi se declara că abia de ieșiseră de câteva momente. Unuia din mincinoșii aceștia atât de preciși i-am dat un pumn în față. Martorii au încuviințat supărarea mea și au fabricat alte minciuni. Nu le-

am crezut, dar n-am avut curajul să nu le-ascult. Într-o după-amiază mi-au trimis un plic cu o fâșie de hârtie pe care se aflau niște semne...

Când am ajuns, soarele apusese. Cartierul era popular și sărăcăcios; casa, scundă; din stradă am văzut o succesiune de curți, iar în fund de tot o lumină. În ultima curte avea loc o ceremonie musulmană; a intrat un orb cu o lăută din lemn roșiatic.

La picioarele mele, nemișcat, asemenea unui lucru neînsuflețit, chiar în prag, se afla un om foarte bătrân. Vă voi spune cum era pentru că acest lucru pare cel mai important din toată povestirea. Anii care trecuseră peste el îl micșoraseră și-l șlefuiseră așa cum apele șlefuiesc o piatră, iar generațiile de oameni, o sentință. Era înfășurat în niște zdrențe lungi, așa mi s-a părut, iar turbanul care-i înconjura capul părea tot o zdreanță. Sub crepuscul, a ridicat spre mine o față întunecată și o barbă foarte albă. I-am vorbit pe nepregătite, pentru că pierdusem orice speranță, de David Alexander Glencairn. Nu m-a înțeles (poate că nu m-a auzit) și a trebuit să-i explic că mă aflu în căutarea unui judecător. Și, spunându-i aceste cuvinte, mi-am dat seama cât de zadarnică este interogarea acestui bătrân, pentru care prezentul nu-i decât un murmur neclar. *Omul acesta* (m-am gândit eu) *poate să-mi dea vești despre Rebeliune sau despre Akbar, dar niciodată despre Glencairn.* Și ceea ce mi-a spus a confirmat bănuiala mea.

— Un judecător! a articulat el cu o ușoară spaimă. Un judecător care s-a pierdut și pe care-l caută. Asta s-a petrecut pe când eram copil. Nu-mi amintesc când a fost asta, exact, dar încă nu murise Nikal Seyn (Nicholson) lângă zidurile din Delhi. Timpul care s-a scurs rămâne doar în amintiri, totuși, sunt în stare să povestesc ce s-a întâmplat atunci. Dumnezeu a vrut, în mânia sa, ca lumea să fie stricată; gurile erau pline de blesteme, fraude și înșelăciuni. Dar nu toți erau perversi și când s-a

aflat că regina a trimis un om care va aplica în această țară legile Angliei, cei mai puțini răi s-au bucurat, pentru că și-au dat seama că legea e mai bună decât dezordinea. Omul a sosit și n-a întârziat să ia măsuri, făcând abuzuri, oprimând, tăinuind delictе abominabile și vânzând cu bani grei tot felul de hatâruri. La început nu l-am învinovățit; justiția englezilor era necunoscută și aparentele fărădelegi ale noului judecător corespundeau, poate, unor rațiuni îndreptățite. *Totul are o justificare în cartea sa*, încercam noi să credem, dar asemănarea sa cu cei mai răi judecători din lume era evidentă și, în felul acesta, a trebuit să admitem că era pur și simplu un răufăcător. A devenit un tiran, iar bieții oameni (pentru a se răzbuna pe greșita speranță ce-și puseseră, cândva, în el) s-au gândit să-l sechestreze și să-l judece. A vorbi însă, nu ajunge. Trebuia să se treacă la fapte. Nimeni în afară de cei mai nepregătiți sau de cei mai tineri, n-a crezut că acest lucru ar fi putut să fie dus la bun sfârșit, dar miile de *sikhs* și musulmani și-au îndeplinit cuvântul dat, astfel că, într-o bună zi, au împlinit, neîncrezători, ceea ce fiecăruia dintre ei i se păruse imposibil. L-au sechestrat pe judecător și l-au închis într-o fermă de la marginea orașului. După aceea i-au căutat pe cei pedepsiți de el, iar (în unele cazuri) pe orfani sau văduve, pentru că în anii aceia spada călăului nu se odihnise deloc. În sfârșit — și acest lucru a fost cel mai greu din toate — au căutat și au numit un judecător care să-l judece pe judecător.

Aici a fost întrerupt de niște femei care intrau în casă.

După aceea a continuat:

— E un lucru cunoscut de toți că nu există generație care să nu aibă patru oameni cinstiți și drepti care duc pe umeri universul și îl justifică în fața Domnului: unul dintre acești bărbați ar fi fost cel mai bun judecător. Dar unde să-i găsești dacă umblă necunoscuți și pierduți prin lume și nici ei

înșiși, când se întâlnesc, nu se recunosc și nu știu de marea taină pe care o îndeplinesc? Cineva a fost de părere că dacă destinul ni-i ascunde pe înțelepți, trebuie să-i căutăm pe smintiți. Și-această părere a prevalat. Cercetători și interpreți ai Coranului, doctori în legi, *sikhs* care poartă nume de lei și adoră un Dumnezeu al lor, hinduși care adoră mulțimi de dumnezei, călugări din Mahavira care ne învață că forma universului este cea a unui om cu picioarele desfăcute, adoratori ai focului și evrei negri au format tribunalul, dar sentința finală a fost încredințată aiurelii unui nebun.

Aici a fost întrerupt de niște persoane care părăseau ceremonia.

— Unui nebun, a repetat el, pentru ca înțelepciunea lui Dumnezeu să vorbească prin gura acestuia și să rușineze trufia oamenilor. Numele lui s-a pierdut sau nu s-a știut niciodată, dar se știe că rățăcea gol pe străzi, sau înfășurat în zdrențe, numărându-și degețele sau batjocorind arborii. Buna mea creștere s-a revoltat. Am declarat că a încredința unui nebun pronunțarea sentinței însemna anularea procesului.

— Acuzatul a acceptat judecătorul, mi s-a răspuns. Poate că și-a dat seama că, dat fiind pericolul în care s-ar fi aflat conjurații dacă l-ar fi lăsat în libertate, numai de la un nebun ar fi putut să scape de condamnarea la moarte. Am auzit că, atunci când i s-a comunicat cine îi va fi judecător, a izbucnit în râs. Din cauza numărului mare de martori, procesul a durat zile și nopți în șir.

Aici a tăcut. Îl chinuia un gând. Pentru a spune ceva l-am întrebat câte zile a durat procesul.

— Cel puțin nouăsprezece, mi-a răspuns el.

Oamenii care părăseau casa l-au întrerupt din nou; vinul nu este îngăduit musulmanilor, dar aveau fețe și glasuri de bețivi. Unul, în trecere, s-a răstit la el.

— Nouăsprezece zile exact, a repetat el. Câinele infidel și-a ascultat sentința și cuțitul i-a

fost înfipt în gât.

Vorbea cu o bucurie feroce. Și cu un alt glas a pus capăt povestirii sale:

— A murit fără frică; până și în cei mai răi există o virtute.

— Unde s-au petrecut toate astea? am întrebat. Într-o fermă?

Pentru prima oară m-a privit în ochi. După aceea m-a lămurit fără grabă, măsurându-și cuvintele:

— Am spus că într-o fermă a fost închis, dar nu că tot aici a fost judecat. L-au judecat în orașul acesta: într-o casă ca oricare alta, ca asta, de pildă. O casă nu poate să se deosebească de alta. Ceea ce interesează este să știi dacă este construită în infern sau în cer.

L-am întrebat care a fost soarta conjurațiilor.

— Nu știu, mi-a spus el. Întâmplarea asta s-a petrecut de mult și nimeni nu-și mai amintește de ei. Poate că i-au pedepsit oamenii, dar nu Dumnezeu.

Și cu astea, s-a ridicat. Mi-am dat seama că vorbele lui mă despărteau de el, că, din clipa aceea, pentru el, eu nu mai existam. O amestecătură de bărbați și femei, din toate națiunile din Punjab a năvălit afară peste noi, rugându-se și cântând, și aproape că ne-a călcat în picioare; m-a neliniștit faptul că din niște curți atât de mici, care păreau mai mult niște coridoare, ar fi putut să iasă atâta lume. Alții ieșeau din casele vecine; neîndoielnic, săriseră peste zid... Mi-am făcut loc cu îmbrânceli și înjurături. În ultima curte m-am întâlnit cu un om dezbrăcat, încununit cu flori galbene, pe care-l sărutau și-l îmbrățișau toți. În mâini avea o sabie. Era o sabie murdară, pentru că îl omorâse pe Glencairn, al cărui cadavru mutilat l-am găsit în grajdurile din fund."

## ALEPH

*O God, I could be bounded in a nutshell and  
count myself a King of infinite space.*

*Hamlet, II, 2.*

*But they will teach us that Eternity is the  
Standing still of the Present Time, a Nunc-stans (as  
the Schools call it); which neither they, nor any  
else understand, no more than they would a Hic-  
stans for an Infinite greatness of Place.*

*Leviathan, IV, 46.*

În dimineața fierbinte de februarie când a murit Beatriz Viterbo, după o agonie îngrozitoare ce nu a căzut, nici o clipă măcar, nici în sentimentalism, nici în spaimă, am observat că reclamele de metal din Piața Constituției renovaseră nu mai știu ce anunț pentru țigările din tutun galben; lucrul acesta m-a durut pentru că mi-am dat seama că universul, vast și mișcător, deja se îndepărtase de ea și că această schimbare era prima dintr-o serie nesfârșită. Se va schimba universul, dar eu, nu — m-am gândit cu o melancolică vanitate; uneori, știu, zadarnica mea devoțiune o exasperase; dispărută, puteam să mă consacru memoriei sale, fără vreo nădejde, dar fără umilință. Mi-am amintit că pe treizeci aprilie era ziua ei de naștere; a merge, în ziua aceea, în casa din strada Goray pentru a-l saluta pe tatăl său și pe Carlos Argentino Daneri, vărul său de frate, era un act de curtoazie, ireproșabil, poate chiar de neînălțurat. Voi aștepta din nou, în amurg, în sala cu ferestre din fier forjat, voi cerceta din nou împrejurările multelor portrete ale sale. Beatriz Viterbo, din profil, în culori; Beatriz cu mască, la carnavalul din 1921; Beatriz la prima comuniune; Beatriz în ziua nunții sale cu Roberto Alessandri; Beatriz, la

puțin timp după divorț, luând prânzul la Clubul Hipic; Beatriz în Quilmes, cu Delia San Marco Porcel și Carlos Argentino; Beatriz cu pechinezul pe care i-l dăruise Villegas Haedo; Beatriz din față și din trei sferturi, surâzând, cu mâna sub bărbie... Nu voi mai fi obligat să-mi justific prezența, ca altădată, prin ofrande ieftine de cărți: cărți ale căror pagini, în cele din urmă, am învățat să le tai pentru a nu descoperi, luni după aceea, că erau neatrinse.

Beatriz Viterbo a murit în 1929; de-atunci n-am lăsat să treacă nici un treizeci aprilie fără să merg acasă la ea. Obişnuiam să fac acest lucru pe la şapte şi un sfert şi să rămân cam douăzeci şi cinci de minute; cu fiecare an care trecea soseam puţin mai târziu şi rămâneam ceva mai mult; în 1933, o ploaie torențială m-a favorizat: au fost obligați să mă invite la cină. N-am ratat, cum era şi firesc, acest precedent favorabil; în 1934 am sosit după opt, cu un tort cum se fac în Santa Fe şi am rămas, cu toată naturaleţea, la masă. Astfel, în aceste aniversări melancolice şi în van erotice, am primit confidenţele treptate ale lui Carlos Argentino Daneri.

Beatriz era înaltă, fragilă, foarte puţin aplecată în faţă; în mersul ei (dacă un astfel de oximoron este îngăduit) avea ceva de prostie graţioasă, ca un început de extaz; Carlos Argentino e voinic, puternic, cu părul alb şi trăsături fine. Îndeplineşte nu ştiu ce funcţie subalternă într-o bibliotecă neînsemnată din cartierele din Sud; e autoritar, dar, de asemenea, ineficace; până de curând profita de serile de petrecere pentru a nu ieşi din casă. După scurgerea a două generaţii s-ul italian şi bogatele gesturi italieneşti supravieţuiau, încă, în el. Activitatea sa mentală era continuă, pasionată, schimbătoare şi cu totul fără importanţă. Abundă în analogii inutile şi scrupule plictisitoare. Are (ca şi Beatriz) mâini prelungi şi frumoase. Câteva luni în şir a suferit de obsesia lui Paul Fort,

mai mult din cauza ideii de glorie intangibilă decât din pricina baladelor sale. „Este prințul poezilor francezi”, repeta cu infatuare. „În zadar te vei năpusti asupra lui; nu-l va atinge, nu, nici cea mai ascuțită dintre săgețile tale.”

La treizeci aprilie 1941 mi-am îngăduit să adaug la tort o sticlă de coniac. Carlos Argentino l-a gustat, i-a plăcut și, la capătul câtorva pahare, a dat drumul unei revendicări a omului modern.

— Îl evoc, a început cu o însuflețire inexplicabilă, în cabinetul său de lucru, ca și cum ar fi fost în turnul ogival al orașului, prevăzut cu telefoane, telegrafe, fonografe, aparate de radiotelefonie, cinematografe, lanterne magice, glosare, orare, concepte, buletine...

A adăugat că pentru un om înzestrat cu astfel de lucruri, a călători e un lucru inutil; secolul nostru, al douăzecilea, a schimbat legenda cu Mahomed și muntele; de-acuma, munții sunt cei care vin în jurul modernului Mahomed.

Mi s-au părut atât de stupide aceste idei, iar expunerea lor, atât de pompoasă și de lungă, încât am legat-o imediat de literatură; l-am întrebat de ce nu scrie. Firește, mi-a răspuns că a și făcut-o: concepțiile acestea și altele, la fel de noi, figurau în Cântul Augural, în Cântul Prologal și, în sfârșit, în Cântul prolog al unui poem la care lucra de mulți ani, fără *reclame*, fără hărmălaie asurzitoare, sprijinit de fiecare dată pe ceea ce se cheamă muncă și singurătate. Mai întâi dădea cale liberă imaginației, apoi corecta. Poemul se intitula *Pământul*; era vorba de o descriere a planetei, din care nu lipseau digresiuni pitorești, nici apostroful vesel.

L-am rugat să-mi citească ceva, oricât de scurt. A deschis un sertar de la birou, a scos un mănunchi serios de foi de caiet marcate cu antetul Bibliotecii „Juan Crisostomo Lafinur” și a citit cu o sonoră satisfacție:

*Am cunoscut, precum grecul, cetățile de pe lume, Muncile, zilele cu lumini diferite, foamea din ele; Nu corectez nimic, nu falsific vreun nume, Dar voyage-ul acesta este... autour de ma chambre.*

— Strofa aceasta, s-a oprit el, este desăvârșită. Primul vers captează interesul profesorului, academicianului și elenistului, iar dacă nu, pe cel al semidoctilor, sector foarte important al opiniei; cel de al doilea trece de la Homer la Hesiod (într-un omagiu implicit adus părintelui poeziei didactice), nu fără a reîntineri un procedeu a cărui origine se află în *Sfânta Scriptură*, cel al enumerării, înșiruirii sau îngrămădirii; cel de al treilea — barochism, decadentism sau cult pur și fonetic pentru formă? — constă din două emistihuri gemene; al patrulea, bilingv, îmi asigură sprijinul necondiționat al oricărui spirit sensibil pentru o plutire liberă a imaginației. Nu vreau să mai vorbesc și de rima bogată, nici despre cultura care îmi îngăduie — iară a fi pedant! — să acumulez în patru versuri trei erudite aluzii care cuprind treizeci de secole de aleasă literatură: cea dintâi este aluzia la *Odiseea*, cea de a doua la *Munci și zile*, la nemuritoarea bagatelă pe care ne-a hărăzit-o odihna fabricantului de savarine... Înțeleg o dată în plus că arta modernă are nevoie de balsamul râsului, de acel *scherzo*. În mod sigur, e vremea lui Goldoni!

Mi-a citit multe alte strofe care s-au bucurat de aprobarea și comentariul său dezlânat. Nu era nimic de reținut din ele; nici măcar nu le-am considerat mult mai rele decât primele. La scrierea lor participaseră îndemânarea, resemnarea și întâmplarea; virtuțile pe care le descoperea Daneri erau ulterioare. Mi-am dat seama că munca poetului nu se rezuma la poezie; în primul rând se inventau tot felul de judecăți pentru a dovedi că poezia e admirabilă; firește, pentru el, această muncă ulterioară modifica poezia, dar nu o modifica și pentru ceilalți. Dicția lui Daneri era

extravagantă. Stângăcia metrică l-a împiedicat, cu excepția câtorva cazuri, să transmită această extravaganta poemului său<sup>127</sup>.

O singură dată în viața mea am avut ocazia să parcurg cei cincisprezece mii de dodecasilabi din *Polyolbion*, această epopee topografică în care Michael Drayton a transcris fauna, flora, hidrografia, orografia, istoria militară și monahală din Anglia; sunt sigur că acest produs considerabil, dar limitat, este mai puțin plictisitor decât vasta lucrare asemănătoare a lui Carlos Argentino. Acesta își propusese să verifice toată rotunjimea pământului; în 1941 terminase deja cu câteva hectare din Queensland, mai bine de un kilometru din râul Ob, un gazometru din nord de Veracruz, principalele case de comerț din Concepcion, casa Marianei Cambaceres de Alvear din strada 11 Septembrie, din Belgrano, o baie turcească din apropierea cunoscutului acvariu Brighton. Mi-a citit anumite părți despre zona australiană a poemului său; acestor alexandrini lungi le lipsea mobilitatea prefetei. Copiez o strofă:

*Știe-se, în dreapta stâlpului obișnuit  
(Sosind, bineînțeles, dintre nord-nord-vest)  
Se plictisește un schelet. — Culoarea ? Alb-  
albastru -  
Care dă curții oilor o înfățișare de templu.*

— Două lucruri de mare curaj! a strigat el exaltat. Te și aud, parcă, repetându-le. Mai întâi epitetul *obișnuit*, care subliniază, în mod foarte exact, *en passant*, inevitabilul plictis al muncilor agricole și păstorești, plictis pe care nici *Georgicele*, nici laureatul nostru *Don Segundo* n-a avut niciodată curajul să-l denunțe atât de direct. Al doilea lucru este *se plictisește un schelet*, de un energetic prozaism, pe care un fandosit l-ar excomunica cu toată oroarea, dar pe care un critic de gust ar aprecia-o mai mult chiar decât propria-i

viață, întregul vers, în plus, e bătut în carate. Cel de al doilea emistih stabilește un dialog foarte viu cu cititorul; îi stârnește curiozitatea, îi pune o întrebare și-i răspunde pe loc... Și ce mai poți să zici de acest *alb-albastru*? Acest termen pitoresc sugerează cerul, factor extrem de important al peisajului australian. Fără această evocare, tonurile acuarelei ar fi destul de sumbre și cititorul s-ar vedea constrâns să închidă cartea, rănit în cel mai intim colțișor al sufletului său de o incurabilă și neagră melancolie.

Spre miezul nopții am reușit să plec.

Două duminici mai târziu Daneri m-a chemat la telefon, pentru prima dată în viața mea. Mi-a propus să ne vedem pe la patru, "pentru a servi laptele împreună în barul-salon pe care progresiștii Zunino și Zungri — ți-amintești, proprietarii casei mele — îl inaugurează la colțul străzii; local pe care trebuie să-l cunoști". Am acceptat mai mult cu resemnare decât cu entuziasm. Cu mare greutate am putut să găsim o masă; „barul-salon”, modernizat până la ostentație, era cu o idee mai puțin îngrozitor decât îmi închipuisem eu; la mesele din jur, publicul excitat vorbea despre banii investiți de către Zunino și Zungri fără nici un fel de precupețire. Carlos Argentino părea uimit de nu știu ce amănunte ale instalației de lumină (pe care, neîndoielnic, le cunoștea) și mi-a spus cu o anume severitate:

— În pofida voinței tale, trebuie să recunoști că localul acesta se poate măsura cu cele mai bune și renumite localuri din Flores.

Mi-a recitat după aceea patru sau cinci pagini din poem. Le corectase după un depravat principiu al ostentației verbale: acolo unde înainte scrisese *albastru*, acum apărea *albăstrui*, *albăstrișor* și chiar *albăstruriu*. Cuvântul *lăptos* nu era îndeajuns de urât pentru el; în descrierea unei spălătorii de lână, preferase *lactant*, *lactic*, *lactatie*, *lactozic*... A rânjit la niște critici imaginari; după aceea, mai

înțelegător cu ei, i-a asemănat cu oamenii aceia „care nu dispun de metale prețioase, nici de piese cu aburi, laminatoare sau acid sulfuric pentru a bate monedă, dar care pot să *indice altora* locul unde se află un tezaur". În continuare, a criticat *prologomania* "de care și-a bătut joc în grațioasa prefață la Don Quijote, Principele Ingenuității". A admis, totuși, să apară pe coperta noii opere un prolog strălucitor, o acoladă semnată de o pană ascuțită, ca de lăncier. A mai adăugat că se gândea să publice primele cântece ale poemului. Abia atunci mi-am dat seama de această deosebită invitație telefonică; omul o să-mi ceară să-i prefătez pedantul talmeș-balmeș. Spaima mea s-a dovedit însă fără temei: Carlos Argentino mi-a spus, cu încântată admirație, că nu credea să greșească dacă va califica drept foarte solid prestigiul câștigat în toate cercurile de către omul de litere Álvaro Melián Lafinur, în cazul în care aş aranja cu aceasta să-i înfrumusețeze, cu prefața sa, poemul. Pentru a evita cea mai de neiertat înfrângere, urma ca eu să mă fac purtătorul de cuvânt a două merite incontestabile: perfecțiunea formală și rigoarea științifică, "pentru că această vastă grădină de tropi, de metafore și de eleganță nu poate tolera nici un singur amănunt care să fie în afara adevărului absolut". Mi-a mai spus că Beatriz a fost întotdeauna în relații bune cu Alvaro.

Am primit. Am primit fără șovăială. Și i-am spus, pentru mai multă siguranță, că nu voi vorbi cu Alvaro luni, ci joi: în timpul cinei care încheia de obicei reuniunea de la Clubul Scriitorilor. (Nu exista o astfel de cină, dar e absolut cert că întâlnirile au loc joia, lucru pe care Carlos Argentino Daneri îl putea verifica în ziare și asta dădea o oarecare certitudine cuvântului meu.) I-am mai spus că înainte de a aborda discuția despre prefață va trebui să-i fac o descriere a operei. Ne-am despărțit; când am cotit pe Bernardo de Irigoyen, mi-am dat seama că nu-mi rămâneau

decât două soluții: a) să vorbesc cu Alvaro și să-i spun că acel văr de frate al Beatricei (acest eufemism explicativ îmi va permite să rostesc numele ei) elaborase un poem în care părea să sporească la infinit posibilitățile cacofoniei și haosului; b) să nu vorbesc cu Álvaro. Cu toată luciditatea, am început să cred că voi opta pentru b.

Vineri dimineața, de la prima oră, telefonul a început să mă neliniștească. Eram revoltat de faptul că instrumentul acesta care, cândva, a cunoscut vocea irecuperabilă a Beatricei, putea să coboare la plângerile inutile și, poate, colerice ale înșelatului Carlos Argentino Daneri. Din fericire, nu s-a petrecut nimic grav — în afară de pica inevitabilă ce mi-a inspirat-o acest om care-mi dăduse o sarcină delicată și, mai apoi, uita de acest lucru.

Telefonul a încetat să mă mai tortureze, dar, la sfârșitul lui octombrie, Carlos Argentino Daneri mi-a vorbit iarăși. Era foarte agitat; la început nu i-am recunoscut vocea. Cu tristețe și furie mi-a spus, mai mult îngânându-se pe el însuși, că mărginiții de Zunino și Zungri, sub pretextul măririi localului lor, aveau să-i demoleze casa.

— Casa părinților mei! Casa mea, bătrâna casă din strada Garay! mi-a repetat el, uitându-și probabil, tristețea în tonul cu care-mi vorbea.

Nu mi-a fost greu să-i împărtășesc amărăciunea. După patruzeci de ani, orice schimbare este un simbol detestabil al trecerii vremii; în afară de asta, era vorba de o casă care, pentru mine, însemna Beatriz. Am vrut să-i lămuresc această trăsătură atât de delicată, dar interlocutorul meu nu m-a auzit. Mi-a spus doar că în cazul când Zunino și Zungri vor persista în această idee absurdă, avocatul său, Zunni, le va cere *ipso facto* daune și prejudicii, obligându-i să plătească o sută de mii în monedă națională.

Numele lui Zunni m-a impresionat; biroul său dintre Caseros și Tacuari e de o seriozitate proverbială. L-am întrebat dacă îl și angajase în această problemă. Mi-a spus că avea să-i vorbească în după-amiaza acelei zile. A șovăit și, după aceea, cu o voce calmă, impersonală, ca atunci când ne pregătim să încredințăm cuiva un secret foarte intim, mi-a mărturisit că pentru a termina poemul casa îi era absolut indispensabilă, căci într-un colț din subsol exista un Aleph. În același timp m-a lămurit că un Aleph este unul din punctele spațiului care conține toate celelalte puncte.

— E în subsolul sufrageriei, mi-a explicat el, cu același glas pierdut din pricina neliniștii. E al meu, absolut al meu, pentru că eu l-am descoperit, în copilărie, înainte de a mă duce la școală. Scara subsolului este înaltă; unchii mei îmi interzisese să cobor, dar cineva mi-a spus că în subsol există o lume întreagă. Am aflat mai târziu că era vorba de un cufăr<sup>(18)</sup> uriaș, iar eu am înțeles lume. Am coborât în taină; am alunecat pe scară. Am căzut. Deschizând ochii am văzut Aleph-ul.

— Aleph-ul? l-am întrebat eu.

— Da, punctul în care se află, fără a se confunda, toate locurile planetei, văzute din toate unghiurile. Nu i-am relevat nimănui descoperirea mea și am mai coborât și altădată. Copil, pe atunci, nu-mi dădeam seama că privilegiul acesta îmi fusese acordat pentru ca, acum, om în toată puterea, să dăluiesc acest poem. Zunino și Zungri nu vor putea să-mi răpească acest lucru, nu, de o mie de ori nu! Cu Codul în față, doctorul Zunni va dovedi că Aleph-ul meu este *inalienabil*.

Am încercat să raționez.

— Bine, dar subsolul nu-i întunecat?

— Adevărul nu încapă într-o inteligență revoltată. Dacă toate punctele de pe pământ se află în Aleph, aici se vor afla toate lămpile, toate luminile și toate sursele de lumină.

— Mă voi duce imediat să-l văd.

Și am întrerupt convorbirea înainte de a mi se spune că mi-e interzis. Uneori, pentru a înțelege dintr-o dată o serie întreagă de trăsături doveditoare, mai înainte nebănuite, este de-ajuns să afli un singur lucru; m-am înspăimântat de faptul că până atunci nu înțelesesem că acest Carlos Argentino era un nebun. Toți Viterbii, la urma urmei... Beatriz (eu însumi obișnuiesc să mi-o spun) era o femeie, o fetiță de o clarviziune aproape implacabilă, plină, însă, de neglijență, distracție, dispreț și adevărate cruzimi, care necesitau, poate, o explicație patologică. Nebunia lui Carlos Argentino m-a umplut de o fericire bolnavă: în intimitate, întotdeauna ne detestaserăm.

În strada Garay, servitoarea mi-a spus să am bunătața și să aștept. Copilul se afla, ca de obicei, la subsol, dezvoltând fotografii. Lângă un vas fără nici o floare, alături de pianul inutil, surâdea (mai mult atemporal decât anacronic) marele portret al Beatricei, în culori stupide. Nu putea să mă vadă nimeni; într-un acces de disperată duioșie m-am apropiat de portret și i-am vorbit:

— Beatriz, Beatriz Elena, Beatriz Elena Viterbo, Beatriz cea atât de îndrăgită, Beatriz cea pierdută pentru totdeauna, sunt eu, sunt Borges.

Carlos a intrat puțin după aceea. Era foarte tăcut; mi-am dat seama că nu era în stare să se mai gândească decât la pierderea Aleph-ului.

— Un păhărel de pseudo-coniac, a cerut el, și te vei scufunda în subsol. Știi foarte bine că decubitul dorsal este indispensabil. Tot așa, întunericul, nemișcarea și o anume obișnuință a văzului. Te vei culca pe dușumeaua de scânduri și-ți vei fixa privirile pe cea de-a nouăsprezecea treaptă a scării. În clipa aceea eu ies, las să cadă chepengul și rămâi singur. Un rozător oarecare te face să-ți fie frică. E o treabă ușoară! La câteva minute după aceea, vezi Aleph-ul. Microcosmosul

alchimiștilor și cabaliștilor, proverbialul nostru prieten concret, acel *multum in parvo!*

În sufragerie a ținut să adauge:

— Bineînțeles, dacă n-ai să-l vezi, incapacitatea ta nu anulează dovezile mele... Coboară; foarte repede vei putea stabili un dialog cu toate imaginile Beatricei.

Am coborât de îndată, sătul de cuvintele lui dezlânate. Subsolul, puțin mai larg decât scara, părea mai mult o fântână. Am căutat în zadar să descopăr cufărul de care-mi vorbise Carlos Argentino. Niște lăzi cu sticle și câțiva saci de lână, într-un colț. Carlos a luat un sac, l-a îndoit și l-a așezat într-un loc precis.

— Perna este destul de proastă, mi-a explicat, dar dacă o ridic un singur centimetru, n-ai să vezi nimic și te vei rușina tu însuși de tine. Întinde-te la pământ și numără nouăsprezece trepte.

Am îndeplinit ordinele lui prostesti și, în cele din urmă, m-a lăsat singur. A închis chepengul; întunericul, în ciuda unei crăpături, mi s-a părut total. Și, imediat, am înțeles pericolul în care intrasem: mă lăsasem sechestrat de un nebun, după ce îmi dăduse să beau otravă. Fanfaronada lui Carlos mă făcea să cred că n-o să văd nimic; Carlos, pentru a-și apăra delirul, pentru a nu afla că era nebun, *trebuia să mă ucidă*. M-a încercat o indispoziție pe care am pus-o pe seama poziției rigide și nu a acțiunii narcoticului. Am închis ochii, i-am deschis. Și-atunci am văzut Aleph-ul.

Ajung, aici, la inefabilul centru al povestirii mele; de aici încolo începe disperarea mea de scriitor. Orice limbaj este un alfabet de simboluri a cărui întrebuințare presupune un trecut pe care interlocutorii să-l cunoască; cum să transmiți altora infinitul Aleph-ului pe care înțelegerea mea cutezătoare abia de-l cuprinde? Misticii, într-o transă asemănătoare, vorbesc de simboluri: un persan, pentru a vorbi de Dumnezeu, vorbește de o pasăre care, într-un anume fel, reprezintă toate

păsările; Alanus de Insulis, de o sferă al cărei centru se află pretutindeni, iar circumferința nicăieri; Ezechiël, de un înger cu patru fețe care se îndreaptă, în același timp, spre răsărit, apus, nord și sud. (Nu amintesc în zadar aceste asemănări neînțelese; au o oarecare legătură cu Aleph.) Poate că zeii nu-mi vor refuza descoperirea unei imagini echivalente, dar aceste rânduri vor rămâne contaminate de literatură și neadevăr. Cel puțin, problema fundamentală rămâne insolubilă; enumerarea, măcar parțială, a unei înlănțuiri infinite. În momentul acesta extraordinar am văzut milioane de lucruri plăcute sau îngrozitoare; nimic nu m-a înfricoșat mai mult decât faptul că toate ocupau același punct, fără suprapunere și fără transparență. Ceea ce au văzut ochii mei s-a petrecut simultan: transcriu, însă succesiv, așa cum îngăduie limbajul, Ceva-ceva, totuși, voi surprinde așa cum am văzut.

În partea de jos a treptei, în dreapta, am văzut o mică sferă roșu-violetă de o strălucire aproape orbitoare. La început am crezut că se rotește; după aceea, am înțeles că această mișcare era o iluzie produsă de amețitorul spectacol pe care-l închidea în ea. Diametrul Aleph-ului era de vreo doi-trei centimetri, dar spațiul cosmic se afla aici, fără ca mărimea să-i fie micșorată. Orice lucru (fața oglinzii, să zicem) era un infinit de lucruri, pentru că eu îl vedeam din toate punctele universului. Am văzut marea, zorii și după-amiaza, mulțimile din America, un păianjen de argint în centrul unei piramide negre, un labirint distrus (era Londra), nesfârșite priviri apropiindu-se și scrutându-se în mine ca într-o oglindă, am văzut toate oglinzile de pe lume și nici una nu mi-a surprins chipul, am văzut, într-o curte din strada Soler, aceeași dușumea pe care o văzusem, în urmă cu treizeci de ani, într-o casă din Fray Bentos, am văzut ciorchini, zăpadă, tutun, panglici de metal, aburi de apă, convexe deșerturi ecuatoriale și fiecare

firișor de nisip, am văzut o femeie din Inverness pe care nu o voi uita niciodată, i-am văzut părul provocator, trupul înalt, am văzut un cancer la sân, am văzut un cerc de pământ arid într-o potecă unde înainte fusese un copac, am văzut o vilă din Adroque, un exemplar din prima versiune englezească a lui Plinius, cea a lui Philemon Holland, am văzut, în același timp, fiecare literă de pe fiecare pagină (de când eram mic mă minunam de faptul că literele, închise într-o carte, nu se amestecă și nu se pierd peste noapte), am văzut noaptea și ziua în care mă aflam, am văzut un apus de soare în Queretaro care părea să reflecte culoarea unui trandafir din Bengal, am văzut un dormitor fără nimeni în el, am văzut într-un cabinet din Alkmaar un glob pământesc între două oglinzi care-l multiplicau la nesfârșit, am văzut cai cu coama în vânt pe o plajă a Mării Caspice, în zori, am văzut osatura delicată a unei mâini, am văzut supraviețuitorii unei bătălii, am văzut o pereche de cărți de joc spaniole într-o vitrină din Mirzapur, am văzut umbrele înclinate ale unor ferigi dintr-o seră, am văzut tigri, pistoane, bizoni, talazuri și armate, am văzut toate furnicile de pe pământ, am văzut un astrolab persan, am văzut, în sertarul unui birou (scrisul m-a făcut să tremur), scrisori obscene, de necrezut, precise, pe care Beatriz i le trimisese lui Carlos Argentino, am văzut un monument îndrăgit din Chacarita, am văzut relicva îngrozitoare a celei ce, cu atâta delicatețe, fusese Beatriz Viterbo, am văzut circulația nevăzută a sângelui meu, am văzut angrenajele iubirii și modificările morții, am văzut Aleph-ul din toate punctele, am văzut în Aleph pământul, am văzut chipul meu, viscerele mele, am văzut chipul tău, m-a cuprins amețeala și am plâns, pentru că ochii mei văzuseră acest obiect secret și conjectural, al cărui nume oamenii îl intuiesc, dar nimeni nu l-a văzut: neconceputul

univers. M-a încercat o venerație fără sfârșit și o nemărginită compasiune.

— Ai rămas paf de-atâta cercetare a locurilor unde nu te poți duce, a spus un glas jovial și totodată plictisit. Chiar dacă ți-ai zbura creierii, n-ai să-mi poți plăti nici într-un secol această revelație. Ce observator extraordinar, Borges, omule!

Picioarele lui Carlos Argentino ocupau treapta cea mai de sus. În penumbra bruscă, am îndrăznit să mă ridic și să îngaim:

— Extraordinar. Da, extraordinar!

Indiferența glasului meu m-a uluit. Neliniștit, Carlos Argentino insista:

— Ai văzut totul bine, în culori?

În clipa aceea am descoperit răzbunarea mea. Binevoitor, pios până la necuviință, nervos, evaziv, i-am mulțumit lui Carlos Argentino Daneri pentru ospitalitatea subsolului său și l-am sfătuit să profite de demolarea casei pentru a se îndepărta de metropola pernicioasă care pe nimeni, crede-mă, pe nimeni nu-l iartă. Am refuzat cu suavă energie să discut Aleph-ul; l-am îmbrățișat, despărțindu-mă și i-am repetat faptul că seninătatea și câmpia sunt doi mari medici.

În stradă, pe scările din Constitucion, la subsol, toate chipurile mi s-au părut familiare. M-am temut că nu mă va părăsi niciodată senzația întoarcerii. Din fericire, după câteva nopți de insomnie, uitarea mi-a revenit din nou.

*Post-scriptum din prima zi de martie a anului 1943.* La șase luni după demolarea imobilului din strada Garay, Editura Procust nu s-a înspăimântat de lungimea considerabilă a poemului și a pus în vânzare o selecție de „fragmente argentinienne”. Merită amintit ce s-a petrecut după aceea. Carlos Argentino Daneri a primit cel de-al doilea premiu național de literatură<sup>[19]</sup>. Primul i-a fost acordat

doctorului Aita; al treilea, doctorului Mario Bofanti; în mod cu totul de necrezut, opera mea *Cărțile de joc ale trișorului* n-a întrunit nici un vot. Neînțelegerea și invidia au triumfat încă o dată! N-am mai reușit de mulți ani să-l revăd pe Carlos Argentino; din ziare aflu că foarte curând ne va oferi un volum nou. Norocosul său condei (neînvins de Aleph) s-a consacrat versificării rezumatelor lui Acevedo Diaz.

Vreau să adaug două observații: una, despre natura Aleph-ului; alta, despre numele său. Acesta, după cum se știe, este prima literă din alfabetul limbii sacre. Aplicarea lui la povestirea mea nu pare întâmplătoare. Pentru Cabală, această literă reprezintă acel En Soph, divinitatea pură și nemărginită; s-a spus, de asemenea, că are forma unui om care arată cerul și pământul, pentru a ne arăta că lumea de jos este oglinda și harta celei de sus; pentru *Mengenlehre*, este simbolul numerelor; transfinile, în care întregul nu este mai mare decât partea. Eu doream să știu: Carlos Argentino a ales acest nume sau l-a citit, *aplicat altui punct în care converg toate punctele*, în vreun text din nenumăratele texte pe care Aleph i le-a arătat în casa sa? Oricât ar părea de necrezut, sunt sigur că există (că a existat) un alt Aleph, cred că Aleph-ul din strada Garay era un Aleph fals. Mă explic. Prin 1867, căpitanul Burton a îndeplinit funcția de consul britanic în Brazilia; în iulie 1942, Pedro Henriquez Urena a descoperit în Biblioteca din Santon un manuscris al acestuia, în care era vorba de o oglindă pe care Orientul o atribuie lui Iskandar Zu al-Karnayn sau lui Alexandru cel Mare din Macedonia. În cristalul acesteia se reflectă întreg universul. Burton menționează aceste artificii învecinate — cea de-a șaptea cupă al lui Kai Josru, oglinda pe care Tarik Benzeyad a găsit-o într-un turn (*1001 de nopți*, 272), oglinda pe care Lucian din Samosata a putut s-o examineze pe lună (*Adevărata istorie* I, 26), lancea

strălucitoare pe care prima carte din *Satyricon*, de Capella, o atribuie lui Jupiter, oglinda universală a lui Merlin, „rotundă și goală, asemănătoare unei lumi de sticlă” (*The Faerie Queene*, III, 2, 19) — și adăugă aceste curioase cuvinte: Dar cele dintâi (în afară de defectul inexistenței) sunt simple instrumente optice. Cei credincioși, cei care sosesc la moscheea Amr, în Cairo, știu foarte bine că universul se află în interiorul uneia dintre coloanele de piatră care înconjoară curtea centrală... Nimeni, bineînțeles, nu a putut să-l vadă, dar cei care-și apropie urechea de suprafața lor, la puțin timp, percep murmurul său uriaș... Moscheea datează din secolul al VII-lea; coloanele provin de la alte temple ale religiilor de dinaintea Islamului, așa cum a scris Abenjaldun: „În republicile fondate de nomazi, sprijinul străinilor este indispensabil în tot ceea ce reprezintă zidăria”.

Există un Aleph în adâncul pietrei? L-am văzut, oare, când am văzut toate lucrurile și am uitat? Mintea noastră este poroasă față de uitare; eu însumi falsific și pierd, sub tragica eroziune a anilor, trăsăturile Beatricei.

*Estelele Canto*

### *Epilog*

În afară de *Emma Zunz* (al cărei subiect splendid, cu mult superior tratării lui temerare, mi l-a dat Cecilia Ingenieros) și *Istoria războinicului și a prizonierei*, care-și propune să interpreteze două întâmplări absolut reale, povestirile din această carte aparțin genului fantastic. Dintre toate, prima este cea mai elaborată; tema ei este efectul pe care nemurirea l-ar aduce oamenilor. Acestei schițe de etică pentru nemuritori îi urmează *Mortul*: în această poveste, Azevedo Bandeira este

un om din Rivera sau din Cerro Largo și, de asemenea, o divinitate rudimentară, o versiune mulatră și nesupusă a incomparabilului Sunday, eroul lui Cherterton. (În capitolul XXIX din *Decline and Fall of the Roman Empire* este istorisit un destin asemănător celui al lui Otálora, dar mult mai măreț și mai de necrezut.) Despre *Teologii* e suficient să spunem că sunt un vis, un vis mai degrabă melancolic, asupra identității personale; *Biografia lui Tadeo Isidoro Cruz* este o glosă după Martin Fierro. Unei picturi a lui Watts, făcută în 1896, îi datorez *Casa lui Asterion* și firea bietului protagonist. *Cealaltă moarte* este o închipuire despre timp, pe care am auzit-o în lumina unor rațiuni ale lui Pier Damiani. Nimeni nu a dorit mai mult ca mine ca Germania să fie înfrântă în cel de-al doilea război; nimeni n-a putut simți mai mult decât mine tragedia destinului german; *Deutsches Requiem* încearcă să înțeleagă acest destin, pe care n-au știut să-l deplângă, nici măcar să-l bănuiască „germanofiliile” noștri, cei care nu știu nimic despre Germania. *Scriptura zeului* a fost judecată cu multă generozitate; jaguarul m-a obligat să pun în gura unui „mag al piramidei din Qaholom” argumente ale cabaliștilor sau teologilor. În *Zahirul* și *Aleph* cred că observ o oarecare influență din povestea *The Cristal Egg* (1899) de Wells.

J.L.B.

Buenos Aires, 3 mai 1949

*Post-scriptum din 1952.* Am introdus patru piese noi în această reeditare. *Abenjacán el Bojari, mort în labirintul său* nu este (mi se spune) cine știe ce, în ciuda titlului îngrozitor. Putem considera că este o variațiune după *Cei doi regi și cele două labirinturi* pe care caligrafiile au intercalat-o în *1001 nopți* și pe care prudența lui Galland a omis-o. Cât

despre *Așteptarea*, pot spune că a fost sugerată de o cronică polițistă pe care Alfredo Doblas mi-a citit-o în urmă cu vreo zece ani, în timp ce clasificam cărțile după Manualul Institutului Bibliografic din Bruxelles, cod pe care l-am uitat în întregime, mai puțin că lui Dumnezeu îi corespunde numărul 231. Subiectul din cronici era un turc; l-am făcut italian pentru a-l înțelege mai ușor. Momentana și repetata apariție a unei mici mănăstiri ce se află la colțul străzii Parana, din Buenos Aires, mi-a oferit povestirea intitulată *Omul din prag*; am situat-o în India pentru ca neverosimilul să fie tolerabil.

J.L.B.

-----

<sup>[11]</sup> Hegira (arab hiera = fugă), eră mahomedană care începe la 15 iulie 622, ziua fugii lui Mahomed de la Mecca la Medina.

<sup>[12]</sup> Aici există o tăietură în manuscris; cred că a fost șters numele portului.

<sup>[13]</sup> Pe crucile runice cele două embleme potrivnice conviețuiesc întrepătrunse.

<sup>[14]</sup> Aceste versuri sunt transcrise, de asemenea, de către Gibbon (*Decline and Fall*, XLV).

<sup>[15]</sup> Originalul spune *paisprezece*, dar există suficiente motive pentru a deduce că, în gura lui Asterion, acest numeral înseamnă *infini*.

<sup>[16]</sup> Artiguism — de la Jose Artigas (1764-1850), general și patriot uruguayan; în 1815 a fost șeful primului stat național uruguayan.

<sup>[17]</sup> Este semnificativă omiterea celui mai ilustru strămoș al povestitorului, teologul și ebraistul Johannes Forkel (1799-1846), cel care a aplicat dialectica lui Hegel la cristologie și ale cărui traduceri literale din unele Cărți Apocrife s-au bucurat de observațiile lui Hengstenberg și de aprobarea lui Thilo și Geseminus.

<sup>[18]</sup> Alte națiuni trăiesc cu inocență, în sine și pentru sine, precum mineralele sau meteoriții; Germania este oglinda universală care-i reflectă pe toți, conștiința lumii (*Das Weltbewusstsein*). Goethe este prototipul acestei înțelegeri ecumentice. Nu-l cenzurez, dar nu văd în el pe omul faustic din teza lui Spengler.

<sup>[19]</sup> Se spune că urmarea acestei răniri a fost mult mai gravă. (Nota editorului.)

<sup>[10]</sup> În mod inevitabil, aici a trebuit să ometem câteva rânduri. (Nota editorului.)

<sup>[11]</sup> Nici în arhive, nici în lucrarea lui Soergel, nu figurează numele lui Jerusalem. De asemenea, nu e menționat nici în istoria literaturii germane. Cu toate acestea, nu cred că e vorba de un personaj fals. Din ordinul lui Otto Dietrich zun Linde, în Tarnowitz au fost torturați mulți intelectuali evrei, între aceștia pianista Emma Rosenzweig. „David Jerusalem” ar putea să fie simbolul mai multor indivizi. Ni se spune că a murit în prima zi din martie 1943; povestitorul a fost rănit, în Tibet, în prima zi din martie 1939. (Nota editorului.)

<sup>[12]</sup> *Truco* — joc de cărți, răspândit mai cu seamă în Argentina, Paraguay și Uruguay, în care hazardul este învins de istețime și disimulare.

<sup>{13}</sup>. *Vinten* — monedă uruguayana din aramă, având valoarea a două sutimi de *peso*.

<sup>{14}</sup>. Astfel scrie Taylor cuvântul acesta. (*N. a.*)

<sup>{15}</sup>. Barlach observă că Yauq figurează în Coran (71, 23) și că profetul este Al-Moqanna (Învăluitul), și că nimeni, cu excepția surprinzătorului interlocutor al lui Philip Meadows Taylor nu le-a mai pus în legătură cu Zahirul. (*N. a.*)

<sup>{16}</sup>. <sup>1</sup> Aceasta este predica rostită de un preot. A se vedea paginile anterioare.

<sup>{17}</sup>. Cu toate acestea, îmi amintesc de următoarele versuri ale unei satire în care i-a biciuit cu rigoarea sa pe poeții slabi: *Acesta dă poemului războinică armură De erudiție; celălalt îi aduce noblețe. Amândoi bat zadarnic ridicele aripi... Am uitat, aveți grijă, factorul FRUMUSEȚE!*

<sup>{18}</sup>. Joc de cuvinte intraductibil: *buul* înseamnă cufăr, *mundo* înseamnă lume, iar *mundo bitul*, cufăr mare.

<sup>{19}</sup>. „Am primit îndurerata ta felicitare” — mi-a scris el. „Bufonerii, lamentabilul meu prieten, din invidie, dar vei recunoaște — chiar dacă te înăbuși — că de data aceasta am putut să-mi împodobesc tichia cu pana cea mai roșie, iar turbanul meu, cu cel mai scump rubin de *calif*.”

# Table of Contents

[Aleph](#)

# Table of Contents

|       |   |
|-------|---|
| Aleph | 1 |
|-------|---|